

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопис

ШАТЕРНІКОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ

УДК 342.9 (477)

**ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА**

12.00.07 — адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник —
Борко Андрій Леонідович,
доктор юридичних наук, доцент

Харків – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	
	11
1.1 Роль та місце господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права.....	11
1.2 Поняття й ознаки адміністративних правовідносин за участю господарських судів.....	30
1.3 Правові засади діяльності господарських судів і місце серед них адміністративно-правового регулювання.....	44
Висновки до розділу 1.....	66
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС	
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ	
	69
2.1 Поняття та структура адміністративно-правового статусу господарських судів.....	69
2.2 Завдання та функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права.....	82
2.3 Адміністративні повноваження господарських судів.....	101
Висновки до розділу 2.....	115
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ	
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ...118	
3.1. Удосконалення юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права.....	118
3.2. Поняття юридичної відповідальності в діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права та напрямки її вдосконалення.....	144
Висновки до розділу 3.....	167
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність будь-якої легітимної діяльності прямо залежить від того, наскільки якісно вона врегульована нормами права. Складність і неузгодженість законодавства, за допомогою якого здійснюється правове регулювання відповідних суспільних відносин, не сприяє їх належному розвитку, викликає труднощі під час реалізації суб'єктивних прав, свобод та інтересів їх учасників, ускладнює виконання поставлених перед компетентними органами завдань і функцій, реалізацію владних повноважень. Не є виключенням і господарські суди. Практика свідчить – сьогодні однією з основних проблем, що зменшує ефективність судового захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності (як фізичних, так і юридичних осіб), є недосконале законодавство в цій сфері, насамперед його неузгодженість. Проте під час діяльності господарських судів виникають не тільки господарсько-процесуальні правовідносини, а й інші види правовідносин, важливе місце серед яких посідають адміністративні, під час яких господарські суди набувають адміністративно-правового статусу, який регламентується нормами адміністративного законодавства.

Проблематика характеристики суб'єктів адміністративного права завжди перебувала в центрі уваги науковців, у працях яких характеризувались сутність та система суб'єктів адміністративного права, визначались їх загальні особливості, а також особливості окремих видів суб'єктів адміністративного права, та була предметом наукових досліджень В. Б. Авер'янова, В. М. Бевзенка, А. Л. Борка, М. М. Бурбики, Ю. В. Гаруста, Б. В. Дерев'янка, М. В. Ковалюк, І. Б. Коліушка, А. Т. Комзюка, Т. М. Кравцової, Р. О. Куйбіди, А. М. Куліша, В. І. Курила, Р. С. Мельника, О. М. Музичука, А. О. Неугоднікова, О. М. Пасенюка, В. В. Пахомова, Ю. С. Педько, Н. Б. Писаренка, Д. М. Притики, А. В. Руденка, О. Г. Свиди, В. В. Синцова, В. М. Скавронік, В. С. Стефанюка, А. А. Стрижака, В. А. Сьоміної,

В. Д. Чернадчука, В. С. Шапіро, І. В. Шруб та інших учених. Проте особливості господарських судів як суб'єктів адміністративного права спеціально не вивчались, в існуючих наукових працях дані питання досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої адміністративно-правової проблематики, без комплексного підходу. Як наслідок – необхідні для практики наукові дослідження особливостей господарських судів як суб'єктів адміністративного права вивчені далеко не повністю, що обумовлює актуальність обраної тематики.

Таким чином, необхідність підвищення ефективності діяльності господарських судів, недостатність наукових розробок із цієї проблематики, недосконалість правового регулювання в зазначеній сфері обумовлюють актуальність комплексного дослідження місця та особливостей господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., п.п. 2.1, 2.2, 2.5, 2.6, 7.1, 7.28 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Харківського національного університету внутрішніх справ, зареєстрованих в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації на 2014–2018 рр., – «Правоохоронна функція української держави» (номер державної реєстрації 0113U008192).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу існуючих наукових підходів, а також

чинного адміністративного законодавства України і практики його реалізації визначити сутність та особливості господарських судів як суб'єктів адміністративного права, надати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення їх адміністративно-правового статусу.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні *задачі*:

- визначити роль та місце господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права;
- узагальнити поняття й ознаки адміністративних правовідносин за участю господарських судів;
- охарактеризувати правові засади діяльності господарських судів та визначити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- розкрити поняття та структуру адміністративно-правового статусу господарських судів;
- систематизувати завдання та функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права;
- встановити адміністративні повноваження господарських судів;
- окреслити поняття та види юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права;
- запропонувати напрямки вдосконалення юридичної відповідальності в діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які формуються у сфері адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів.

Предмет дослідження – господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий методи, метод прогнозування та інші загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Так, завдяки використанню логіко-семантичного методу поглиблено понятійний

апарат, зокрема запропоновано визначення понять «адміністративні правовідносини за участю господарських судів», «адміністративно-правовий статус господарських судів», «адміністративні повноваження господарських судів», «юридична відповідальність господарських судів як суб'єктів адміністративного права» тощо (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.2). За допомогою системно-структурного методу розкрито місце господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права, окреслено структуру адміністративно-правового статусу господарських судів, визначено види юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, з'ясовано види відповідальності в діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1, 3.2). Формально-юридичний метод використано для аналізу правових засад діяльності господарських судів і місця серед них адміністративно-правового регулювання (підрозділ 1.3). Функціональний метод застосовано під час з'ясування завдань, функцій та кола повноважень господарського суду (підрозділи 2.2, 2.3). За допомогою формально-логічного методу запропоновано шляхи вдосконалення діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права (розділ 3).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі філософії, соціології, загальної теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, господарського права, інших галузевих правових наук. Нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кодекси, інші закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, підзаконні нормативні акти, які регулюють адміністративно-правовий статус господарських судів. Інформаційною та емпіричною базою дослідження є узагальнення практики діяльності господарського суду, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні й аналітичні матеріали. У ході підготовки дисертації автором використано власний досвід практичної роботи в судовій системі.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що робота є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права та останніх змін законодавства, яке регламентує організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, визначити сутність та особливості господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права та запропонувати авторське бачення шляхів удосконалення їх адміністративно-правового статусу. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

– запропоновано авторське визначення поняття адміністративних правових актів як провідної форми адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів – це підзаконний правовий акт, що містить у своєму складі норми адміністративного права та прийнятий компетентним суб'єктом державного управління в порядку одностороннього владного волевиявлення з метою здійснення адміністративно-правового регулювання організації діяльності господарських судів;

– під адміністративно-правовим регулюванням діяльності господарських судів запропоновано розуміти визначену й урегульовану нормами адміністративного права діяльність органів державного управління, що здійснюється шляхом прийняття адміністративних актів задля упорядкування суспільних відносин у сфері організації господарського судочинства, а також підтримання функціонування господарських судів на належному рівні;

– запропоновано ч. 8 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в наступній редакції: «Суд як державний орган є юридичною особою публічного права, що має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням»;

удосконалено:

– розуміння поняття «завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права», що визначено як закріплені нормами адміністративного законодавства напрямки їх діяльності, пов'язані із забезпеченням та організацією їх роботи, направлені на досягнення кінцевої мети – ефективне здійснення господарського судочинства;

– характеристику функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права, під якими пропонується розуміти визначені в адміністративному законодавстві управлінські заходи, що обумовлені завданнями зазначених суб'єктів і направлені на їх виконання, за допомогою реалізації яких здійснюється регулюючий вплив на об'єкти управління у сфері організації та забезпечення господарського судочинства;

– розуміння позитивної юридичної відповідальності під час здійснення діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права, яка знаходить свій вираз у вчиненні учасниками таких правовідносин активних дій щодо добросовісного та належного виконання своїх юридичних обов'язків, та сутності негативної юридичної відповідальності під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, яка може бути розкрита як обов'язок суб'єкта таких правовідносин понести несприятливі для нього юридичні наслідки за порушення приписів законодавства;

– обґрунтування того, що якщо в положеннях Конституції України та міжнародних договорів України визначено основоположні та загальні засади діяльності господарських судів, то на рівні законів України здійснено більш детальну регламентацію такої діяльності, зокрема встановлено: систему та компетенцію господарських судів; порядок і правила здійснення правосуддя господарськими судами; особливості їх взаємодії з іншими державними органами; порядок виконання, в тому числі примусових, рішень господарських судів; інші аспекти організації діяльності господарських судів у цілому;

дістали подальшого розвитку:

- обґрунтування того, що в рамках самого господарського суду можуть виникати, розвиватися та видозмінюватися адміністративні правовідносини у зв'язку зі здійсненням внутрішньої організації їх діяльності, при цьому здійснення такої організаційної діяльності покладено на конкретного суб'єкта – апарат господарського суду;
- пропозиція внести до ГПК України окрему норму, що визначала б такий принцип діяльності господарських судів, як законність, адже такі зміни будуть повністю відповідати принципу ієрархічної побудови системи чинного національного законодавства України, що визначає правові засади діяльності господарських судів;
- розуміння прав та обов'язків господарських судів як складової їх адміністративних повноважень;
- обґрунтування необхідності розробити та прийняти Закон України «Про мережу та територіальну юрисдикцію судів загальної юрисдикції України».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема викладені в дисертації положення можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – як основа для подальшого вивчення місця та особливостей господарських судів як суб'єктів адміністративного права (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 28.02.2017 р.*);
- *правотворчості* – в ході внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, які регулюють організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні;
- *правозастосовній діяльності* – з метою покращення практичної діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Апеляційного суду Херсонської області від 25.01.2017 р.*);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право» та «Судові та правоохоронні органи»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 06.03.2017 р.*).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (Дніпропетровськ, 2015 р.); «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (Харків, 2016); «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (Харків, 2017).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в шести статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та трьох тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

1.1. Роль та місце господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права

Як слідує з аналізу положень Основного Закону України, права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому, кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань [79]. Зазначимо, що провідне місце серед можливих законних способів захисту зазначених прав і свобод посідає право особи на звернення до суду — судовий захист. Скористатися зазначеним механізмом захисту прав, свобод та інтересів можуть будь-які суб'єкти відповідних суспільних відносин, в тому числі ті, що здійснюють господарську та підприємницьку діяльність. Задля забезпечення реалізації права особи на судовий захист у нашій державі функціонує судова система, складовими елементами якої виступають відповідні судові органи, зокрема, господарські суди. Визначення сутності господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права потребує від нас в першу чергу з'ясувати їх місце та роль у судовій системі взагалі.

Відправною точкою вирішення поставленого вище наукового завдання буде характеристика такої складної та багатоаспектної категорії як «система». Зазначена категорія має довгий історичний шлях свого формування й використовувалося, ще в античній філософії «συστημα» — ціле, що складається з частин або сполучень. Із точки зору мислителів того часу (Платон, Аристотель, Евклід), категорія «система» розкривалася із її онтологічного тлумачення як упорядкованість і цілісність буття.

Перетерпівши тривалу історичну еволюцію, категорія «система» з середини 20 століття стає одним з ключових філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять. У сучасному ж науковому знанні розробка проблематики, пов'язаної із дослідженням і конструюванням систем різного роду, проводиться в рамках системного підходу, загальної теорії систем, різних спеціальних теорій систем [197, с. 584].

Сучасні вітчизняні філософи досліджувану категорію характеризують наступним чином: складне цілісне утворення, внутрішні зв'язки між елементами якого набагато інтенсивніші, ніж між цими елементами та середовищем; сукупність сталих елементів, пов'язаних між собою єдиною структурою; сукупність сталих елементів, пов'язаних настільки органічно, що впливаючи на окремі елементи системи, вони змінюють й інші; сукупність сталих елементів, що утворює так звану системну якість (властивості, які характеризують систему як цілісне утворення, але не притаманні їй окремо взятим елементам) [119, с. 190].

Так само в сучасній українській мові слово «система» може мати декілька визначень: порядок, що зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком чого-небудь; продуманий план; заведений, прийнятий порядок; форма організації, будови чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т.ін.); сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність принципів, які є основою певного вчення; сукупність способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин; сукупність предметів, пристроїв і т.ін. однакового призначення; сукупність господарчих одиниць, установ, об'єднаних організаційно [28, с. 1320–1321]. Отже, поняття «система» є багатоаспектним, із урахуванням різних поглядів щодо її суті може використовуватися в багатьох значеннях.

В юриспруденції також активно оперують досліджуваною категорією. Зокрема, в своєму дослідженні, що присвячено визначенню теоретико-методологічних засад формування та розвитку правової системи, Н. М. Оніщенко звертає увагу на те, що поняття «система» неоднозначне, так як існує близько п'ятдесяти його визначень. При цьому, найбільш загальним з них є таке, що система — це множина пов'язаних між собою елементів, що має той чи інший вид упорядкованості по певних якостях і зв'язках і має відносно стійку єдність, яка характеризується внутрішньою цілісністю, що виражена у відносній автономності поведінки та (чи) існуванні цієї множини в навколишньому середовищі [113, с. 20].

На думку А. Н. Авер'янова, система являє собою комплекс взаємодіючих елементів [2, с. 43]. Схоже, але більш розширене визначення зазначеного поняття надає авторський колектив підручнику «Теорія управління органами внутрішніх справ». На думку вчених, система — це комплекс взаємодіючих елементів, які в своїй єдності створюють деяку цілісність. Найбільш важливими, характерними (системоутворюючими) ознаками системи вважаються: складність об'єкта, його цілісність, здатність ділитися на компоненти (елементи, частини, підсистеми), бути, як правило, елементом системи більш високого порядку, створювати особливу єдність із середовищем. Система, наголошують учені, як цілісність набуває нових властивостей, нових якісних характеристик, що не містяться окремо в утворюючих її елементах [122, с. 153].

В свою чергу, В. М. Хропанюк зауважує, що система — це певне цілісне явище, що складається з частин (елементів), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою. Як ціле неможливе без його складових, так й окремі складові не можуть виконувати самостійні функції поза системою [200, с. 238].

Таким чином, аналіз вищенаведеного матеріалу надає змогу виокремити основоположні ознаки будь-якої системи: вона є цілісним утворенням; як цілісне утворення будь-яка система складається із

сукупності елементів; структурні елементи системи мають тісні взаємозв'язки; самі по собі (без взаємозв'язку з іншим елементом) відповідні структурні елементи системи не мають сенсу й будуть перебувати поза її межами; кожний із структурних елементів має своє призначення й взаємодіє з іншими елементами відповідної системи.

Якщо ж вести мову про судову систему, слід навести позицію Президента України, який проголосив, що судова система являє собою той стрижень, який забезпечує ефективне функціонування суспільства та держави, а судова влада являє собою хребет цивілізованого суспільства. Вона (судова влада) забезпечує верховенство права, яке є й буде основою європейської демократії [165, с. 9; 16, с. 78].

При цьому, варто погодитися з позицією Л. П. Сушко, яка ставить наголос на тому, що в основному всі визначення поняття «судова система» так чи інакше зводяться до того, що вона (судова система) являє собою обумовлену Конституцією й законами України сукупність судів, організованих на демократичних принципах з урахуванням національно-державного й адміністративно-територіального устрою держави [189, с. 30–31]. Дійсно, до наведеного вище висновку можна дійти шляхом аналізу як законодавчих положень, так і позицій учених–правознавців.

Зокрема, основоположні засади, пов'язані із здійсненням правосуддя, в тому числі ті, що стосуються національної судової системи, закріплені в Розділі VIII «Правосуддя» Конституції України.

Відповідно до ст. 124 Основного Закону України, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Україна може визнати юрисдикцію

Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду [79].

Більш детально правове регулювання організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні визначено на рівні Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року. Згідно зі ст. 3 (система судоустрою України) зазначеного акта законодавства, суди утворюють єдину систему. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [163].

Говорячи про позиції вчених—правознавців стосовно визначення сутності досліджуваного явища, слід зазначити, що в контексті наведених вище законодавчих положень здається неповним підхід С. І. Селецького, який зазначає, що судова система — це місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України [176, с. 330]. По-перше, вчений під час визначення сутності судової системи обмежився лише переліком її структурних елементів без зазначення їх взаємозв'язку, що є недопустимим для характеристики будь-якої системи. По-друге, в наведеному переліку відсутня згадка про Конституційний Суд України, який з огляду на його повноваження посідає особливе місце в національній судовій системі.

Так, правові й організаційні засади діяльності даного судового органу, окрім Конституції України [79], визначено на рівні Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року. Відповідно до положень вищенаведеного нормативно-правового акта, Конституційний Суд України — це єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. При цьому, Конституційний Суд України наділений повноваженнями щодо прийняття рішень і надання висновків у справах щодо: конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що

вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; додержання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених Конституцією України; офіційного тлумачення Конституції та законів України; відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України; порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України [148].

Таким чином, Конституційний Суд України є самостійним структурним елементом судової системи України, який реалізує свої повноваження в чітко визначених чинним національним законодавством України межах. А тому більш універсальною, на нашу думку, є позиція авторського колективу підручника «Конституційне право України», який під судовою системою розуміє сукупність діючих в Україні судів, що функціонують на єдиних конституційних засадах [78, с. 444]. При цьому, слід зауважити, що хоча Конституційний Суд України і є самостійною одиницею в судовій системі, він, як й інші її структурні елементи, не відокремлений від неї. Зокрема, О. В. Білова в своєму дослідженні, що присвячено проблемам суддівського самоврядування в Україні, зазначає, що судова система — це єдина інституція, в якій кожний суд є самостійною державною одиницею [18, с. 43].

Як слідує з аналізу вищенаведених точок зору, а також законодавчих позицій, судова система складається виключно із державних органів. У зв'язку із чим цікавою здається позиція Л. П. Сушко, яка зазначає, що судову систему можна визначити як структуру судів і квазісудових органів у державі, що, власне кажучи, не більш ніж ієрархічно організована сукупність державних установ, покликаних займатися відправленням правосуддя [189, с. 39].

Не зрозуміло, що саме мала на увазі вчена, включаючи в зміст поняття «судова система» квазісудові органи. Так, слово «квазі» походить з

латинської мови від слова «quasi», що може бути перекладено в наступних значеннях: ніби, майже, немовби [219, с. 69].

При цьому, як зауважує авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови, категорія «квазі» вживається як перша частина складних слів, що значенням відповідає прикметникам несправжній або уявний [28, с. 531].

Отже, Л. П. Сушко серед інших структурних елементів судової системи називає й квазісудові органи, які мають статус державних установ, оскільки вони є «...організованою сукупністю державних установ, покликаних займатися відправленням правосуддя». При цьому, далі по тексту дослідження зазначеної вченої є протиріччя наведеному визначенню поняття «судова система». Так, вона зазначає, що суд — це не тільки державна установа й не стільки державна установа, скільки спосіб вирішення різних соціальних конфліктів, реалізований суспільством на основі норм права, в тому числі й за допомогою судової системи [189, с. 39].

У наведеному варіанті підкреслюється, що суд може бути не тільки державною установою. Можливо, в даному випадку мова йде про третейські суди, порядок утворення та діяльності яких в Україні, а також вимоги щодо третейського розгляду з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб встановлено на рівні Закону України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року [164].

Як слідує з аналізу положень вищенаведеного нормативно-правового акта, третейський суд — це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому законодавством, для вирішення спорів, що виникають із цивільних і господарських правовідносин [164]. Окрім цього, враховуючи неоднозначне сприйняття юридичної природи третейського суду, варто із цього питання, окрім

законодавчих положень, також проаналізувати погляди вчених-правознавців.

Так, під час дослідження особливостей правового регулювання третейського розгляду господарських спорів С. О. Юлдашев звертає увагу на те, що в світі історично склалися дві концепції розуміння юридичної природи третейського суду: договірна та процесуальна (публічна). Відповідно до першої, третейський суд являє собою договірний механізм, що сторони передбачають угодою між собою. У цій конструкції рішення третейського суду має силу договірної зобов'язання. У відповідності з другою концепцією третейський суд — це один з методів вирішення суперечки про право (цивільне, господарське), передбачений процесуальним законодавством. Ця концепція, як наголошує вчений, заснована на тому, що третейська процедура ближча до судової, ніж до несудових форм вирішення спорів [110, с. 110; 216, с. 46–47].

При цьому, як зазначає Ю. Д. Притика, третейський суд слід розглядати з урахуванням того, що він являє собою орган, який вирішує підвідомчі йому спори, оскільки такий підхід дозволяє найбільш юридично коректно та логічно послідовно розкрити це явище, відмежувати його від суміжних категорій, виокремити специфіку, встановити зв'язки з іншими дефініціями в категорійному апараті [132, с. 8].

Із приводу наведеного слід зазначити, що хоча вирішення спору, в тому числі в сфері господарських правовідносин, третейськими судами і є одним із засобів врегулювання відповідного правового конфлікту, все ж такі таке врегулювання є позасудовим. Зокрема, розкриваючи принцип здійснення судової влади виключно судами в своєму дослідженні, що присвячено організації та діяльності судів цивільної юрисдикції, О. О. Гаркуша наголошує на тому, що третейські суди не здійснюють діяльність, пов'язану із судочинством, і не чинять правосуддя [36, с. 119]. Більш того, під час вирішення проблематики теорії та практики функцій судів загальної юрисдикції в Україні П. Ф. Карпечкін відстоює позицію,

відповідно до якої третейський суд є позасудовим правовим механізмом розгляду цивільних і господарських спорів і справ [65, с. 112].

У контексті досліджуваного питання також не можна оминати увагою рішення Конституційного Суду України «в справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду)» від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008. Зазначений орган державної влади визначив, що третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин — це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту, передбаченої в положеннях чинного національного законодавства, є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного Конституцією України. Третейські суди, як зробив висновок Конституційний Суд України, не здійснюють правосуддя, їх рішення не є актами правосуддя, а самі вони не входять до системи судів загальної юрисдикції [170].

Окрім цього, слід зазначити, що як слідує з аналізу ст. 124 Конституції України, судові рішення, в тому числі ті, що постановляють господарські суди, ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України [79]. При цьому, комплексний аналіз положень Закону України «Про третейські суди» надає змогу дійти висновку, що рішення третейського суду можуть стосуватися й є обов'язковими тільки для сторін відповідного правового спору [164]. Таким чином, третейські суди є квазісудовими органами й їх не можна розглядати в якості структурних елементів судової системи.

Як ми зазначали вище, судову систему, окрім Конституційного Суду України, створюють місцеві суди, апеляційні суди, Верховний суд. Суди, відповідно до положень чинного національного законодавства, побудовані з урахуванням принципів спеціалізації, інстанційності та територіальності. Не викликає сумніву, що з'ясування сутності судової системи та встановлення місця в ній господарських судів передбачає визначення змісту вищенаведених принципів її побудови. Так, говорячи про принцип спеціалізації, слід зазначити, що слово «спеціалізація» походить, зокрема, від «спеціалізований», тобто: призначений для роботи або використання в якій-небудь одній спеціальній галузі; який має спеціальне, особливе призначення [28, с. 1364].

У наведеному випадку мова може йти як про спеціалізацію відповідного суду, так і про спеціалізацію конкретного судді, що працює в даному органі державної влади. Зокрема, як зазначає авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії, спеціалізація суддів — це форма поділу праці суддів з урахуванням їх кваліфікації та практичного досвіду, що здійснюється задля раціональної організації роботи суду та забезпечення належної якості розгляду відповідних категорій судових справ [221, с. 576].

У цьому контексті слід погодитися із В. В. Сердюком, який, досліджуючи особливості юрисдикції судів України за спеціалізацією, наголошує на тому, що очевидним є те, що спеціалізація судів не тотожна спеціалізації суддів і не повинна нею підмінятися [178, с. 128]. У своїх подальших дослідженнях, що були присвячені визначенню правового статусу Верховного Суду України в системі судової влади, вищенаведений учений зазначає, що спеціалізація суддів передбачає, що серед суддів окремо визначеного суду (загальної чи спеціалізованої юрисдикції) проведено попередній розподіл справ і вони повноважні їх вирішувати по суті. У свою чергу, наголошує вчений, спеціалізація судів — поняття нетотожне зазначеному. У даному випадку в судовій системі утворюються поряд із судами загальної юрисдикції суди спеціалізованої компетенції, повноважні

вирішувати в нормативно визначеній сфері правовідносин тільки окремі категорії правових спорів, що й вирізняє ці судові органи від судів загальної юрисдикції [177, с. 378–379].

Зауважимо, що під час зазначеного вище дослідження В. В. Сердюк керувався положеннями чинного на той момент Закону України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 року, що визначав правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також встановлював загальний порядок забезпечення діяльності судів і регулював інші питання судоустрою [162].

Наведений вище нормативно-правовий акт було визнано таким, що втратив чинність у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року. Унаслідок цього розмежування судів на спеціалізовані та загальної юрисдикції було скасовано й встановлено, що вже суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. При цьому, в судах загальної юрисдикції за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [163].

А Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 липня 2016 року було закріплено нову трирівневу систему судів в Україні. Таким чином, коли мова йде про спеціалізацію судді, слід говорити про внутрішню спеціалізацію суду. У свою чергу, говорячи про спеціалізацію конкретного суду, маємо на увазі зовнішній прояв такої спеціалізації, що й використовується задля визначення його місця в судовій системі.

Як слідує з аналізу ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [163]. При цьому, зазначимо, що нормативно-правовим

актом, положення якого визначають особливості здійснення розгляду та вирішення господарських справ, виступає Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (далі — ГПК України). Зазначений кодифікований акт законодавства не визначає сутність поняття «господарська справа».

Разом із тим, в ст. 12 ГПК України вказано, що господарським судам підвідомчі: справи в спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав; справи про банкрутство; справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції; справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), в тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням і припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів; справи в спорах щодо обліку прав на цінні папери; справи в спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів; справи в спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, в тому числі справи в спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових і службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням і сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), а також справи у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган; справи за заявами про затвердження планів санації боржника до порушення справи про банкрутство [38]. Отже, на рівні чинного національного законодавства визначено чіткий перелік спорів (господарських справ), на розгляді та

вирішенні яких спеціалізуються господарські суди, що в повній мірі відповідно до принципу спеціалізації судів загальної юрисдикції характеризує їх місце в якості структурних елементів судової системи.

Наступний принцип побудови системи судів представлений принципом їх інстанційності. Зазначимо, що слово «інстанційність» походить від слова «інстанція», яке, в свою чергу, походить від латинського слова «instantia», що в буквальному перекладі означає: безпосередня близькість, наполегливість [12, с. 695]. У сучасному ж значенні слово «інстанція» може бути розтлумачене як кожна з послідовних ланок, ступенів у системі підпорядкованих один одному державних органів управління, суду, а також партійних, профспілкових та інших організацій [28, с. 499].

Інстанція судова, як зауважують в юридичній енциклопедичній літературі, являє собою ланку судової системи України з відповідними процесуальними повноваженнями, що залежать від стадії судового процесу [218, с. 695]. Як зауважують в юридичній енциклопедичній літературі, стадія (від грец. *σταδιον* — стадія, період) — певний період (етап) у розвитку того чи іншого явища, який має свої якісні особливості та відмінності. У галузі права розрізняють стадії як етапи розвитку певного юридичного процесу [221, с. 609].

Низка вчених також наголошують на тому, що кожен вид юридичного процесу становить діяльність, яка проходить певні стадії, що логічно йдуть одна за одною; це етапи, в межах яких законодавством передбачено здійснення комплексу процесуальних дій. Із плином часу, в певний період у суду й інших учасників судового процесу виникає потреба досягти певного процесуального результату, вчинивши ту чи іншу процесуальну дію. Цими обставинами (потреба досягнення процесуального результату та вчинення процесуальної дії) власне й пояснюється поділ юридичного процесу на стадії, кількість яких, зміст і послідовність визначаються різновидом процесу [76, с. 43].

Так, господарський процес являє собою послідовний, поступовий рух, який складається зі стадій. Стадія господарського процесу — це сукупність процесуальних дій щодо конкретної справи, об'єднаних однією спільною метою або спрямованих до однієї певної мети. Кожна стадія має свій зміст і мету: вирішення спору по суті, перевірка правильності прийнятого рішення, приведення його до виконання, тощо [207, с. 48].

М. Л. Шелухін та О. М. Зубатенко зазначають, що стадіями господарського процесу є наступні: порушення провадження в справі; підготовка матеріалів до розгляду в засіданні господарського суду; вирішення господарського спору в суді першої інстанції, тобто розгляд справи по суті; перегляд судових актів в апеляційному порядку (провадження в апеляційній інстанції); перегляд судових актів у касаційному порядку Вищим господарським судом України; перегляд судових рішень Верховним Судом України; перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; виконання рішень, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили [211, с. 16].

Саме з урахуванням існування вищенаведених стадій й існує інстанційність як принцип побудови системи судів взагалі та господарських судів зокрема.

Так, як слідує з аналізу положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до принципу інстанційності система судів загальної юрисдикції побудована наступним чином: місцеві суди (суди першої інстанції); апеляційні суди (суди другої інстанції); Верховний Суд.

При цьому, відповідно до ст. 21 вищенаведеного нормативно-правового акта, місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких

призначається голова суду та, у визначених законом випадках, заступник або заступники голови суду. З числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом [163]. Отже, відповідно до принципу інстанційності, система судів побудована з урахуванням наявності в межах кожної, в тому числі господарської, судової спеціалізації двох інстанцій — першої (місцеві господарські суди); другої (окружні господарські суди). Вищенаведений принцип засновано відповідно до існування в межах кожної, в тому числі господарської, спеціалізації судів стадій судового процесу.

Наступний принцип побудови системи судів — принцип територіальності, пов'язаний із територіальним устроєм держави. Як зазначають в юридичній енциклопедичній літературі [222, с. 42], територіальний устрій — це передбачена законами територіальна організація держави з метою забезпечення найбільш оптимального вирішення завдань і здійснення функцій суспільства та держави. Здійснюється, як правило, шляхом поділу території держави на частини — територіальні одиниці, які є просторовою основою для утворення та діяльності відповідних органів державної влади й органів місцевого самоврядування [222, с. 42].

При цьому, розрізняють два основні види територіального устрою: 1) політико-територіальний устрій, який є розмежуванням територій між державними утвореннями всередині держави, що характерно здебільшого для федеративних держав; 2) адміністративно-територіальний устрій, який є внутрішнім поділом території держави на частини [222, с. 42].

Як зазначено в ст. 133 Конституції України [79], територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації й децентралізації в здійсненні державної влади, збалансованості та соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних

особливостей, етнічних і культурних традицій. Основний Закон України оперує категорією «адміністративно-територіальний устрій» і зазначає, що його систему складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища та села [79].

Отже, адміністративно-територіальний устрій являє собою територіальну організацію держави з поділом її на складові частини — адміністративно-територіальні одиниці, відповідно до яких функціонує система місцевих органів влади й управління [217, с. 58].

У ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що суди загальної юрисдикції утворюються відповідно до закону. Проект закону про утворення чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя [163]. Так, з аналізу указу Президента України «Питання мережі господарських судів України» від 12 серпня 2010 року № 811/2010 слідує, що на сьогодні в нашій державі функціонує 27 місцевих і 9 апеляційних господарських судів [120]. Отже, принцип територіальності означає, що система судів, в склад якої входять і господарські суди, побудована з урахуванням адміністративно-територіального устрою держави.

Аналіз зазначених вище положень надав змогу визначити господарський суд як суд загальної юрисдикції, який відповідно до положень процесуального законодавства здійснює розгляд і вирішення віднесених до його компетенції господарських справ. Місце та функціональне призначення господарських судів у національній судовій системі обумовлені наступними чинниками: переліком господарських спорів, на розгляді та вирішенні яких спеціалізуються господарські суди; адміністративно-територіальним устроєм держави, з урахуванням якого побудова мережа господарських судів; наявністю в складі судової системи господарських судів трьох інстанцій, що здійснюють свою діяльність у межах відповідної стадії господарського процесу.

Наступним науковим завданням, що належить вирішити в рамках даного підрозділу представленого наукового дослідження, є визначення сутності й особливостей господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права. Як зазначає авторський колектив підручнику «Адміністративне судочинство в Україні», суб'єкти адміністративного права — це учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні (суб'єктивні) обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [10, с. 562]. Більш розширене визначення поняття «суб'єкти адміністративного права» надає авторський колектив навчального посібнику «Адміністративне право. Загальна частина», на думку якого під такими суб'єктами слід розуміти фізичних та юридичних осіб, які відповідно до встановленого адміністративного законодавства та адміністративно-правових норм наділені певним обсягом прав та обов'язків у сфері адміністративно-правового регулювання управлінських відносин, а також реалізують функції виконавчої влади [13, с. 26].

Ще більш розгорнуте визначення досліджуваної категорії надає М. А. Бояринцева. На думку вченої, що була висловлена нею під час визначення особливостей адміністративно-правового статусу громадянина України, суб'єкти адміністративного права — це фізичні й юридичні особи, наділені державою правами й обов'язками в сфері державного управління та місцевого самоврядування, які реалізують їх шляхом вступу в адміністративно-правові відносини, з однієї сторони, й органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи, наділені правовими нормами відповідними владними повноваженнями щодо організаційно не підпорядкованих їм суб'єктів, з іншої сторони [22, с. 65].

Аналіз наведених позицій свідчить про те, що зазначені вище вчені до суб'єктів адміністративного права в більшій мірі відносять лише тих осіб, що реалізують свої повноваження виключно в сфері виконавчої влади, що, на нашу думку, не зовсім відповідає дійсності. Так, слід погодитися з точкою зору, відповідно до якої адміністративне право наділяє правосуб'єктністю

велике коло учасників суспільних відносин, про що свідчить величезна кількість подібних відносин у різноманітних сферах реалізації публічної влади. Невипадково, що перелік суб'єктів адміністративного права значно об'ємніший, ніж у будь-якій іншій галузі права [10, с. 562].

При цьому, найбільш поширеним і практично вживаним є виділення таких основних видів суб'єктів адміністративного права:

а) фізичні особи — громадяни України, іноземці, особи без громадянства;

б) юридичні особи — органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі їхніх керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій);

в) певні колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права певними правами й обов'язками — структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадянські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання) [3, с. 114].

Більш того, деякі вчені наголошують на тому, що виходячи з положень чинного законодавства України, до суб'єктів адміністративного права можна віднести: державні органи (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, прокуратури, адміністрації державних підприємств та установ); структурні підрозділи органів держави, посадових осіб державних органів; власника (представника, менеджера, уповноваженого власника); об'єднання громадян, кооперативи, органи самоврядування, самодіяльні організації; громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства [8, с. 130]. Отже, аналіз вищенаведених позицій надає змогу дійти висновку стосовно того, що господарські суди можуть мати статус суб'єктів адміністративного права.

Слід зазначити, що серед вчених—правознавців зустрічаються позиції щодо ототожнення суб'єктів адміністративного права із суб'єктами

адміністративних правовідносин, що, на нашу думку, є не зовсім вірним. Зокрема, зазначається, що суб'єкти адміністративного права — це: по-перше, реальні учасники адміністративно-правових відносин, які володіють адміністративно-правовим статусом і беруть участь в організації державного управління; по-друге, одна із сторін публічної управлінської діяльності, яка наділена відповідною компетенцією, повноваженнями, наданими законодавством; по-третє, вони можуть бути конкретними учасниками адміністративно-правових відносин, в які вони вступають за власним бажанням або в силу обов'язку (громадяни, посадові особи) [13, с. 26].

Зазначимо, що ми підтримуємо позицію, відповідно до якої необхідно розрізняти суб'єктів адміністративного права від суб'єктів адміністративних правовідносин. Так, якщо перші наділені потенційною здатністю вступати в правовідносини, то суб'єкти адміністративних правовідносин є фактичними учасниками правових зв'язків. Окрім цього слушною здається позиція Н. В. Драгаманової, яка під час з'ясування сутності адміністративно-правового статусу екіпажу повітряного судна України наголошує на тому, що всі суб'єкти адміністративного права — це особи, які набули властивостей суб'єкта в силу того, що їх поведінка підпадає під дію норм адміністративного права й установа цими нормами, що ж до певного конкретного випадку, то суб'єкт адміністративного права може і не бути учасником адміністративних правовідносин і, відповідно, не бути суб'єктом адміністративних правовідносин [49, с. 76].

Суб'єкти адміністративного права можуть бути різних видів, зокрема, індивідуальні та колективні. Індивідуальними суб'єктами адміністративного права виступають громадяни, особи без громадянства й іноземці. З огляду на тематику нашого дослідження, для нас найбільший інтерес представляють колективні суб'єкти адміністративного права.

Так, як зазначає О. В. Дідич, колективні суб'єкти адміністративного права — це групи людей, що є організаціями (державними, недержавними), які виступають у зовнішніх відносинах як самостійні суб'єкти права; порядок

їх створення та діяльність регламентовані нормативними правовими актами. В адміністративно-правових відносинах колективні суб'єкти права діють від власного імені, норми права надають їм прав та обов'язків [52, с. 63]. Наведена позиція надає змогу дійти висновку стосовно того, що господарські суди є колективними суб'єктами адміністративного права.

Як слідує з вищенаведеного, суб'єкта адміністративного права, в тому числі господарський суд, головним чином характеризує те, що його діяльність врегульована нормами адміністративного права. Іншими словами, його діяльність підпадає під адміністративно-правове регулювання.

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій надає змогу дійти висновку стосовно того, що господарський суд є самостійним структурним елементом у національній судовій системі, який розташований у ній з урахуванням таких принципів її побудови як спеціалізація, інстанційність і територіальність. Здійснюючи свою діяльність, господарські суди можуть підпадати під дію норм адміністративного права, в зв'язку із чим набувати статусу суб'єктів такого права. Більш того, внаслідок здійснення своїх завдань і функцій, реалізації адміністративних повноважень господарські суди набувають адміністративно-правового статусу і вступають в адміністративні правовідносини.

1.2. Поняття й ознаки адміністративних правовідносин за участю господарських судів

В передбачених чинним національним законодавством випадках господарські суди можуть набувати правового статусу суб'єктів адміністративного права, що лише вказує на потенційну можливість даних органів державної влади стати реальними учасниками (суб'єктами) адміністративних правовідносин. Визначення сутності зазначеної категорії суспільних відносин, а також встановлення місця й особливості участі в них

господарських судів без сумніву буде сприяти всебічності представленого наукового дослідження.

Вирішення поставленого вище наукового завдання передбачає необхідність з'ясування сутності категорії «правовідносини» взагалі й «адміністративні правовідносини» зокрема. Традиційно правовідносини визначають як суспільні відносини, що регулюються нормами права [28, с. 1101]. Разом із тим, є й більш розгорнуті погляди стосовно юридичної природи правовідносин.

Зокрема, доволі часто увага акцентується на тому, що правовідносини являють собою заснований на правових приписах зв'язок прав та обов'язків їх учасників. Так, на думку О. Ф. Скакун, правовідносини представляють собою врегульовані нормами права та забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними та зобов'язаними суб'єктами [181, с. 506].

У науковому виданні «Правовідношення як система» В. Н. Протасов правовідносини розглядає як рубіжну ланку, в якій право змикається (скріплюється) з об'єктом свого регулювання, той вузол, в який правові явища складним чином сплітаються з елементами соціальної сфери. Владні правові приписи, як наголошує вчений, «перетоплюються» в правовідносинах у соціально значущу, суспільно корисну поведінку людей [166, с. 4; 182, с. 38].

Окрім цього, Ю. В. Данилюк звертає увагу на те, що правовідносини є нічим іншим як специфічним зв'язком між правом та юридичним обов'язком, тобто їх співвідношенням, що веде до розуміння правовідношення як абстрактного співвідношення суб'єктивного права й юридичного обов'язку, або ж місця суб'єкта права в правовій структурі, або ж реальної взаємодії суб'єктів права в інтересах користування правами та досягнення бажаного результату, що не суперечить правовій нормі [48, с. 13–21].

Також С. Я. Лихова вказує на те, що правовідносини — це індивідуальний суспільний зв'язок, який виникає на основі норм права,

змістом якого є суб'єктивні права й обов'язки й який забезпечується примусовою силою держави [91, с. 48].

Н. М. Стаховська дійшла висновку стосовно того, що правовідношення або правовідносини — це наділені правовою формою або утворені в правовій формі суспільні відносини, які виникають на підставі юридичних фактів чи складів, а також характеризуються зв'язком між безпосередніми учасниками суспільних відносин і державою, яка через правові норми встановлює (санкціонує), охороняє й забезпечує реалізацію їх взаємно кореспондуючих прав та обов'язків [183, с. 46].

Схоже на наведене вище визначення досліджуваного явища надає Н. П. Коробенко. На думку вченого, правовідносини — це врегульовані нормами права реальні вольові індивідуально визначені суспільні відносини, що виникають на підставі юридичних фактів, учасниками яких є пов'язані кореспондуючими суб'єктивними правами й юридичними обов'язками суб'єкти, й які гарантуються, забезпечуються й охороняються силою держави [81, с. 88]. Отже, серед вчених панує думка, відповідно до якої правовідносини слід розглядати як зв'язок суб'єктів, що існує з урахуванням визначеного на нормативно-правовому рівні обсягу їх прав та обов'язків.

У контексті наведеного слід погодитися з позицією А. Л. Паскар, який під час здійснення структурно-функціонального аналізу цивільних процесуальних правовідносин зазначає, що правовідносини — це не безособовий, абстрактний зв'язок, а завжди конкретне відношення когось з кимось. Вони виникають між конкретними, чітко визначеними національним законодавством суб'єктами [117, с. 38].

Зазначимо, що аналіз фахової літератури свідчить, що серед основних ознак правовідносин називають те, що вони: є різновидом суспільних відносин, соціальним зв'язком; є ідеологічними відносинами — результатом свідомої діяльності (поведінки) людей, так як правовідносини не виникають, не проходячи через свідомість людей: норми права не можуть вплинути на людину, її поведінку, поки вони не будуть усвідомлені людьми, не стануть

їх правосвідомістю; є вольовими відносинами, так як у них втілюються: а) воля (інтерес) суспільства та держави, оскільки правовідносини виникають на основі правових норм; б) воля (інтерес) учасників правовідносин, оскільки вони пов'язані предметом інтересу, досягненням його результату; виникають, змінюються, припиняються на основі норм права в разі настання передбачених нормою фактів; мають зазвичай двосторонній характер і слугують особливою формою зв'язку взаємообумовлених (корелятивних) прав та обов'язків, що закріплені в правових нормах; охороняються державою, забезпечуються заходами юридичного впливу аж до державного примусу, можливість застосування якого створює режим соціальної захищеності, безпеки та законності [181, с. 506–508].

Говорячи про адміністративні правовідносини, в тому числі ті, що виникають за участю господарських судів, слід зазначити, що вчені їх розглядають у вузькому та широкому розумінні. Так, адміністративні правовідносини у вузькому розумінні — це суспільні відносини, урегульовані нормами адміністративного права. У свою чергу, адміністративні правовідносини в широкому розумінні — це форма соціальної взаємодії публічної адміністрації й об'єктів публічного управління, що виникає на підставі адміністративно-правих норм з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави, учасники якої мають суб'єктивні права та несуть юридичні обов'язки [35, с. 37, 47].

Адміністративним правовідносинам властиві всі ознаки, що характеризують правовідносини взагалі. Однак, для них характерні також і певні особливості, які обумовлені специфікою державного управління. Так, авторський колектив підручнику «Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс» звертає увагу на те, що адміністративно-правові відносини є однією з форм існування соціальних відносин, що, однак, виникають з приводу здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, тобто права й обов'язки сторін в них завжди пов'язані з цією діяльністю [8, с. 126].

Як цілком слушно зауважує А. В. Макаренко, що в разі, якщо розшифрувати зміст назви «виконавчо-розпорядча діяльність», то термін «виконавча» дає відповідь на питання, яке основне завдання має ця діяльність (виконання закону), а термін «розпорядча» — яким чином ця мета досягається (видання розпоряджень; у даному випадку елемент розпорядження не можна відокремити від виконання закону). Положення, яке закріплює, що виконавчо-розпорядча діяльність здійснюється на підставі й на виконання закону, підкреслює, що головне її призначення — виконання закону, а всі дії, які вчиняються з цією метою, повинні базуватись лише на ньому [94, с. 23].

Саме на здійсненні уповноваженими суб'єктами виконавчо-розпорядчої діяльності акцентує увагу авторський колектив навчального посібнику «Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем)» під час визначення сутності поняття «адміністративні правовідносини». Так, учені визначають адміністративні правовідносини як відносини, що виникають з приводу виконання адміністративних зобов'язань публічною адміністрацією, яка реалізує свої виконавчо-розпорядчі повноваження та має право на прийняття владного (обов'язкового) рішення [9, с. 32].

У контексті наведеного увагу слід звернути на те, що виконавчо-розпорядчу діяльність також розглядають як державне управління, що здійснюється органами виконавчої влади. Разом із тим, підкреслюється, що виконавчу владу не слід ототожнювати з державним управлінням, яке характеризується як вид державно-владної діяльності. Розглядаючи співвідношення виконавчої влади й державного управління, слід виходити з того, що категорія «виконавча влада» є політико-правовою, а категорія «державне управління» — організаційно-правовою. Єдине, що їх об'єднує, — це виконавча спрямованість [5, с. 16].

На нашу думку, при визначенні сутності поняття «адміністративні правовідносини» слід використовувати категорію «державне управління», що за своєю суттю є ширшою за категорію «виконавчо-розпорядча діяльність».

З урахуванням наведеної позиції вдалим здається наступне визначення поняття «адміністративні правовідносини» — врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що виникають, змінюються чи припиняються в сфері державного управління. Завдяки адміністративним правовідносинам, наголошують вчені, як основному елементу правового регулювання індивідуалізуються положення тієї чи іншої норми адміністративного права, визначаються характер, права, обов'язки, функції, завдання та відповідальність учасників управлінських відносин [8, с. 126].

Яскравим прикладом здійснення державного управління господарськими судами є те, що в складі кожного з них функціонує апарат суду. Відповідно до ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», організаційне забезпечення роботи суду здійснює його апарат, який очолює керівник апарату. Типове положення про апарат суду затверджує Державна судова адміністрація України за погодженням із Радою суддів України [163].

Отже, в рамках діяльності самого господарського суду можуть виникати, розвиватися та видозмінюватися адміністративні правовідносини в зв'язку із здійсненням внутрішньої організації їх діяльності. При цьому, здійснення такої організаційної діяльності буде покладено на конкретного суб'єкта — апарат господарського суду. Зазначимо, що більш детально завдання, функції та повноваження господарських судів як суб'єктів адміністративних правовідносин будуть розглянуті нами в наступному розділі представленою наукового дослідження.

Продовжуючи аналіз характерних ознак адміністративних правовідносин, в тому числі тих, що виникають за участю господарських судів, зазначимо, що в спеціалізованій юридичній літературі виокремлюють ознаку, що тісно пов'язана із вищенаведеною. У даному випадку мова йде про те, що в адміністративних правовідносинах завжди беруть участь спеціальні суб'єкти (органи державної влади) або їх представники, наділені

державно-владними повноваженнями, завдяки участі яких такі правовідносини носять владний характер [8, с. 126–127].

Так, Н. М. Неумивайченко зазначає, що державно-владні повноваження — це повноваження щодо прийняття обов'язкових до виконання рішень і забезпечення їх здійснення тими, кому вони адресовані [107, с. 32].

На думку О. Г. Макаренко, державно-владні повноваження — це складне явище, в якому можна виділити такі основні елементи: прийняття рішень, обов'язкових для виконання всіма громадянами, посадовими особами й організаціями, на яких поширюється компетенція даного органу держави; організація виконання прийнятих рішень у сфері зовнішніх зносин, що забезпечується матеріальною базою (наприклад, кошти державного бюджету на їх здійснення); охорона прийнятих рішень від порушень шляхом застосування різних методів і заходів: переконання, впливу, примусу. Ця визначальна ознака даних органів відокремлює їх від інших державних установ [95, с. 38].

Стосовно прийняття рішень, що обов'язкові для всіх учасників адміністративних правовідносин, в тому числі господарських судів, зазначимо, що в даному випадку мова йде про адміністративно-правове регулювання, місце якого в діяльності господарських судів буде розглянуто нами в рамках наступного підрозділу представленого наукового дослідження. У рамках даного підрозділу для нас найбільший інтерес представляє така ознака адміністративних правовідносин за участю господарських судів як наявність у їх складі спеціального суб'єкта, що наділений державно-владними повноваженнями.

Так, яскравим представником зазначених вище спеціальних суб'єктів, що бере участь в адміністративних правовідносинах за участю господарських судів, виступає Президент України, який, як слідує з аналізу ст. 106 Конституції України та ст.ст. 74, 75, 112, 116 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», наділений наступними державно-владними

повноваженнями в цій сфері: призначає на посаду судді; приймає рішення про переведення судді до іншого суду в межах п'ятирічного строку; звільняє з посади суддів у разі закінчення строку, на який їх було призначено, або в разі порушення ним присяги [79; 163]. Також у контексті досліджуваного питання слід назвати державно-владні повноваження, що здійснюються в межах адміністративних правовідносин за участю господарських судів таким органом державної влади як Верховна Рада України. Як слідує з аналізу ст. 85 Основного Закону України та ст. 122 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», до повноважень єдиного органу законодавчої влади в зазначеній вище сфері належить прийняття відповідних законів про утворення суду [79; 163].

Таким чином, аналіз наведених законодавчих положень надає змогу дійти висновку, що господарські суди набувають правового статусу суб'єктів адміністративних правовідносин у зв'язку із реалізацією зазначених вище державно-владних повноважень загальнодержавними органами влади. У такому випадку господарські суди як суб'єкти адміністративних правовідносин посідають підлеглу позицію.

Зазначимо, що господарські суди можуть вступати в адміністративні правовідносини за участю не тільки загальнодержавних органів влади, а й тих, що перебувають у складі судоустрою (органів у системі судової влади) й відповідно до положень чинного національного законодавства реалізують державно-владні повноваження. У даному випадку мова в першу чергу йде про Державну судову адміністрацію України.

Відповідно до ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом. Державна судова адміністрація України підзвітна Вищій раді правосуддя у межах, визначених законом. Державна судова адміністрація України має територіальні управління. Рішення про утворення

територіальних управлінь та визначення їх кількості приймається Державною судовою адміністрацією України за погодженням з Вищою радою правосуддя. Правовий статус посадових осіб Державної судової адміністрації України, її територіальних управлінь визначається Законом України «Про державну службу». Державна судова адміністрація України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, самостійний баланс та рахунки в органах Державної казначейської служби України.

При цьому, в ст. 152 зазначеного вище нормативно-правового акта наведено перелік повноважень Державної судової адміністрації, реалізація більшості з яких буде мати державно-владну спрямованість по відношенню до господарських судів: представляє суди у відносинах із Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України під час підготовки проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік у межах повноважень, визначених цим законом; забезпечує належні умови діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування в межах повноважень, визначених цим законом; вивчає практику організації діяльності судів, розробляє і вносить у встановленому порядку пропозиції щодо її вдосконалення; вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує потребу у спеціалістах, здійснює замовлення на підготовку відповідних спеціалістів; забезпечує необхідні умови для підвищення кваліфікації працівників апарату судів, створює систему підвищення кваліфікації; організовує роботу з ведення судової статистики, діловодства та архіву; контролює стан діловодства в судах; організовує комп'ютеризацію судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи; забезпечує суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування

відповідних судів; забезпечує впровадження електронного суду; здійснює заходи щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами; забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб, забезпечує функціонування системи відеоконференц-зв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції; взаємодіє з відповідними органами та установами, в тому числі інших держав, з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів; розробляє та затверджує за погодженням із Вищою радою правосуддя Типове положення про апарат суду; організовує діяльність служби судових розпорядників; контролює діяльність Служби судової охорони; затверджує положення про бібліотеку суду; здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Державної судової адміністрації України. [163].

Також у складі адміністративних правовідносин за участю господарських судів слід назвати такого суб'єкта як Вища кваліфікаційна комісія суддів, яка відповідно до ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України.

Як слідує з аналізу ст. 93 вищенаведеного нормативно-правового акта, до державно-владних повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів як суб'єкта адміністративних правовідносин за участю господарських судів слід назвати наступні: веде облік даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних; проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит; вносить до Вищої ради правосуддя рекомендацію про призначення кандидата на посаду судді; вносить рекомендацію про переведення судді відповідно до цього закону, крім переведення як дисциплінарної санкції; визначає потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у

Національній школі суддів України; затверджує форму і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок складення відбіркового іспиту та методику оцінювання його результатів, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інші процедури виконання Комісією її функцій; проводить кваліфікаційне оцінювання; забезпечує ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді; бере у межах компетенції участь у міжнародному співробітництві, у тому числі встановлює зв'язки з іноземними закладами, установами та організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги, є бенефіціаром, реципієнтом міжнародної технічної допомоги, головним розпорядником міжнародної допомоги від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій; здійснює інші повноваження, визначені законом [163].

Особливе місце серед суб'єктів адміністративних правовідносин за участю господарських суддів посідають органи суддівського самоврядування. Так, під час дослідження проблем суддівського самоврядування в Україні О. В. Білова звертає увагу на те, що органи суддівського самоврядування — це органи саморегулюючого співтовариства суддів, що формуються цим співтовариством для вираження інтересів суддів, та здійснюють покладені на них законом повноваження з внутрішнього управління судами з метою забезпечення незалежності судів і суддів. І в цьому сенсі, як наголошує вчена, суддівське самоврядування може розглядатися як інституція, пов'язана не тільки із функціонуванням судової влади, а й із устроєм держави в цілому. Саме на тлі цих ідей і потреб суспільного життя виникло й отримало подальший розвиток суддівське самоврядування в Україні. Становлення суддівського самоврядування в

Україні безпосередньо пов'язане з етапами та послідовністю формування й розвитку судової влади, правовим оформленням судової системи в Україні [18, с. 15].

Як зазначено в ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні діє суддівське самоврядування — самостійне колективне вирішення зазначених питань судьями. При цьому, суддівське самоврядування в Україні здійснюється через:

- 1) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду;
- 2) Раду суддів України;
- 3) з'їзд суддів України. [163].

Як суб'єкти адміністративних правовідносин за участю господарських судів, збори суддів наділені наступним обсягом державно-владних повноважень: обговорюють питання щодо внутрішньої діяльності суду чи роботи конкретних суддів або працівників апарату суду та приймають з цих питань рішення, що є обов'язковими для суддів та працівників цього суду; визначають спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ; визначають рівень навантаження на суддів відповідного суду з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; заслуховують звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду; звертаються з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді; здійснюють інші повноваження [163].

Як слідує з аналізу ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», найвищим органом суддівського самоврядування є з'їзд суддів України, до державно-владних повноважень якого, що реалізуються в межах адміністративних правовідносин, у тому числі за участю господарських

судів, можна віднести наступні: заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів; заслуховує інформацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про її діяльність, зокрема, про дисциплінарну практику щодо суддів; заслуховує інформацію Голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема, щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади; звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їх посадових осіб. Що стосується Ради суддів України, то вона згідно із ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є вищим органом суддівського самоврядування в період між з'їздами суддів України.

Шляхом аналізу вищенаведеної норми законодавства до державно-владних повноважень, які реалізуються зазначеним органом суддівського самоврядування в межах адміністративних правовідносин за участю господарських суддів, слід віднести наступні: розробляє й організовує виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів; розглядає питання правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, приймає відповідні рішення з цих питань; визначає особу, уповноважену представляти бюджетні запити щодо фінансування судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи під час розгляду проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік або змін до нього; здійснює контроль за організацією діяльності судів, заслуховує з цих питань Голову Державної судової адміністрації України, його заступників, керівників структурних підрозділів і територіальних управлінь Державної судової адміністрації України; звертається з пропозиціями щодо питань діяльності судів до органів державної влади й органів місцевого самоврядування; затверджує зразки посвідчень судді, судді у відставці,

народного засідателя, присяжного; здійснює контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів судів загальної юрисдикції; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі, якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом) [163].

Таким чином, аналіз вищенаведених положень надає змогу дійти висновку стосовно того, що адміністративні правовідносини за участю господарських судів являють собою врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, в межах яких шляхом реалізації державно-владних повноважень вирішуються питання, пов'язані із належним функціонуванням господарських судів, здійсненням їхніх завдань і функцій.

Основними характерними ознаками адміністративних правовідносин за участю господарських судів слід назвати наступні: вони ґрунтуються на нормах адміністративного права; в їх межах здійснюється діяльність із державного управління; один із суб'єктів таких правовідносин завжди виконує державно-владну діяльність; у їх складі, окрім господарських судів, знаходяться також інші суб'єкти, що здійснюють державно-владну діяльність: загальнодержавні (Президент України, Верховна Рада України, Вища рада юстиції); державні органи, що знаходяться в складі судоустрою держави (Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів); органи суддівського самоврядування (збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів).

Звичайно, адміністративні правовідносини можуть виникати за участю господарських судів, де вже дані органи влади будуть реалізовувати державно-владні повноваження. Разом із тим, питання, пов'язані із здійсненням завдань і функцій, реалізацією адміністративних повноважень господарськими судами, будуть розглянуті нами в рамках другого розділу представленого наукового дослідження.

1.3. Правові засади діяльності господарських судів і місце серед них адміністративно-правового регулювання

Задля визначення сутності господарських судів у системі суб'єктів адміністративного права необхідним є встановлення змісту категорії «правові засади» організації діяльності даних органів державної влади. Як слідує зі змістовного навантаження досліджуваного поняття, воно утворене, зокрема, із поєднання таких складових як «правові» та «засади». При цьому, слід зазначити, що слово «засади» в сучасній українській мові тлумачать наступним чином: основа чогось; те головне, на чому ґрунтується базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення чогось [28, с. 419].

Окрім цього, цікавим є визначення вищенаведеного поняття з точки зору філософії та логіки. Зокрема, авторський колектив філософського енциклопедичного словника зауважує, що засада — це достатня й (або) необхідна умова для чого-небудь: буття, пізнання, думки, діяльності. Наприклад, необхідні (але не достатні) засади матеріальних явищ — закони природи; достатні (але не необхідні) засади вчинків — їх мотиви; достатні засади суджень — інші судження (посилки) або досвід. Існують різні рівні, глибина засад. У сфері дедукції останніми засадами є логічні закони: кожен з них обґрунтовує логічно правильний зв'язок суджень; тому, щоб обґрунтувати будь-який зв'язок суджень, треба привести його до форми логічного закону. Разом з тим, вибір логічних законів сам потребує засад, які можуть і не належати логіці. Звичайно, неможливість вказати засаду для будь-якого судження не є ще свідченням хибності цього судження, якщо тільки сама ця неможливість, у свою чергу, не обґрунтована логічно. Останнім, однак, часто нехтують, задовольняючись суб'єктивною впевненістю у відсутності засад. Тому нерідкі випадки, коли положення, що вважалися протягом довгого часу помилковими, отримували потім достатні

засади їх істинності. У цьому, зокрема, проявляється об'єктивний характер засад, а також і закону необхідності засад, у якого в логіці (класичній, інтуїціоністській і мінімальній) є важливий формальний аналог — теорема: якщо при допущенні судження заперечується наявність у нього достатніх засад, то допущене судження хибне [197, с. 452]. Таким чином, категорія «засада» характеризує визначальність, основоположність, загальнотеоретичну важливість досліджуваного явища.

Стосовно такої складової досліджуваного поняття як «правові», то з точки зору семантики вищенаведене слово тлумачать як те, що стосується права [28, с. 1101]. Отже, семантично дане поняття пов'язане з категорією «право», яке, в свою чергу, є доволі складним і багатоаспектним явищем, у зв'язку із чим потребує глибокого й всебічного аналізу його змісту. Зокрема, як зауважує авторський колектив сучасної правової енциклопедії, право, як і держава, — категорія історична. Вона виникає лише на певному етапі розвитку людства, одночасно з виникненням держави, за допомогою якої економічно пануючий клас намагається зміцнити своє панування [188, с. 261].

Зокрема, в родовому суспільстві взаємини людей регулювалися головним чином звичаями. З утворенням держав виникла необхідність у державно-владному регулюванні суспільних відносин за допомогою права. Спочатку роль державної влади зводилася переважно до санкціонування звичаїв (звичаєве право), надання загальнообов'язкового характеру певним релігійним нормам, тощо. Але поступово правотворча діяльність стає монополією держави в особі її спеціальних законодавчих органів і судів (прецедентне право). Держава відіграє особливу конститутивну роль щодо права, бо тільки вона здатна забезпечити загальнообов'язковість соціальних норм у масштабах усього суспільства. Саме в цьому полягає головна відмінність права від норм моралі й інших неправових норм, які не забезпечуються методами державного примусу [221, с. 5].

Більш того, цілком справедливим є зауваження стосовно того, що термін «право» вживається в процесі спілкування людей досить часто, відображаючи при цьому різні аспекти їхнього суспільного життя. При цьому, самі вчені визначають досліджуване поняття як сукупність особливих норм, що характеризується формальністю, визначеністю, формулює права й обов'язки, які встановлюються (санкціонуються), гарантуються й охороняються державою [57, с. 100, 105].

Досліджувану категорію також часто використовують у філософських колах задля позначення важливих аспектів суспільного життя. Зокрема, вітчизняний учений В. Л. Петрушенко в своєму філософському словнику зазначає, що право виступає одним із провідних регуляторів людської суспільної життєдіяльності, неодмінною складовою соціального способу людської життєдіяльності й особливою сферою професійної діяльності, що виникає на ґрунті забезпечення зазначеної складової життєдіяльності [119, с. 163].

Автори філософського енциклопедичного словника вважають, що право являє собою систему загальнообов'язкових соціальних норм, а також відносин, закріплених державою за допомогою цих норм та охоронюваних нею. Право включає також права, обов'язки та свободи людини й громадянина, що визначає правовий статус особистості. З наявністю прав у суспільстві нерозривно пов'язана особлива форма суспільної свідомості — правосвідомість. Виступаючи як важливе й необхідне знаряддя державного управління, як форма реалізації державної політики, право одночасно є важливим показником положення особистості в суспільстві та державі. Права, свободи й обов'язки людини та громадянина виступають складовою частиною права, надзвичайно важливою задля оцінки розвиненості та демократичності правової системи. Наявність права означає, що велике коло суспільних відносин приймає характер правових відносин, в яких їх учасники є носіями юридичних прав та обов'язків [197, с. 501].

Окрім цього, право визначають як органічно пов'язане із природними та соціальними характеристиками людини: у фізичному плані людина має просторово-часові обмеження, тілесність, що включає людину в численні зв'язки та породжує матеріальні та вітальні потреби, а тому люди взаємно доповнюють та взаємно обмежують одне одного, взаємно створюють спільні блага та взаємно претендують на володіння ними в сприятливому для себе варіанті [181, с. 163].

Якщо ж проаналізувати юридичні позиції щодо сприйняття поняття «право», що з огляду на специфіку нашого дослідження, а саме його юридичну спрямованість, представляє для нас найбільший інтерес, слід зазначити, що юридичне право вчені називають спеціально-соціальним, тобто таким, що є наслідком державної діяльності, втіленням волевиявлення держави — приписи законів; принципи та норми ратифікованих міжнародних договорів; судові рішення, що стали прецедентами; санкціоновані правові норми—звичаї, тощо [181, с. 235].

Як зауважують в юридичній енциклопедичній літературі, право являє собою систему соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання та виконання яких забезпечується державою. Право має ключове значення в регулюванні правопорядку на національному та міжнародному рівнях [221, с. 5].

Зазначимо, що з урахуванням того, що в нашому випадку «право» характеризує й визначає засади діяльності господарських судів, воно в такому разі буде виступати не суб'єктивною, тобто такою, що визнається за наведеними органами, а об'єктивною категорією, тобто об'єктивним правом. Як зауважує О. Ф. Скакун у підручнику «Теорія держави і права», об'єктивне юридичне право являє собою систему діючих у державі правових норм і принципів, що встановлені (чи визнані) державою як регулятор суспільних відносин і забезпечені нею, які одержали об'єктивізацію в офіційних державних актах, тому незалежні від індивідуального інтересу (волі) та свідомості суб'єкта права (окрім «автора» цих норм) [181, с. 235]. Отже,

можна стверджувати, що правові засади діяльності господарських судів знаходять свій вираз в положеннях офіційних актів, які прийнято називати нормативно-правові актами.

Так, як зауважує Є. М. Попович під час дослідження особливостей наглядової та контрольної діяльності за дотриманням трудового законодавства, нормативно-правовий акт являє собою широкий комплекс актів правотворчості, прийнятих органами законодавчої, виконавчої, а іноді й судової влади. При цьому, вчений звертає увагу на те, що нормативно-правовими актами вони називаються тому, що містять норми права. По суті, як наголошує науковець, дане поняття є синонімом поняття «законодавство» в широкому значенні [125, с. 70].

Зазначимо, що ми не погоджуємося з вищенаведеною позицією.

По-перше, нормативно-правовий акт не може являти собою комплекс актів у зв'язку із тим, що він є одиничною категорією.

Так, наприклад, закон є нормативно-правовим актом. У свою чергу, сукупність або комплекс законів не можуть бути визначені як закон. Звичайно, мова може йти про систематизацію законів за допомогою такого методу як кодифікація, але в будь-якому разі в кінцевому результаті реалізації зазначеного методу будемо мати один кодифікований акт — кодекс.

По-друге, поняття «нормативно-правовий акт» аж ніяк не може бути синонімом поняттю «законодавство» навіть у його найширшому значенні, так як останнє являє собою сукупність нормативно-правових актів. Можливо, в наведеному випадку вчений мав на увазі, що нормативно-правовий акт є синонімом поняттю «акт законодавства» або ж «законодавчий акт».

На підтримку своєї позиції наведемо Рішення Конституційного Суду «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»)» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98. Так, у своєму рішенні

наведений вище орган конституційної юрисдикції зауважує, що особливістю правового регулювання трудових відносин є те, що вони регламентуються розгалуженою системою нормативних актів, прийнятих органами різних рівнів, у тому числі за участю трудових колективів і профспілок. Найбільш соціально важлива частина трудових відносин, яка охоплюється конституційним поняттям «засади регулювання праці та зайнятості», визначається лише законом, решта — законами, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, актами центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, генеральними, галузевими, регіональними, тарифними й іншими угодами, які укладаються на дво-, тристоронній основі між представниками працівників і роботодавців і компетентним державним органом, а також актами (договорами), прийнятими на підприємстві, в установі, організації власником або уповноваженим ним органом самостійно, разом чи за погодженням з трудовим колективом або профспілковим комітетом. Підсумовуючи, Конституційний Суд України зауважив, що термін «законодавство», що вживається в положеннях наведеного вище нормативно-правового акта, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети та постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень і відповідно до Конституції України та законів України [169].

Отже, слід погодитись з позицією, що нормативно-правовий акт — це офіційний акт-документ уповноважених суб'єктів правотворчості, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин. При цьому, до ознак нормативно-правового акта слід віднести те, що він: приймається чи санкціонується уповноваженими органами державної влади (правотворчими органами) або народом (референдум); завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) діючі,

чітко формулює зміст юридичних прав та обов'язків; відповідає Конституції України, міжнародним договорам держави, не суперечить актам вищої юридичної сили; приймається в формах, встановлених для кожного з суб'єктів правотворчості Конституцією України, а також законами про нормативно-правові акти; складається з додержання правил нормотворчої техніки — має форму письмового акта–документа та суворо визначені реквізити; приймається з додержанням визначеної процедури; доводиться до відома населення у встановленому законом порядку — публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка [181, с. 446].

Таким чином, аналіз вищенаведених положень надає змогу дійти висновку стосовно того, що правові засади діяльності господарських судів являють собою визначені в нормативно-правових актах, а тому санкціоновані й забезпечені уповноваженими державою органами, непорушні правила діяльності місцевих, апеляційних судів та касаційного господарського суду щодо захисту порушених або оспорюваних прав й охоронюваних законом інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, вжиття заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, а також діяльності, пов'язаної із організацією господарського судочинства.

Встановивши сутність категорії «правові засади діяльності господарських судів», здається можливим перейти до визначення конкретних актів, що й утворюють такі засади. Так, актом, що має найвищу юридичну силу, визначає основоположні засади діяльності всіх без виключно державних органів, в тому числі господарських судів, є Основний Закон України — Конституція України від 28 червня 2006 року. У попередніх підрозділах представлено наукового дослідження нами вже було акцентовано увагу на значенні вищенаведеного нормативно-правового акта в діяльності господарських судів. З метою недопущення необґрунтованих повторень зазначимо лише, що в ст. 129 Конституції України визначено основні засади судочинства: законність; рівність усіх учасників судового

процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; обов'язковість рішень суду. При цьому, в Основному Законі України зазначено, що законами можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій [79]. Із приводу наведеного варто зауважити, що більшість із зазначених вище засад здійснення судочинства стосуються й діяльності господарських судів, зокрема, визначають гарантії їх діяльності. Отже, як слідує з конституційних положень, наступним рівнем правових засад діяльності господарських судів виступають ті, що встановлені на рівні законів України.

Разом із тим, на нашу думку, говорячи про наступний рівень визначення правових засад діяльності господарських судів, варто говорити не про закони України, а про міжнародно-правові акти. Так, порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України, визначено на рівні Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року. У ст. 2 вищенаведеного нормативно-правового акта встановлено, що міжнародний договір України — укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол, тощо) [152]. При цьому, як зазначено в ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною

національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [79]. Окрім цього, встановлюючи місце міжнародно-правових актів серед інших правових актів, на основі яких визначено правові засади діяльності господарських судів, слід зауважити, що в ст. 4 ГПК України зазначено, що в разі, якщо в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору [38].

Зазначимо, що наведене вище законодавче положення, на нашу думку, потребує деякого уточнення, так як не зрозуміло, про яке саме законодавство в наведеному випадку йде мова. Оскільки в разі, якщо до нього (законодавства) включати й Конституцію України, то це буде суперечити зазначеному вище конституційному положенню, що з огляду на те, що даний нормативно-правовий акт має найвищу юридичну силу, є недопустимим. Вважаємо, що в ГПК України слід внести окрему норму, що визначала б такий принцип діяльності господарських судів як законність. Як це зроблено, наприклад, у Кодексі адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року (далі — КАС України). Так, відповідно до ст. 9 вищенаведеного нормативно-правового акта, принцип законності в діяльності адміністративних судів передбачає, зокрема, те, що в разі, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору [71]. Вищенаведені зміни будуть повністю відповідати принципу ієрархічної побудови системи чинного національного законодавства України, що визначає правові засади діяльності господарських судів.

Отже, міжнародні договори України є одними із провідних правових актів у системі національного законодавства, на рівні якого встановлено правові засади діяльності господарських судів. В якості прикладу, серед

зазначених міжнародних актів безсумнівно слід назвати наступні: Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, на рівні якої визначено міжнародні стандарти судової діяльності [77]; Угоду про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, від 20 березня 1992 року, на рівні якої врегульовано питання вирішення справ, що впливають з договірних та інших цивільно-правових відносин між господарюючими суб'єктами, з їх відносин з державними та іншими органами, а також виконання рішень за ними [194].

Наступним рівнем визначення правових засад діяльності господарських судів виступають закони України. Авторський колектив сучасної правової енциклопедії зазначає, що закон — це нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади законодавчої влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення, втілює основні права людини й інші загальнолюдські цінності та має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів [188, с. 127].

Вчені також наводять такі ознаки закону: є особливим різновидом нормативно-правових актів, а саме — законодавчих актів, що відрізняються від підзаконних актів за ознакою винятковості суб'єкта законодавчого процесу; приймається представницьким органом країни або громадянським суспільством — у порядку референдуму; є нормативно-правовим актом за змістом — на відмінну від акта застосування норм права та акта тлумачення норм права; містить первинні норми права, яких раніше в правовій системі не було, причому норми з ключових, основних питань життя, установлює права й обов'язки громадян; є актом–документом, бо закріплює в письмовій формі норми права, які вводяться, або їх зміни; володіє вищою юридичною силою в системі нормативно-правових актів; приймається з додержанням особливої законодавчої процедури, яка називається законодавчим процесом; приймається в суворій відповідності з Конституцією та раніше прийнятими законами; може бути скасований лише законом і перевірений на

відповідність Конституції лише Конституційним Судом України; не має потреби в додатковому затвердженні [119, с. 451].

Зазначимо, що єдиним органом, до компетенції якого входить прийняття законів, є Верховна Рада України. Зокрема, такого висновку можна дійти з огляду на встановлені Конституцією України приписи [79], а також шляхом аналізу рішення Конституційного Суду України «В справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України)» від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002, відповідно до якого Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади та здійснює законодавчу владу. Визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений приймати закони. Верховна Рада України здійснює законодавчу владу самостійно, без участі інших органів [185].

Основними законами України, що визначають правові засади організації та діяльності господарських судів, виступають ГПК України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів», значення яких у досліджуваній сфері в повній мірі було проаналізовано та з'ясовано в попередніх підрозділах представленої наукової праці. Окрім зазначених вище нормативно-правових актів, варто також назвати наступні закони України, на основі положень яких визначено правові засади діяльності господарських судів:

1) Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 року, що встановлює гарантії держави щодо виконання судових рішень та виконавчих документів, визначених чинним національним законодавством, та особливості їх виконання [138];

2) Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року, що визначає умови та порядок виконання рішень судів та інших

органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню у разі невиконання їх у добровільному порядку [134];

3) Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, який регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [135];

4) Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року, що визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства [142];

5) Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року, який встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів [136]; Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 вересня 2005 року, що встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок [150]; Закон України «Про міжнародний арбітраж» від 24 лютого 1994 року, положення якого визначають визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку [151]; тощо.

Таким чином, можна констатувати, що якщо в положеннях Конституції України та міжнародних договорів України визначено основоположні та загальні засади діяльності господарських судів, то на рівні законів України здійснено більш детальну регламентацію такої діяльності: встановлено систему та компетенцію господарських судів; визначено порядок і правила здійснення правосуддя господарськими судами; встановлено особливості взаємодії із іншими державними органами; порядок виконання, в тому числі примусового, рішень господарських судів; інші аспекти організації діяльності господарських судів у цілому.

Особливе місце серед нормативно-правових актів, на основі яких визначено правові засади діяльності господарських судів, посідають акти підзаконного нормативно-правового характеру. Зазначені акти приймаються на основі та на виконання законів України.

Як зауважують вчені, особливістю зазначених актів є те, що вони здатні (порівняно із законами) забезпечувати набагато більш оперативне реагування на динаміку потреб правового регулювання, яка з об'єктивною необхідністю припускає наявність у системі засобів нормативно-правового регулювання не лише законодавчих, але й підзаконних актів. Саме завдяки виданню останніх органи державної влади та їх посадові особи можуть добиватися адекватного обліку змін, що відбуваються в сфері управління [46, с. 14; 167, с. 18–19].

Також слід погодитися з позицією, відповідно до якої питома вага регулятивного впливу закону ще не забезпечує його визначальний вплив у системі загального нормативного регулювання. Зрозуміло, необхідний закономірний процес посилення ролі законів у регулюванні суспільних відносин поступово розвивається. Цей розвиток має різноманітні прояви й покликаний забезпечити визначальний вплив законів у системі загального нормативного регулювання. Але завдяки характеру завдань і функцій виконавчої влади, умов і можливостей роботи органів законодавчої влади

роль підзаконних нормативних актів завжди буде залишатися досить важливою [25, с. 45; 167, с. 18–19].

Більшість із нормативно-правових актів підзаконного характеру, в тому числі тих, на основі яких визначено правові підстави діяльності господарських судів, містять у своїх положеннях норми адміністративного права. Іншими словами, в даному випадку мова йде про адміністративно-правове регулювання діяльності адміністративних судів. Так, вчені увагу звертають на те, що адміністративно-правове регулювання являє собою особливий вид правового регулювання, специфічність якого визначається об'єктом впливу, тобто відносинами, що регулюються адміністративним правом, обумовлені особливостями його норм. Особливістю адміністративного права, на відміну від інших галузей права, є те, що воно часто регулює порядок застосування норм інших галузей права [11, с. 59; 116, с. 146; 92, с. 102–103]. У наведеному вище випадку підкреслюється те, що адміністративно-правове регулювання походить від загального правового регулювання, однак, воно здійснюється шляхом реалізації норм адміністративного права.

Окрім цього, авторський колектив навчального посібнику «Адміністративне право України» вважає, що адміністративно-правове регулювання — це здійснюваний усією системою адміністративно-правових засобів вплив суб'єктів публічної адміністрації на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку [35, с. 211]. Із аналізу вищенаведеного визначення досліджуваного поняття слідує, що адміністративно-правове регулювання здійснюють спеціальні суб'єкти, що наділені владними повноваженнями, — суб'єкти публічної адміністрації.

У своєму дослідженні І. Б. Тацішин дійшов висновку стосовно того, що адміністративно-правове регулювання — це цілеспрямований, організуючий і регулюючий вплив держави через систему органів і посадових осіб на процеси, які відбуваються в суспільстві. При цьому, до ознак адміністративно-правового регулювання науковець пропонує віднести

наступні: забезпечення реалізації цілей, завдань і функцій держави; воно реалізується спеціально уповноваженими суб'єктами, які наділені адміністративними повноваженнями; здійснюється систематично; являє собою цілеспрямовану діяльність; має ієрархічний характер; тощо [190, с. 39].

На нашу думку, запропоноване вище визначення поняття «адміністративно-правове регулювання» мало чим відрізняється від визначення правового регулювання взагалі. При цьому, ознаки адміністративно-правового регулювання, які були запропоновані І. Б. Тащишим, можуть бути застосовані майже до будь-якої легітимної діяльності уповноважених суб'єктів.

У свою чергу, І. О. Бондаренко звертає увагу на те, що адміністративно-правове регулювання — це механізм імперативно-нормативного упорядкування й організації діяльності суб'єктів й об'єктів управління та формування стійкого порядку функціонування. Основним призначенням й одночасно проявом адміністративно-правового регулювання є: тривалість циклу послідовно здійснюваних дій, спонукання суб'єктів права діяти самостійно, здійснювати свої права та виконувати обов'язки в рамках встановлених режимів і процедур, забезпечення стабільності їх функціонування [20, с. 112]. У вищенаведеному визначенні поняття «адміністративно-правове регулювання», на нашу думку, дуже вдало підкреслено його основні ознаки, а саме те, що воно: ґрунтується на імперативному методі правового регулювання; направлене на упорядкування суспільних відносин у сфері здійснення управлінської діяльності; його метою є підтримання стабільності суспільних відносин; направлене на підтримання функціонування встановлених адміністративними нормами режимів і процедур. Разом із тим, вважаємо, що основний акцент необхідно робити на тому, що адміністративно-правове регулювання здійснюється на основі норм адміністративного права. Окрім цього, вважаємо за необхідне підкреслити ті правові засоби, за допомогою яких адміністративно-правове регулювання

здійснюється. У даному випадку мова йде про те, що будь-яка діяльність уповноважених суб'єктів із управління відповідною сферою суспільних відносин повинна бути реалізована в правовій формі. При цьому, провідною формою державного управління виступає так званий адміністративний акт.

У навчальній і науковій літературі та чинному національному законодавстві немає загальновизначеного поняття адміністративного акта. Більшість учених–правознавців визначає його як акт державного або публічного управління.

Окрім цього, в літературі останнім часом зустрічаються такі поняття як «акт публічної адміністрації», «виконавські рішення». Слід підтримати позицію, відповідно до якої адаптація вітчизняного законодавства до європейського вимагає проведення реформування адміністративних актів, створення та впровадження його концепцій, визначення місця в системі загального адміністративного права [8, с. 312].

Також у цьому контексті слід погодитися із позицію В. Б. Пчеліна. Так, на думку вченого, всі запропоновані вище назви відображають суть одного й того ж правового явища. При цьому, науковець наголошує на тому, що термін «адміністративний акт» є найбільш вдалим, тому що, по-перше, в його назві є пряма вказівка на те, що він діє саме на основі норм адміністративного права, тобто від імені публічної влади, а не від інших органів управління (наприклад, органи управління, що діють у приватному або релігійному секторі на основі корпоративних норм). По-друге, дана назва є більш універсальною та широко використовується в адміністративно-правовій доктрині зарубіжних країн, а значить, є більш зручною для порівняння міжнародного досвіду [167, с. 11]. Отже, адміністративно-правове регулювання здійснюється на основі норм адміністративного права шляхом прийняття відповідного адміністративного акта.

Задля зрозуміння сутності адміністративного акта наведемо його характерні ознаки, визначення яких зустрічається в юридичній літературі: адміністративні акти втілюються у вигляді офіційних рішень, які видаються

від імені органу держави, повноваження якого закріплені в Конституції та законах України; шляхом видання адміністративних актів вирішуються різноманітні питання, що виникають у ході реалізації функцій публічного управління; являють собою підзаконне управлінське рішення, сутність якого полягає в їх точній відповідності положенням закону (видається на підставі та на виконання закону); мають характер обов'язкових (імперативних) розпоряджень, за допомогою яких встановлюються обов'язкові правила поведінки або регулюються конкретні суспільні відносини управлінського характеру; приймаються в межах компетенції того або іншого суб'єкта державного управління; мають односторонньо-владний характер, тобто є результатом одностороннього волевиявлення уповноваженого суб'єкта державного управління; є результатом волевиявлення, який створює певний правовий або юридичний ефект [8, с. 312–313]. Аналіз вищенаведених загальних ознак адміністративних актів дозволяє нам надати їх авторське визначення як провідної форми адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів. У такому значенні адміністративний акт — це підзаконний правовий акт, що містить у своєму складі норми адміністративного права та був прийнятий компетентним суб'єктом державного управління в порядку одностороннього владного волевиявлення з метою здійснення адміністративно-правового регулювання організації діяльності господарських судів.

Зазначимо, в юридичній науці існує чимало підходів до класифікації адміністративних актів. Зокрема, за юридичними наслідками, до яких може привести прийняття таких актів, вони можуть бути нормативними або індивідуальними. Індивідуальні адміністративні акти не містять у своєму складі норм права, але приймаються на їх основі; мають своїм адресатом персоніфікованого суб'єкта.

З огляду на зазначене, індивідуальні адміністративні акти не представляють інтерес для нашого дослідження, так як за їх допомогою не визначаються правові засади діяльності господарських судів і не

здійснюється адміністративно-правове регулювання такої діяльності. Інша справа нормативні адміністративні акти, внаслідок прийняття яких виникають, розвиваються, видозмінюються та припиняються адміністративні правовідносини. Серед таких адміністративних актів у першу чергу слід назвати укази Президента України, за допомогою прийняття яких вирішується чимало питань у сфері суспільного життя взагалі та діяльності господарських судів зокрема.

Так, як слідує з аналізу Положення «Про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України», що затверджене указом Президента України від 15 листопада 2006 року № 970/2006, указами Президента України оформляються прийняті ним на основі та на виконання Конституції та законів України рішення про: призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; призначення всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції України, проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; призначення позачергових виборів до Верховної Ради України; припинення повноважень Верховної Ради України; призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України; призначення на посади та звільнення з посад членів Ради Національного банку України; призначення на посади та звільнення з посад членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; зупинення дії актів Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; скасування актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій; призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України, інших військових формувань; використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях; введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, оголошення окремих місцевостей України зонами надзвичайної

екологічної ситуації; призначення на посади та звільнення з посад суддів Конституційного Суду України; утворення, ліквідацію судів, визначення кількості суддів у судах; присвоєння вищих військових звань, вищих дипломатичних рангів та інших вищих спеціальних звань і класних чинів; нагородження державними нагородами; встановлення президентських відзнак та нагородження ними; прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку в Україні; помилування; створення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, їх ліквідацію, реорганізацію; призначення на посади та звільнення з посад голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, їх відставку; перше призначення на посаду професійного судді, звільнення з посади професійного судді протягом п'яти років після першого призначення; переведення суддів, призначення та звільнення з адміністративних посад у судах; призначення, припинення повноважень членів Вищої ради юстиції; призначення на посади та звільнення з посад Глави Секретаріату Президента України, перших заступників Глави Секретаріату Президента України, заступників Глави Секретаріату Президента України, Представника Президента України у Верховній Раді України, Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України, Представника Президента України у Конституційному Суді України, Прес-секретаря Президента України, радників Президента України; введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України; формування персонального складу Ради національної безпеки і оборони України; надання доручень Кабінету Міністрів України; утворення Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, призначення на посаду та звільнення з посади Постійного Представника Президента України в Автономній Республіці Крим; внесення змін до указів Президента України, визнання такими, що втратили чинність, указів Президента України, офіційне тлумачення актів Президента України [156].

Серед актів Президента України, за допомогою яких здійснюється адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів, слід назвати наступні: указ Президента України «Про внесення змін до мережі господарських судів України» від 12 листопада 2014 року № 868/2014, що було прийнято з метою забезпечення належних і безпечних умов для роботи, своєчасного розгляду справ господарським судом Донецької області, господарським судом Луганської області та Донецьким апеляційним господарським судом [137]; указ Президента України «Питання мережі господарських судів України» від 12 серпня 2010 року № 811/2010, відповідно до положень якого було створено місцеві, апеляційні та касаційний господарські суди та визначено їх мережу [120]; Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, уперше був затверджений указом Президента України від 25 січня 2012 року № 33/2012, що визначав особливості проведення спеціальної перевірки відомостей про кандидатів на посаду судді [157]; Порядок складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді, що затверджено указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 380/2011, який деталізував положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді [158]; тощо.

Особливе місце серед адміністративних актів, за допомогою яких здійснюється адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів, посідають накази Державної судової адміністрації України (далі — накази ДСА України).

Як зауважують в юридичній енциклопедичній літературі, за своєю природою наказ — це нормативний акт управління, що містить у собі норми права, які регулюють відповідні суспільні відносини, а також є актом застосування норми права [220, с. 33].

Так, в якості прикладу, серед актів ДСА України, за допомогою яких здійснюється адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів, слід назвати наступні: наказ ДСА України від 11 лютого 2010 року, яким було затверджено Перелік судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання [144]; наказ ДСА України від 20 червня 2013 року № 88, яким було затверджено форми звітності щодо здійснення місцевими та апеляційними судами господарського судочинства [147]; наказ ДСА України «Про оприлюднення звітності про стан здійснення правосуддя» від 17 січня 2014 року № 9, який було прийнято з метою інформування про стан здійснення правосуддя судами [153]; наказ ДСА України «Про визначення кількісного складу суддів у деяких господарських судах України» від 26 червня 2014 року № 91 [133]; наказ ДСА України «Про організацію виплати суддівської винагороди та заробітної плати» від 15 серпня 2014 року № 110 [154]; тощо.

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій надав змогу дійти наступних висновків. Діяльність господарських судів побудована й організована у відповідності до встановлених компетентними органами правових засад.

При цьому, вищенаведені правові засади можна визначити як встановлені в нормативно-правових актах, а тому санкціоновані й забезпечені уповноваженими державою органами, непорушні правила діяльності місцевих, апеляційних і касаційного господарських судів щодо захисту порушених або оспорюваних прав й охоронюваних законом інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, вжиття заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, а також діяльності, пов'язаної із організацією господарського судочинства.

Правові засади діяльності господарських судів з урахуванням принципу законності, що передбачає ієрархічність побудови таких засад, визначено в: Конституції України, міжнародно-правових договорах України,

а також законах України. Зазначимо, що принцип законності слід закріпити в положеннях ГПК України.

Особливе місце серед актів, на рівні яких визначено правові засади діяльності господарських судів, посідають підзаконні нормативно-правові акти. За допомогою таких актів, у складі яких містяться норми адміністративного права, здійснюється адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів, характерними ознаками якого є те, що воно: ґрунтується на імперативному методі правового регулювання; здійснюється на основі норм адміністративного права; направлене на впорядкування суспільних відносин у сфері здійснення управлінської діяльності; його метою є підтримання стабільності суспільних відносин; направлене на підтримання функціонування встановлених адміністративними нормами режимів і процедур.

Слід підкреслити, що провідною формою адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів є прийняття адміністративних актів, які в такому аспекті можна визначити як підзаконні правові акти, що містять у своєму складі норми адміністративного права та були прийняті компетентними суб'єктами державного управління в порядку одностороннього владного волевиявлення з метою здійснення адміністративно-правового регулювання організації діяльності господарських судів.

А тому під адміністративно-правовим регулюванням діяльності господарських судів можна розуміти визначену й врегульовану нормами адміністративного права діяльність органів державного управління, що здійснюється шляхом прийняття адміністративних актів задля упорядкування суспільних відносин у сфері організації господарського судочинства, а також підтримання функціонування господарських судів на належному рівні.

Висновки до розділу 1

Доведено, що місце та функціональне призначення господарських судів у національній судовій системі обумовлені наступними чинниками: переліком господарських спорів, на розгляді та вирішенні яких спеціалізуються господарські суди; адміністративно-територіальним устроєм держави, з урахуванням якого побудована мережа господарських судів; наявності в складі судової системи господарських судів трьох інстанцій, що здійснюють свою діяльність у межах відповідної стадії господарського процесу.

Обґрунтовано, що господарський суд є самостійним структурним елементом у національній судовій системі, який розташований у ній з урахуванням таких принципів її побудови як спеціалізація, інстанційність і територіальність. Наголошено, що, здійснюючи свою діяльність, господарські суди можуть підпадати під дію норм адміністративного права, у зв'язку із чим набувати статусу суб'єктів такого права. Акцентовано увагу, що внаслідок здійснення своїх завдань і функцій, реалізації адміністративних повноважень господарські суди набувають адміністративно-правового статусу і вступають в адміністративні правовідносини.

Встановлено, що в рамках самого господарського суду можуть виникати, розвиватися та видозмінюватися адміністративні правовідносини в зв'язку із здійсненням внутрішньої організації їх діяльності, при цьому здійснення такої організаційної діяльності буде покладено на конкретного суб'єкта — апарат господарського суду.

Визначено, що адміністративні правовідносини за участю господарських судів являють собою врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, в межах яких шляхом реалізації державно-владних повноважень вирішуються питання, пов'язані із належним функціонуванням господарських судів, здійсненням їхніх завдань і функцій.

Окреслено основні характерні ознаки адміністративних правовідносин за участю господарських судів, серед яких слід назвати наступні: вони ґрунтуються на нормах адміністративного права; в їх межах здійснюється діяльність із державного управління; один із суб'єктів таких правовідносин завжди виконує державно-владну діяльність; у їх складі, окрім господарських судів, знаходяться також інші суб'єкти, що здійснюють державно-владну діяльність: загальнодержавні (Президент України, Верховна Рада України, Вища рада юстиції); державні органи, що знаходяться в складі судоустрою держави (Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів); органи суддівського самоврядування (збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів).

Доведено, що правові засади діяльності господарських судів являють собою визначені в нормативно-правових актах, а тому санкціоновані й забезпечені уповноваженими державою органами, непорушні правила діяльності господарського суду щодо захисту порушених або оспорюваних прав й охоронюваних законом інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, вжиття заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, а також діяльності, пов'язаної із організацією господарського судочинства.

Обґрунтовано необхідність у ГПК України внести окрему норму, що визначала б такий принцип діяльності господарських судів як законність, адже такі зміни будуть повністю відповідати принципу ієрархічної побудови системи чинного національного законодавства України, що визначає правові засади діяльності господарських судів.

Констатовано, що якщо в положеннях Конституції України та міжнародних договорів України визначено основоположні та загальні засади діяльності господарських судів, то на рівні законів України здійснено більш детальну регламентацію такої діяльності, зокрема: встановлено систему та компетенцію господарських судів; визначено порядок і правила здійснення правосуддя господарськими судами; встановлено особливості взаємодії із іншими державними органами; порядок виконання, в тому числі

примусового, рішень господарських судів; інші аспекти організації діяльності господарських судів у цілому.

Узагальнено характерні ознаки адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, а саме: ґрунтується на імперативному методі правового регулювання; направлене на упорядкування суспільних відносин у сфері здійснення управлінської діяльності; його метою є підтримання стабільності суспільних відносин; направлене на підтримання функціонування встановлених адміністративними нормами режимів і процедур; здійснюється на основі норм адміністративного права.

Запропоновано авторське визначення адміністративних правових актів як провідної форми адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів — це підзаконний правовий акт, що містить у своєму складі норми адміністративного права та був прийнятий компетентним суб'єктом державного управління в порядку одностороннього владного волевиявлення з метою здійснення адміністративно-правового регулювання організації діяльності господарських судів.

Під адміністративно-правовим регулюванням діяльності господарських судів запропоновано розуміти визначену й врегульовану нормами адміністративного права діяльність органів державного управління, що здійснюється шляхом прийняття адміністративних актів задля упорядкування суспільних відносин у сфері організації господарського судочинства, а також підтримання функціонування господарських судів на належному рівні.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

2.1. Поняття та структура адміністративно-правового статусу господарських судів

Вступаючи в адміністративні правовідносини, господарські суди набувають певного адміністративно-правового статусу. Основне призначення категорії «адміністративно-правовий статус» полягає в деталізації особливих ознак суб'єктів права та правовідносин. У визначенні правового статусу (в тому числі адміністративно-правового) будь-якого суб'єкта відповідних правовідносин акцентується увага саме на його ролі та місці в системі права (правовідносин) та на тому, чим він відрізняється від інших суб'єктів [8, с. 141]. А тому визначення сутності, особливостей і структурних елементів адміністративно-правового статусу господарських судів має велике теоретичне та практичне значення, оскільки вказує на їх місце та роль в системі суб'єктів адміністративного права, відмежовує їх від інших суб'єктів даної системи.

Зазначимо, що категорія «адміністративно-правовий статус» походить від схожої категорії «правовий статус», яка, як зауважує О. Ф. Скакун, є однією з найважливіших політико-правових категорій, що нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. Будучи складним багатоаспектним конституційно-правовим механізмом, правовий статус виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; визначає межі, в яких можуть відбуватися кількісні зміни його правового становища [181, с. 550].

Правовий статус можна розглядати як соціальний статус, що врегульований нормами права, а у такому контексті адміністративно-

правовий статус — врегульований нормами адміністративного права. А тому коротко охарактеризуємо зміст поняття «соціальний статус».

Так, авторський колектив філософського енциклопедичного словника зауважує, що категорія «соціальний статус» розкриває співвідносне положення (позицію) індивіда або групи в соціальній системі, яке визначається за рядом ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та ін.). Особи, що володіють одним і тим же статусом, виявляють ряд схожих особистісних рис, що позначаються як «соціальний тип» особистості. Кожен статус може порівнюватися з іншим за тією чи іншою ознакою, співвідносними з панівною системою цінностей, набуваючи таким чином певного соціального престижу [197, с. 626].

Підвалиною правового статусу особистості є її фактичний соціальний статус, тобто реальний стан людини в конкретній системі суспільних відносин, а право лише закріплює цей стан, вводячи його в законодавчі рамки [173, с. 79]. Таким чином, категорія статус вказує на місце господарських судів у соціумі, тоді як позначення, що такий статус є правовим, — на те, що дане місце вони посідають на основі дії правових норм, які закріплюють сукупність прав та обов'язків даного органу.

Досліджуючи сутність та особливості адміністративно-правового статусу, зазначимо, що вчені його розкривають в наступних значеннях:

- сукупність прав, обов'язків і гарантій їх реалізації, закріплених у нормах адміністративного права [56, с. 92–93];
- система визначених у нормативно-правових актах ознак, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного законодавства [8, с. 141];
- правове становище фізичної або юридичної особи [186, с. 31]. З наведеного слідує, що адміністративно-правовий статус можна розглядати як систему ознак суб'єкта; як правове становище суб'єкта; як сукупність прав та обов'язків суб'єкта, за яким закріплено такий адміністративно-правовий статус.

У контексті досліджуваного питання слід зазначити, що в юриспруденції прийнято розрізняти правовий (в тому числі адміністративний) статус індивідуальних і колективних суб'єктів права. З огляду на те, що, як ми зазначали раніше, господарські суди є колективним суб'єктами права, коротко охарактеризуємо лише правовий статус саме колективних суб'єктів.

Так, правовий статус вищенаведених суб'єктів не однаковий і визначається тим, хто є носієм статусу: юридичні особи (державні та недержавні органи, підприємства, організації, установи), держава та її структурні одиниці, народ, соціальні спільноти, тощо. Правові статуси колективних суб'єктів права формуються та кристалізуються в міру розвитку держави, громадянського суспільства, формування потреб та інтересів осіб, що поєднуються в колективи. При цьому, їх не можна розглядати як суму індивідуальних правових статусів. Вони мають якісно інші властивості, що визначаються завданнями та функціями держави (правові статуси державних органів, державних підприємств, організацій, установ), цілями й інтересами колективних утворень (політичних партій, громадських об'єднань, комерційних організацій, тощо) [181, с. 551].

Як слідує з аналізу вищенаведених положень, безумовним структурним елементом адміністративно-правового статусу, в тому числі того, що закріплюється за господарськими судами, виступають визначені на нормативно-правовому рівні права й обов'язки. А тому важливим є з'ясування питання щодо наділення такими правами й обов'язками господарських судів. При цьому, зазначимо, що в своїй сукупності права й обов'язки суб'єкта конкретних правовідносин утворюють таку правову категорію як «повноваження», сутність якої буде детально проаналізована нами в підрозділі 2.3 представленого наукового дослідження. У рамках же даного підрозділу інтерес для нас представляють юридичні підстави наділення господарських судів правами й обов'язками як структурними

елементами їх адміністративно-правового статусу. Зазначимо, що в даному випадку мова йде про таку категорію як правосуб'єктність.

Так, як зауважує авторський колектив підручнику «Адміністративне право», правосуб'єктність дуже тісно пов'язана з правовим статусом, так як вона концентрує в собі ті юридично значущі ознаки та характеристики, що перетворюють конкретного реального суб'єкта на носія певного правового статусу [8, с. 141], тобто реального учасника (суб'єкта) відповідних суспільних відносин. Правосуб'єктність — це соціально-юридична властивість особи, що має дві сторони — соціальну й юридичну. Соціальна сторона виражається в тому, що правосуб'єктність — закономірний результат суспільного розвитку, існуючих у ньому соціальних зв'язків; визнання потреб та інтересів особи самим суспільством. Юридична ж сторона виявляється у формальній, юридичній фіксації ознак суб'єкта права. При цьому, не слід ототожнювати правосуб'єктність як властивість особи, що виражається в її потенційній, абстрактній можливості мати права (тобто володіти «правом на право»), бути готовою до їх здійснення, і самі ці права, носієм яких є особа саме в силу цих властивостей. Правосуб'єктність — це самостійна правова категорія, що існує поряд із правами й обов'язками. Вона свідчить про правову здатність особи бути носієм цих прав та обов'язків, тобто правосуб'єктність — не кількісне вираження прав суб'єкта, а постійний стан особи; не саме володіння правами, а передумова, здатність здобувати та здійснювати суб'єктивні права [181, с. 518]. Іншими словами, тільки завдяки наявності в господарських судів правосуб'єктності вони можуть набути адміністративно-правового статусу.

Як зазначає М. В. Костів, у теорії права розрізняють загальну, галузеву та спеціальну правосуб'єктність. Загальна правосуб'єктність, як наголошує вчений, — це здатність особи бути суб'єктом права взагалі; галузева правосуб'єктність являє собою здатність особи бути учасником правовідносин певної галузі права; спеціальна правосуб'єктність обмежується певним колом правовідносин в рамках даної галузі права.

Відтак, володіння галузевою правосуб'єктністю передбачає одночасну наявність і загальної правосуб'єктності. Разом з тим, неможливо бути суб'єктом права взагалі, не маючи жодної галузевої правосуб'єктності. Тому правосуб'єктність як реальне правове явище має галузевий характер [83, с. 55].

При цьому, Т. О. Карабін звертає увагу на те, що загальна правосуб'єктність, як потенційна здатність мати та реалізовувати права й обов'язки, проявляється в усіх галузях права однаково, в тому числі — адміністративному. Однак, питання про конкретний обсяг прав та обов'язків, який, без сумніву, відрізняється в різних суб'єктів права, — це вже питання не правосуб'єктності, а питання правового статусу суб'єкта права, а стосовно органу влади — й питання його компетенції [63, с. 25].

Отже, слід погодитися з позицією авторського колективу навчального посібнику «загальне адміністративне право» в частині того, що адміністративна правосуб'єктність — це передбачена нормами адміністративного права юридична властивість фізичних та юридичних осіб бути учасниками адміністративно-правових відносин [35, с. 87].

У контексті вищенаведеного слід зазначити, що в юридичній науці зустрічаються позиції щодо ототожнення правосуб'єктності та правового статусу, що, на нашу думку, не є зовсім правильним.

Так, як зауважує С. Г. Стеценко, сьогоденній стан розвитку правової науки дозволяє зазначити: адміністративна правосуб'єктність — це здатність суб'єкта мати та реалізовувати права й виконувати обов'язки, тоді як адміністративно-правовий статус — це вже реально існуючі права й обов'язки [185, с. 90].

Окрім цього, В. Б. Авер'янов зазначає, що наявність адміністративної правосуб'єктності певним чином випереджає наявність у конкретної особи певних суб'єктивних прав та обов'язків. При цьому, поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав та обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом

нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [4, с. 185–188].

Також слід погодитися з О. Ф. Скакун, на думку якої правосуб'єктність відноситься до умов набуття правового статусу, оскільки правоздатність полягає в здатності особи мати права, виконувати обов'язки, нести відповідальність. Без правосуб'єктності неможливо визначити правовий статус конкретної особи. Правосуб'єктність означає, що права й обов'язки кореняться в самому суб'єкті права, а не виходять винятково з норм об'єктивного (позитивного права). Правосуб'єктність сприяє встановленню відмінностей правового статусу від інших соціальних статусів — економічного, політичного, етнічного, тощо. Нарешті, як наголошує вчена, вона має конкретизований (правовий) характер і тим самим визначає галузевий статус особи. Тому правосуб'єктність як важливий «опорний» інститут (фундамент) знаходження правового статусу входить до передстатусного складу правового становища особи [181, с. 553].

Зазначимо, що будучи самостійною юридичною категорією, правосуб'єктність традиційно розглядається як поєднання таких елементів як правоздатність, дієздатність і деліктоздатність. А тому в структурі адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративного права, в тому числі господарського суду, особливу значимість мають такі його елементи як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність, що в своїй сукупності складають правосуб'єктність [8, с. 141]. Визначимо сутність кожного із зазначених вище елементів правосуб'єктності з позиції володіння ними господарськими судами.

Зазначимо, що основні правові положення стосовно зазначених вище елементів закріплені в Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 року (далі — ЦК України). Так, говорячи про правоздатність, слід зазначити, що вона може бути визнана за фізичними й юридичними особами. Як

встановлено в ст. 25 ЦК України, цивільна правоздатність фізичної особи — це її здатність мати цивільні права й обов'язки. Цивільна правоздатність належить всім фізичним особам і виникає з моменту їх народження, а припиняється з моменту смерті такої особи [203].

Із приводу вищенаведеного слід зазначити, що господарські суди слід віднести до осіб юридичних, хоча про це прямо й не вказано в положеннях чинного національного законодавства. Зокрема, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» лише зазначено, що суд як державний орган має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням [163].

На нашу думку, відсутність у чинному законодавстві, на підставі якого здійснюється правова регламентація діяльності органів судової влади, згадки про те, що суди є юридичними особами, негативним чином впливає на їх правовий статус взагалі та адміністративно-правовий статус зокрема. Про те, що суди, в тому числі господарські, є юридичними особами, свідчить багато фактів. Так, якщо керуватися аналогією закону, слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням [148]. При цьому, як визначено в ст. 80 ЦК України, юридичною особою є організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку [203].

Як слідує з аналізу вищенаведеного положення зазначеного нормативно-правового акта, законодавець не наводить ознак, яким повинна відповідати юридична особа, а лише вказує, що така особа є організацією. В юридичній енциклопедичній літературі зауважують, що організацію можна розглядати як вид соціального утворення, сукупність людей, їх груп, формально чи неформально об'єднаних для сумісної діяльності, реалізації в межах певної структури відповідних програм або цілей, розв'язання певних завдань на основі спільних інтересів і законодавчо або іншим чином встановлених правил і процедур. Окрім цього, під «організацією» розуміють

установу, що покликана виконувати задані функції, розв'язувати певне коло завдань у рамках відповідної структури. При цьому, особливим видом організації є державні органи, тобто організації, які мають закріплені в законодавстві державно-владні повноваження щодо здійснення функцій управління [220, с. 295].

Також слід навести позицію, відповідно до якої організація — це група людей, діяльність яких свідомо координують для досягнення спільної мети. Організація можлива за таких умов: є принаймні дві людини, які вважають себе членом організації; є хоча би одна мета (тобто результат, якого треба досягти), яка сприймається як загальна мета для всіх членів групи; члени групи спеціально працюють разом, щоб досягти означеної для всіх мети. У цьому випадку, як наголошують учені, йдеться про формальну організацію. Існують також неформальні організації, тобто групи, що виникають спонтанно, але в яких люди взаємодіють досить регулярно. Неформальні організації існують у всіх формальних, за винятком дуже малих. І хоч вони не мають керівників, проте, відіграють дуже значну роль у житті формальних організацій [109, с. 12].

Вказівка в положеннях ЦК України на те, що юридична особа передусім є організацією, відображає традиційну вимогу організаційної єдності юридичної особи [202, с. 109–110]. При цьому, як цілком слушно із приводу вищенаведеного підмічає І. Б. Шицький, організаційна єдність виражається у визначенні цілей і завдань юридичної особи, у встановленні її внутрішньої структури, компетенції органів, порядку їхнього функціонування та взаємодії, тощо. Організаційна єдність закріплюється в статуті юридичної особи, інших її установчих документах або в акті органу влади про створення юридичної особи [212, с. 89].

Увагу також слід звернути на те, що відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суд є юридичною особою, якщо інше не визначено законом [162]. Отже, наведені вище позиції свідчать про те, що суди, в тому числі господарські, є юридичними особами. При цьому, слід

зазначити, що чинне національне законодавство встановлює, що юридичні особи можуть бути декількох видів.

Зокрема, як встановлено в ст. 81 ЦК України, юридичні особи залежно від порядку їх створення поділяються на юридичних осіб приватного права й юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів, а також може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. У свою чергу, юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [203].

Юридичні особи публічного права направляють свою діяльність на задоволення тих чи інших невиробничих потреб — організаційно-управлінських, соціально-культурних, соціально-побутових, тощо. При цьому, відмітними ознаками юридичних осіб публічного права є наступні: мають публічні цілі та не прагнуть до одержання прибутку як статутного завдання; діяльність фінансується за рахунок держбюджету (державні установи) чи бюджету громадських організацій, за рахунок добровільних внесків і пожертв; мають більшу стабільність, ніж юридичні особи приватного права; не залежать від волі своїх членів — підлеглих і підзвітних осіб [181, с. 525].

Як слідує з аналізу Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної цим законом системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою [163]. Також, як ми зазначали раніше, господарські суди утворено відповідно до указу Президента України «Питання мережі господарських судів» від 12 серпня 2010 року № 811/2010 [120].

Вищенаведені законодавчі положення прямо вказують на те, що господарські суди є юридичними особами публічного права. А тому, на нашу думку, ч. 8 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно

викласти в наступній редакції: суд як державний орган є юридичною особою публічного права, що має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Таким чином, структурні елементи адміністративно-правового статусу господарських судів слід розглядати з урахуванням належності даних органів державної влади до юридичних осіб публічного права.

Так, в ст. 91 ЦК України зазначено, що цивільна правоздатність юридичної особи являє собою здатність мати ті ж цивільні права й обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. До зазначених прав фізичної особи шляхом аналізу положень ЦК України здається можливим віднести, зокрема, її особисті немайнові права — право на життя (ст. 281 ЦК України); право на охорону здоров'я (ст. 282 ЦК України); право на медичну допомогу (ст. 283 ЦК України); право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 284 ЦК України); право на таємницю про стан здоров'я (ст. 285 ЦК України); права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я (ст. 287 ЦК України); право на свободу (ст. 288 ЦК України); право на особисту недоторканість (ст. 289 ЦК України); право на донорство (ст. 290 ЦК України); право на сім'ю (ст. 291 ЦК України), тощо. Окрім цього, слід зазначити, що юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії). Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення та припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення [203].

У контексті зазначеного вище увагу слід звернути на те, що поняття правоздатності є дуже схожим із поняттям правосуб'єктності, а у випадках запропонованого деякими науковцями визначення сутності останньої зміст наведених понять взагалі збігається. Зокрема, Г. О. Борисенко звертає увагу на те, що більшість науковців вважають, що правосуб'єктність — це

визнання правом здатності суб'єкта до соціальних дій, коли об'єктивне право визначає можливість бути носієм прав і обов'язків [74, с. 293–294; 21, с. 71].

Разом із тим, ми не погоджуємося з тим, що категорії «правоздатність» і «правосуб'єктність» є тотожними, оскільки, як ми зазначали вище, остання категорія є ширшою за першу та включає її в свій структурний склад. При цьому, доречним здається висновок Р. В. Чернолуцького. На думку вченого, правоздатність розкриває лише статику, а правосуб'єктність — не тільки статику, але й динаміку можливої участі даного суб'єкта в тих або інших правовідносинах. Здається, наголошує вчений, що правоздатність варто розглядати як потенційний прояв правосуб'єктності. Правоздатність є проявом можливості брати участь у правовідносинах у межах тих прав та обов'язків, якими особа наділена, тим самим бути суб'єктом права [209, с. 24–25].

У наведеному вище випадку мова йде про те, що окрім правоздатності правосуб'єктність включає також і дієздатність особи. Так само як і правоздатність, дієздатність може бути визначена як за фізичними, так і за юридичними особами. При цьому, зважаючи на те, що, як ми обґрунтували вище, господарські суди є юридичними особами, упустимо положення, що стосуються дієздатності фізичної особи, а увагу звернемо лише на дієздатність особи юридичної. Так, як слідує з аналізу положень ст. 92 ЦК України, юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону [203].

Із цього приводу зазначимо, що коли мова йде про установчі документи, на основі яких діє юридична особа, то маються на увазі юридичні особи приватного права. У нашому ж випадку господарський суд як юридична особа публічного права діє виключно на підставі чинного національного законодавства, про конкретні акти якого мова йшла вище. Вчені увагу звертають на те, що як окремими елементами адміністративної дієздатності можуть виступати: здатність самостійно реалізовувати належні

права; здатність самостійно реалізовувати встановлену компетенцію; здатність самостійно приймати правові акти управління; здатність самостійно застосовувати заходи адміністративного примусу; здатність самостійно визнавати, гарантувати та захищати права та свободи громадян; здатність самостійно нести за порушення адміністративно-правових норм юридичну відповідальність [6, с. 28]. Зазначимо, що господарські суди в повній мірі можуть реалізовувати всі із вищенаведених елементів адміністративної правоздатності, конкретні приклади чого будуть проаналізовані нами під час дослідження їх завдань, функцій і повноважень.

Більш того, в контексті наведеного слід зазначити, що здатність самостійно нести за порушення адміністративно-правових норм юридичну відповідальність в юриспруденції прийнято розглядати як деліктоздатність особи. При цьому, деліктоздатність розглядають і як самостійний елемент правосуб'єктності особи, і як складову дієздатності.

Так, Д. В. Сичов звертає увагу на те, що в теорії права до складу правосуб'єктності, окрім правоздатності та дієздатності, відносять також і деліктоздатність [180, с. 89].

Разом із тим, як вказує О. Ф. Скакун, деліктоздатність як здатність особи нести відповідальність за вчинені правопорушення нерозривно пов'язана з дієздатністю, а в ряді випадків деліктоздатність взагалі передуює настанню повної дієздатності. В якості прикладу вчена наводить те, що кримінальній та адміністративній відповідальності підлягають особи, яким до здійснення правопорушення виповнилося 16 років, а за види злочинів підвищеної небезпеки вона настає з 14 років. Не досягнувши повної дієздатності, ці особи — деліктоздатні [181, с. 523].

У наведеному випадку мова йде лише про обсяг дієздатності, різні види якого можуть стосуватися лише фізичних осіб. Ми підтримуємо позиції вчених, відповідно до яких деліктоздатність є складовим елементом дієздатності. Зокрема, цілком слушною здається позиція О. М. Пастернака. На думку вченого, деліктоздатність — це можлива складова частина

дієздатності суб'єктів права, оскільки вступ суб'єкта права до деліктних відносин відбувається внаслідок:

- 1) неналежного виконання обов'язків;
- 2) невиконання обов'язків;
- 3) порушення активними діями прав інших суб'єктів або правопорядку у відповідних правовідносинах [118, с. 48].

Окрім цього, зазначимо, що юридичну відповідальність традиційно розглядають як обов'язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків у разі скоєння ним правопорушення, тобто як здатність нести такий обов'язок, що прямо вказує на те, що деліктоздатність є складовою дієздатності. Отже, основним структурним елементом адміністративно-правового статусу господарських судів є їх адміністративна правосуб'єктність, яка, в свою чергу, включає адміністративну правоздатність та адміністративну дієздатність. При цьому, складовим елементом адміністративної дієздатності є деліктоздатність.

У контексті досліджуваного питання увагу слід звернути на те, що адміністративна правосуб'єктність, як основа адміністративно-правового статусу господарських судів, є, як зауважують вчені, першим блоком їх компетенції. Зокрема, на думку О. Ф. Скакун, у кожній юридичній особи є два блоки компетенції. Так, перший блок складає її правосуб'єктність як юридичної особи. У свою чергу, другий блок представлений спеціальною компетенцією, яка полягає в праві в певних межах проводити професійну діяльність. При цьому, компетенція державного органу являє собою закріплену законом або підзаконним нормативно-правовим актом сукупність його повноважень (прав та обов'язків), юридичної відповідальності та предмета відання (сукупності завдань і функцій) [181, с. 529]. Отже, такі поняття як правосуб'єктність і компетенція господарських судів знаходяться в тісному взаємозв'язку й у своїй сукупності визначають особливості їх адміністративно-правового статусу. Більш детально зазначені вище складові елементи компетенції (завдання, функції та повноваження) господарських

судів будуть розглянуті нами в наступних підрозділах представленого наукового дослідження.

Таким чином, аналіз вищенаведених положень дає змогу дійти висновку стосовно того, що адміністративно-правовий статус господарських судів слід розглядати як встановлену в нормах адміністративного права сукупність ознак, що з урахуванням завдань, функцій і повноважень даного органу визначає правове положення даних органів серед інших суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Основою й складовим елементом адміністративно-правового статусу господарських судів виступає їх адміністративна правосуб'єктність, тільки за наявності якої такі органи державної влади можуть набувати зазначеного статусу й ставати реальними учасниками адміністративних правовідносин. У склад адміністративної правосуб'єктності господарських судів входять адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність, яка, в свою чергу, включає також і їх деліктоздатність.

Аналіз праць учених–правознавців, а також положень чинного національного законодавства свідчить про те, що адміністративну правосуб'єктність господарських судів у цілому та її окремі елементи, що були наведені вище, слід розглядати з урахуванням того, що дані органи є юридичними особами публічного права. Окремим елементом адміністративно-правового статусу господарських судів, що дуже тісно пов'язаний із правосуб'єктністю, виступає їх компетенція, що може бути визначена як сукупність завдань, функцій і повноважень даних органів.

2.2. Завдання та функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права

З'ясувавши сутність адміністративно-правового статусу господарських судів у попередньому підрозділі представленого наукового дослідження,

нами було встановлено, що важливою складовою такого статусу виступає компетенція даних органів державної влади. Будучи складною категорією, компетенція будь-якого державного органу, в тому числі й господарських судів, включає в свій склад декілька структурних елементів: предмет видання, що, в свою чергу, створений із завдань і функцій господарських судів; повноваження господарських судів, що складаються з їх прав та обов'язків. Так, питання, пов'язані із визначенням повноважень господарських судів як суб'єктів адміністративного права, будуть розглянуті та проаналізовані нами в наступному підрозділі представленого наукового дослідження. У рамках же даного підрозділу необхідно встановити сутність завдань і функцій досліджуваних суб'єктів.

Семантичний аналіз поняття «завдання» свідчить, що його, зокрема, розкривають за допомогою такої категорії як «мета». Так, як зауважують у тлумачних словниках української мови, слово «завдання» може бути використано в наступних значеннях: наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа, тощо; настанова, розпорядження виконати певне доручення; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [28, с. 378].

Зазначимо, що в юриспруденції також зустрічаються підходи стосовно ототожнення понять «завдання» та «мета». Зокрема, В. О. Климов завдання визначає як мету, досягнення якої є бажаним до відповідного моменту в межах періоду, на який розраховано управлінське рішення [69, с. 99]. Авторський колектив підручника «Адміністративне право України. Академічний курс» зазначає, що завдання — це активізована, конкретизована та сформульована перед кимось або чимось мета [8, с. 57].

Із приводу наведених вище позицій зауважимо, що, на нашу думку, ототожнення категорій «завдання» та «мета» не є правильним. Вважаємо, що спочатку повинна бути визначена мета діяльності уповноважених суб'єктів у відповідній сфері суспільного життя й уже відповідно до неї поставлені завдання. Проаналізуємо позиції вчених–правознавців із цього приводу.

Так, Д. В. Приймаченко цілком слушно підмічає той факт, що призначення завдання державної політики полягає в тому, щоб знайти, визначити та відповідним чином сформулювати мету, яка була б здатна об'єднати суспільство, знайти засоби й розробити механізм її досягнення [131, с. 44]. Із приводу зазначеного зауважимо, що все ж такі, на нашу думку, визначення мети діяльності є її відправною точкою, відповідно до якої вже формуються конкретні завдання, направлені на її досягнення, а не навпаки, як це зазначив наведений вище вчений.

При цьому, продовжуючи свою думку, Д. В. Приймаченко вже зазначає, що зміст державної політики, характеристика політичної діяльності держави визначаються її метою. Власне для досягнення певної мети й реалізується державна політика. Дуже важливо встановити, в чому полягає та мета, якої прагне суспільство, чи відповідає вона закономірностям суспільного розвитку. Мета — це кінцевий стан або результат, що його державні органи прагнуть досягти, й саме вони характеризують наміри та спрямованість політики [131, с. 45]. А тому можна констатувати, що в судженнях зазначеного вище науковця прослідковується непослідовність. Разом із тим, у кінцевому результаті він дійшов висновку стосовно того, що встановлення мети передуює визначенню завдань діяльності.

У контексті вищенаведеного слід погодитися з позицією О. М. Литвинова. На думку вченого, мета формує конкретні завдання соціального суб'єкта в реалізації його інтересів. Зміст поняття «завдання», що є правильно теоретично розтлумаченим і практично сприйнятним, включає можливість з'ясування причин недосягнення мети. Така умова необхідна для того, щоб органи та посадовці, уповноважені суспільством (державою) здійснювати відповідну діяльність, орієнтувалися у відповідних процесах і процедурах, а в окремих випадках могли обґрунтовано відмовитися від реалізації певних повноважень. Разом із тим, наголошує науковець, така ситуація може статися лише в тому випадку, якщо немає об'єктивної можливості погоджувати ідеальну модель майбутнього результату з

реальною можливістю його досягнення або повернути для реалізації завдань необхідні та достатні засоби й ресурси [90, с. 34–35].

Окрім цього, слід підтримати позицію М. М. Ключова, який зауважує, що мета представляє собою бажаний і необхідний результат, якого треба досягти або який необхідно зберегти, а завдання — це засіб досягнення або те, що необхідно зробити для досягнення результату. У межах однієї мети може бути сформульовано декілька завдань [70, с. 78–79]. В свою чергу, С. В. Подкопасєв зауважує, що з огляду на здійснення судочинства його метою є встановлення істини. А завданням — це те, що необхідно зробити для досягнення мети [124, с. 68]. Таким чином, мета є основою для формування конкретних завдань будь-якої діяльності.

Слід зазначити, що мета та завдання являють собою взаємопов'язані категорії, тобто не можуть існувати одна без одної.

Так, М. І. Кагадій звертає увагу на те, що завдання юридичної практики виступають проміжною ланкою в її змісті та походять від мети, оскільки ці дві категорії взаємообумовлюють одна одну. Так би мовити, завдання — це один із елементів, при виконанні якого суб'єкти юридичної практики наближаються до виконання мети [62, с. 138].

Ж. В. Удовенко наголошує на тому, що мета та завдання — це реально досяжні конкретні результати, визначені настільки конкретно, що ступінь їх досягнення можна визначити. Інакше, вони — не цілі і не завдання, а щось інше, яке не має практичного значення [195, с. 116]. Іншими словами, мета та завдання, як категорії, що обумовлюють одна одну, повинні бути реальними й піддаватися виміру в конкретних показниках.

На зв'язку мети та завдань діяльності також увагу акцентує В. Б. Авер'янов, зокрема, зазначає, що мету та завдання можна розглядати як уявлення про напрями й очікувані результати управлінської діяльності. Відмінність між цими однопорядковими категоріями полягає в ступені узагальнення результатів, які мають бути досягнуті в процесі управлінської

діяльності. Іншими словами, в меті відтворюються більш триваліші та значущі, ніж у завданнях, показники [7, с. 260].

Зазначимо, що метою, а отже, й основним призначенням діяльності господарських судів, є здійснення господарського судочинства. А тому на основі аналізу вищенаведеного здається можливим завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права визначити як закріплені на нормативно-правовому рівні напрямки їх діяльності, пов'язані із забезпеченням та організацією їх роботи, направлені на досягнення конкретної мети — здійснення господарського судочинства.

У контексті досліджуваного питання слід підкреслити те, що будь-які завдання господарських судів, в тому числі як суб'єктів адміністративного права, будуть пов'язані із досягненням кінцевої мети, тобто здійсненням господарського судочинства. При цьому, слід звернути увагу на те, що в ГПК України відсутні положення, що стосуються саме завдань господарського судочинства. На нашу думку, така ситуація є недопустимою.

Слід підкреслити, що в інших процесуальних актах, на основі яких визначено правові засади здійснення відповідного судочинства (цивільного, кримінального, адміністративного), окремою нормою розкривають його завдання. Так, нормативно-правовим актом, положення якого визначають правила здійснення цивільного судочинства, виступає Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (далі — ЦПК України). Відповідно до ст. 1 вищенаведеного кодифікованого нормативно-правового акта, завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [204].

У свою чергу, порядок кримінального провадження, здійснення кримінального судочинства визначено на рівні Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі — КПК України). Як встановлено в ст. 2 зазначеного вище кодифікованого акта

законодавства, завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [85].

Наприкінці, правила здійснення адміністративного судочинства встановлені в КАС України, в ст. 2 якого зазначено, що завданням такого судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [71].

Отже, в положеннях вищенаведених процесуальних кодифікованих нормативно-правових актів встановлено завдання здійснення відповідного виду судочинства. Такі положення відсутні лише в ГПК України. На нашу думку, така ситуація має місце в зв'язку із тим, що ГПК України є найстарішим серед всіх зазначених вище кодексів, з різницею між ними від 11 до 21 років! При прийнятті наступних актів, що визначали правила відповідного виду судочинства, законодавець без сумніву враховував існуючі недоліки правового регулювання, внаслідок чого таке законодавство ставало більш досконалим за попереднє. Відсутність згадки про завдання господарського судочинства в положеннях основного нормативно-правового акта, що визначає правила його здійснення, на нашу думку, є

неприпустимим. А тому вважаємо, що в положеннях ГПК України повинні бути чітко визначені завдання господарського судочинства.

Також вищенаведена ситуація може бути виправлена шляхом прийняття нового процесуального кодифікованого нормативно-правового акта, положення якого встановлювали б правові засади здійснення господарського судочинства. Зазначимо, що наша держава знає спроби впровадження такої роботи. У даному випадку мова йде про те, що в 2003 році за поданням групи народних депутатів України з врахуванням практики застосування судами чинного ГПК України, приписів на той час проектів ЦПК України й Адміністративного процесуального кодексу України, прийнятих Верховною Радою України в першому читанні, а також вивченням відповідного досвіду держав–учасниць СНД [127], на розгляд Верховній Раді України було подано проект нового ГПК України від 15 вересня 2003 року № 4157. Відповідно до ст. 3 вищенаведеного законопроекту, завданням господарського судочинства повинен був стати всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ, що виникають у господарських правовідносинах, з метою захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників цих правовідносин, забезпечення правового господарського порядку відповідно до Конституції України та Господарського кодексу України [40].

У подальшому спільною робочою групою Міністерства юстиції України, Верховного Суду України та Вищого господарського суду України у зв'язку з необхідністю встановлення належного правового регулювання процедури здійснення господарського судочинства [128] було підготовлено та внесено на розгляд Верховної Ради України проект Господарського процесуального кодексу України від 26 вересня 2003 року № 4157-1. Завдання господарського судочинства були сформульовано іншим, але не принципово відмінним чином. Зокрема, в ст. 2 вищенаведеного законопроекту було зазначено, що завданням господарського судочинства є захист порушених або оспорюваних прав осіб, які здійснюють господарську

діяльність, а також прав і законних інтересів держави, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, інших осіб шляхом справедливого судового розгляду господарських справ в установленій законом строк незалежним і неупередженим судом [42].

Як слідує з висновків Головного науково-експертного управління щодо вищенаведених законопроектів, вони містили ряд недоліків, а також є дуже схожими за своїм змістом, а тому їх було рекомендовано доопрацювати й об'єднати в єдиний законопроект [29; 30].

У зв'язку з цим, на розгляд Верховній Раді України було подано новий проект ГПК України від 12 лютого 2004 року № 4157-2, в положення якого завдання господарського судочинства визначили так само, як і в законопроекті № 4157-1 [39]. У висновку Головного науково-експертного управління від 5 травня 2004 року було зазначено, що поданий законопроект може бути взятий за основу з наступним урахуванням висловлених зауважень і пропозицій. При цьому, в зв'язку з тим, що проекти господарських процесуальних кодексів № 4157, 4157-1 та № 4157-2 містили багато конструктивних і спільних положень, доцільно в порядку підготовки їх до другого читання об'єднати в один законопроект [31]. Разом із тим, зазначені законодавчі ініціативи не зазнали своєї реалізації й жоден із вищенаведених законопроектів прийнято не було.

Наступним кроком на шляху оновлення процесуального законодавства, що визначало б правила здійснення господарського судочинства, в тому числі його завдання, стало подання на розгляд Верховної Ради України проекту ГПК України від 6 березня 2008 року № 2178.

Як зазначено в пояснювальній записці до даного законопроекту, його розробка викликана перш за все необхідністю приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Ради Європи, що стосуються підвищення ефективності судового захисту. По-друге, новий господарський процесуальний закон спрямований на узгодження з цивільним та адміністративним процесуальним законом підходів до основних питань

судочинства. Також не менш важливим фактором, що на той час обумовлювали потребу в прийнятті нового ГПК України, стала необхідність розмежування повноважень загальних і господарських судів по розгляду справ, чіткого відображення ролі та повноважень господарського суду в умовах ринкових перетворень у нашій державі, суттєвого реформування матеріального законодавства [129].

Як було встановлено в ст. 2 вищенаведеного законопроекту, завданням господарського судочинства є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів учасників господарських відносин, в тому числі від порушень з боку органів і посадових осіб, які здійснюють державний контроль і нагляд за господарською (підприємницькою) діяльністю, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду справ, віднесених до компетенції господарських судів [41].

Головне науково-експертне управління висловило ряд зауважень до зазначеного законопроекту, але в своєму висновку від 26 травня 2008 року зазначило, що за результатами розгляду в першому читанні проект ГПК України може бути взятий за основу з подальшим урахуванням висловлених зауважень і пропозицій [32]. Разом із тим, слід зазначити, що зауваження до законопроекту опрацювалися протягом значного часу, внаслідок чого він став неактуальним. Зокрема, як зазначено у висновку комітету Верховної Ради України з питань правосуддя від 26 травня 2008 року, чинна редакція процесуального закону за останній час зазнала суттєвих змін. За період з 2008 року до цього часу прийнято 16 законів України, в тому числі й Закон України «Про судоустрій і статус суддів», якими внесені зміни, доповнення до кодексу, що стосуються його структури, підвідомчості спорів господарським судам, порядку та підстав перегляду справ в апеляційній і касаційній інстанціях, перегляду рішень за нововиявленими обставинами, перегляду рішень Верховним Судом України, порядку провадження справ за участю іноземних суб'єктів господарювання та інші. У зв'язку із цим, така

редакція проекту ГПК України була визнана неактуальною й не була прийнята [33].

Таким чином, на сьогодні не прийнято оновленого ГПК України, що обумовлено рядом недоліків і зауважень, що були присутні в запропонованих Верховній Раді України законопроектах, а також їх не вирішенням протягом значного часу. Разом із тим, слід зазначити, що наведені недоліки та зауваження не стосувалися визначення в текстах законопроектів завдань господарського судочинства. А тому такі завдання можуть бути внесені до тексту чинного ГПК України.

У контексті досліджуваного питання слід зазначити, що завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права будуть дуже тісно пов'язані із завданнями господарського судочинства взагалі, як тих, що направлені на досягнення кінцевої мети — здійснення такого судочинства. А тому завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права будуть пов'язані із забезпеченням та організацією господарського судочинства.

Умовно завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права можна поділити на ті, що:

- стосуються їх взаємодії та координації з іншими суб'єктами правоохоронної системи;
- пов'язані із кадровим забезпеченням своєї діяльності;
- пов'язані із здійсненням контрольної діяльності всередині даних органів;
- стосуються матеріально-фінансового й інформаційного забезпечення їх діяльності, тощо.

Саме виконання вищенаведених завдань буде характеризувати господарські суди як суб'єктів адміністративного права, оскільки діяльність даних органів у такому випадку буде направлена на здійснення організації та забезпечення господарського судочинства. Іншими словами, в такому разі господарські суди будуть здійснювати управлінську діяльність.

Категорією, що має дуже тісний взаємозв'язок із завданнями господарських судів як суб'єктів адміністративного права, виступають їх функції. Так, якщо мета діяльності будь-якого органу визначає, як ми встановили вище, завдання такої діяльності, то останні вже деталізуються в їх функціях. Із приводу вищенаведеного здається доречною позиція О. Ф. Скакун, яку вона наводить у підручнику «Теорія держави і права (Енциклопедичний курс)». На думку вченої, завдання розкривають цілі (мету) діяльності, визначають зміст функцій держави та впливають на форму й методи їх реалізації. У свою чергу, наголошує вчена, функції виходять із завдань і виражають основне призначення відповідного органу [181, с. 529].

Також слід погодитися із О. В. Червяковою, яка наголошує на тому, що поняття «функція» використовується в усіх галузях діяльності. В управлінні соціальною системою поняття «функція» широко застосовується до системи в цілому, суб'єкта й об'єкта управління, окремих видів і підсистем діяльності. Функції, як підкреслює науковець, займають особливе місце в системі управління та мають ключове значення в її формуванні [205, с. 79]. А тому визначення сутності функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права є необхідною умовою повноцінного дослідження їх адміністративно-правового статусу. Отже, більш детально проаналізуємо позиції вчених щодо визначення змісту поняття «функція».

Так, семантично слово «функція» тлумачать в наступних значеннях:

- явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення та змінюється відповідно до його змін; призначення, роль чого-небудь [28, с. 1552];
- робота кого-небудь, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності, когось, чогось, повинність, місія [108, с. 707];
- специфічна діяльність організму людини, тварин, рослин, їхніх органів, тканин і клітин [108, с. 707];
- величина, яка змінюється зі зміною незалежної змінної величини (аргументу) [108, с. 707].

Якщо ж аналізувати підходи, що панують у юридичній науці, слід зазначити, що поняття «функція» дуже часто розкривають у взаємозв'язку із категорією «завдання».

Зокрема, О. В. Марцеляк дійшов висновку стосовно того, що завдання являють собою те, що вимагає вирішення, в свою чергу, функція представляє собою засіб його реалізації, це вид діяльності, спрямований на вирішення завдання [101, с. 72].

Схожої за вищенаведеною позиції дотримується П. В. Онопенко. На думку вченого, завдання та функція держави близькі за своїм змістом. Завдання — це те, що потребує вирішення, а функція — вид діяльності, направлений на таке вирішення [114, с. 63].

На думку О. Ф. Скакун, функції держави — це головні напрямки діяльності держави, що зумовлені цілями та завданнями та конкретизують їх сутність. При цьому, вчена звертає увагу на той факт, що функції держави відображають динамічну сторону державного буття [181, с. 74].

На взаємозв'язок категорій «завдання» та «функції» звертає увагу Н. В. Карнарук. Учений зазначає, що завдання — це те, що потребує вирішення, а функція — вид діяльності, що спрямовується на їх вирішення, отже, хоча поняття функції та завдання взаємопов'язані, вони не є тотожними [64, с. 75].

У контексті досліджуваного питання слід підкреслити те, що функції держави не слід ототожнювати із функціями окремо взятих державних органів, в тому числі господарських судів як суб'єктів адміністративного права. Так, В. В. Сердюк цілком слушно зауважує, що функції держави традиційно визначають як основні напрями діяльності держави, обумовлені її сутністю та змістом, а також цілями, завданнями, що стоять перед нею. Однак, функції держави не підлягають ототожненню з функціями її окремих органів або організацій, оскільки хоч і є в переважній своїй більшості значимими для життя суспільства та держави, але носять, у порівнянні з функціями всієї держави, більш локальний характер [177, с. 119].

Як слідує з аналізу вищенаведених позицій учених–правознавців, функції будь-якого державного органу й держави взагалі визначають як конкретні напрямки діяльності, за допомогою реалізації яких виконуються їх завдання і, як наслідок, досягається мета діяльності. Зазначимо, що такий підхід є загальноприйнятим. Зокрема, в юридичній енциклопедичній літературі категорія «функція» розкривається як основний напрям або вид діяльності чого-, кого-небудь, що виражає суть і призначення, роль і місце в певній системі чогось, когось [222, с. 313]. У зв'язку із тим, що в більшості випадків господарські суди, діючи як суб'єкти адміністративного права, будуть виконувати функції, пов'язані із здійсненням державного управління, слід коротко проаналізувати підходи щодо визначення їх сутності.

Так, функції управління представляють собою відносно відокремлені напрями управлінської діяльності, які дають можливість здійснювати певний вплив на об'єкт управління з метою вирішення поставленого завдання, це також напрями управлінської діяльності, що мають правовстановлюючий, правозабезпечуючий чи правоохоронний характер [80, с. 95].

Більш розгорнуте визначення управлінських функцій надає В. Я. Малиновський. На думку науковця, функції державного управління — це складові змісту управлінської діяльності, що характеризуються певною самостійністю, однорідністю, складністю та стабільністю владно-організуючого впливу суб'єкта управління, спрямованого на забезпечення життєво значущих потреб об'єкта управління. Додатково вчений наводить характерні ознаки вищенаведеної категорії й зазначає, що вони: обумовлені цілями (завданнями) управління; мають об'єктивний характер; є складовими змісту державно-управлінської діяльності; є відносно самостійними й однорідними; безпосередньо виражають владно-організуючу сутність виконавчої влади; реалізуються в процесі державно-управлінських відносин (взаємодія суб'єкта й об'єкта); спрямовані на забезпечення життєво необхідних потреб об'єкта управління [96, с. 202].

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій дав змогу дійти висновку стосовно того, що під функціями господарських судів як суб'єктів адміністративного права слід розуміти визначені в законах і підзаконних нормативно-правових актах конкретні заходи, що обумовлені завданнями зазначених суб'єктів і направлені на їх виконання, за допомогою реалізації яких здійснюється регулюючий вплив на об'єкти управління в сфері організації та забезпечення господарського судочинства.

Встановивши сутність функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права, здається можливим перейти до вирішення наступного наукового завдання — визначити конкретні види зазначених функцій. Як зауважує М. М. Добкін, традиційно серед функцій державного управління прийнято виділяти наступні: загальні, або основні (адміністративно-політичні, економічні, соціальні, культурно-освітні); спеціальні, або спеціалізовані (стратегічне планування, ухвалення управлінських рішень, організація діяльності, мотивація, контроль); допоміжні, або обслуговуючі (управління людськими ресурсами, фінансова діяльність і бюджетний процес, юридично-судові функції, діловодство та документування, зв'язки з громадськістю) [53, с. 80].

Як ми підкреслювали вище, в повній мірі функції конкретно взятого суб'єкта відповідних правовідносин можуть не співпадати із функціями держави, так як останнім притаманний більш загальний характер (загальнодержавний). Разом із тим, функції конкретного державного органу без сумніву походять від загальнодержавних функцій і зберігають у собі їх призначення. А тому ми можемо виділити наступні функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права:

- 1) виконавчо-розпорядчі функції. Сама назва й юридична природа зазначених функцій передбачає необхідність господарських судів, окремо взятих їх підрозділів та посадових осіб вступати в адміністративні правовідносини, діяти в якості суб'єктів адміністративного права. Значення виконавчо-розпорядчої функції господарських судів як суб'єктів

адміністративного права полягає, по-перше, в тому, що вони (їх структурні підрозділи та посадові особи) зобов'язані виконувати адресовані їм владні приписи, дотримуватися визначених на нормативно-правому рівні правил поведінки. По-друге, самі господарські суди можуть видавати обов'язкові до виконання акти управлінського характеру. Так, відповідно до Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів, що погоджено рішенням Ради суддів України від 21 вересня 2012 року № 54 та затверджено наказом Державної судової адміністрації України від 28 вересня 2012 року № 115, апарат суду виконує такі виконавчо-розпорядчі функції: здійснює виконання наказів і розпоряджень голови суду, наказів керівника апарату суду; забезпечує розроблення проектів відповідних актів стосовно організації внутрішньої діяльності суду [146];

2) функції із обслуговування судового процесу. В якості прикладу виконання вищенаведеної функції слід назвати діяльність, що здійснюють судовий розпорядник і секретар судового засідання. Так, як встановлено в ст. 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у кожному суді діє служба судових розпорядників. Судові розпорядники забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні. Судові розпорядники призначаються на посаду і звільняються з посади керівником апарату відповідного суду. Судові розпорядники забезпечуються одностроєм, зразки якого затверджуються Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Радою суддів України. Судові розпорядники керуються у своїй діяльності цим законом, вимогами процесуального закону, відповідними правилами та інструкціями, розпорядженнями голови суду та судді [163]. Положення «Про службу судових розпорядників та організацію їх діяльності» затверджено наказом ДСА України від 14 липня 2007 року № 112. Як слідує з аналізу вищенаведеного нормативно-правового акта, служба судових розпорядників утворюється та діє в судах загальної юрисдикції для забезпечення додержання особами, які перебувають у суді,

встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні. При цьому, зазначено, що в своїй діяльності дана служба керується, зокрема, ГПК України [145]. Слід відмітити той факт, що, на відміну від іншого процесуального законодавства (КПК України, КАС України, ЦПК України), в положеннях ГПК України відсутні будь-які згадки про судового розпорядника, що, на нашу думку, є недопустимою ситуацією.

Аналіз ст. 49 ЦПК України, ст. 64 КАС України та ст. 74 КПК України свідчить, що в рамках відповідного судового процесу судовий розпорядник наділений майже ідентичними функціями з його обслуговування: забезпечує належний стан зали судового засідання та запрошує до нього учасників відповідного процесу; оголошує про вхід і вихід суду та пропонує всім присутнім встати; слідкує за додержанням порядку особами, присутніми в залі судового засідання; виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; під час судового засідання приймає від учасників відповідного судового процесу документи й інші матеріали та передає їх до суду; запрошує до зали судового засідання свідків і виконує вказівки головуючого щодо приведення їх до присяги; виконує інші доручення головуючого, пов'язані із створенням умов, необхідних для розгляду справи [204; 71; 85]. Окрім цього, в положеннях ЦПК України зазначено, що судовий розпорядник з урахуванням кількості місць і забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, що можуть бути присутні в залі судового засідання [204]. Вважаємо, що в положеннях ГПК України окремою нормою повинно бути визначено правовий статус судового розпорядника як учасника господарського процесу, так само як це зроблено в ст. 49 ЦПК України.

Зазначимо, що як слідує з аналізу положень КПК України та КАС України, в разі відсутності в судовому засіданні судового розпорядника його функції виконує секретар судового засідання [71; 85], що додатково підкреслює важливість даного учасника судового процесу.

У положеннях ГПК України не визначено також правовий статус секретаря судового засідання, хоча й присутні деякі згадки про нього. Зокрема, в ст. 81-1 вищенаведеного нормативно-правового акта встановлено, що секретар судового засідання веде та підписує відповідний протокол (протокол судового засідання; протокол огляду та дослідження письмових або речових доказів у місці їх знаходження) [38]. Аналіз іншого процесуального законодавства свідчить про ідентичність функцій, що виконує секретар судового засідання під час здійснення відповідного судочинства: здійснює судові виклики та повідомлення; перевіряє наявність і з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, та доповідає про це головуєчому; забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами; веде журнал судового засідання; оформлює матеріали справи (провадження) в суді [71; 85; 204]. Відсутність у чинному ГПК України положень, що визначають правовий статус секретаря судового засідання, є, без сумніву, законодавчим недоопрацюванням, так як це може привести до значних судових помилок внаслідок неналежного виконання функції з обслуговування господарського процесу. Зокрема, як зауважує Т. В. Степанова, що з огляду на те, що секретар судового засідання оформлює та підписує протокол судового засідання, який відображає хід розгляду господарської справи, необхідно враховувати його можливий негативний вплив на вказаний документ, спричинений зацікавленістю або недбалістю секретаря [184, с. 68]. Отже, на сьогодні в положеннях ГПК України не визначено правовий статус таких важливих учасників господарського процесу як судовий розпорядник і секретар судового засідання, що не узгоджується з положеннями інших нормативно-правових актів, а також створює реальні загрози для проведення такого процесу якісно й ефективно;

3) інформаційно-аналітична функція. Як зауважує С. Л. Яценко, інформаційно-аналітична функція полягає в збиранні, отриманні, обробці й аналізі інформації, необхідної для управлінської діяльності [224, с. 118].

Окрім вищенаведеного, О. В. Червякова підкреслює те, що дія інформаційно-аналітичної функції направлена на підвищення ефективності діяльності, вона містить у собі всі дії по оперуванню інформацією [205, с. 81].

Так, як слідує з аналізу норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів», голова апеляційного суду України в рамках реалізації інформаційно-аналітичної функції: аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику; надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України в судовій практиці на основі її узагальнення й аналізу судової статистики; дає господарським судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення господарських справ [163].

Окрім цього, виконання інформаційно-аналітичних функцій покладено на апарат відповідного господарського суду, що в її рамках вчиняє наступні дії: вивчає судову статистику та здійснює аналіз судової практики; формує статистичні звіти про роботу суду, огляди статистичних даних про підсумки діяльності суду; забезпечує облік та узагальнення пропозицій і зауважень, висловлених на зборах суддів суду; бере участь у підготовці проектів перспективних і поточних планів роботи суду, забезпеченні їх виконання, готує аналітичні матеріали щодо їх реалізації [146].

Таким чином, аналіз вищенаведеного матеріалу надав змогу дійти наступних висновків. Завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права являють собою закріплені на нормативно-правовому рівні напрямки їх діяльності, пов'язані із забезпеченням та організацією їх роботи, направлені на досягнення конкретної мети — здійснення господарського судочинства.

Серед завдань господарських судів як суб'єктів адміністративного права в якості прикладу можна назвати наступні: із взаємодії та координації з іншими суб'єктами правоохоронної системи; пов'язані із кадровим забезпеченням своєї діяльності; пов'язані із здійсненням контрольної

діяльності всередині даних органів; ті, що стосуються матеріально-фінансового й інформаційного забезпечення їх діяльності, тощо.

Саме виконання вищенаведених завдань буде характеризувати господарські суди як суб'єктів адміністративного права, оскільки діяльність даних органів у такому випадку буде направлена на здійснення організації та забезпечення господарського судочинства. Вищенаведені завдання деталізуються та розкриваються в функціях господарських судів як суб'єктів адміністративного права, які ми визначили як закріплені в законах і підзаконних нормативно-правових актах конкретні заходи, що обумовлені завданнями зазначених суб'єктів і направлені на їх виконання, за допомогою реалізації яких здійснюється регулюючий вплив на об'єкти управління у сфері організації та забезпечення господарського судочинства.

Однією із основоположних функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права виступає виконавчо-розпорядча функція. Значення наведеної функції полягає:

- по-перше, в тому, що господарські суди (їх структурні підрозділи та посадові особи) зобов'язані виконувати адресовані їм владні приписи, дотримуватися визначених на нормативно-правому рівні правил поведінки;
- по-друге, самі господарські суди можуть видавати обов'язкові до виконання акти управлінського характеру.

Окрім цього, серед функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права можна назвати інформаційно-аналітичну функцію, а також функцію, пов'язану із обслуговуванням судового процесу. Зазначимо, що наведений вище перелік завдань і функцій господарських судів як суб'єктів адміністративного права не претендує на абсолютність або завершеність і може бути доповнений іншими внаслідок проведення додаткових досліджень із цього питання.

2.3. Адміністративні повноваження господарських судів

Відповідно до конституційних положень державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. При цьому, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [79]. Слід зазначити, що судова влада наділена визначеними у чинному законодавстві повноваженнями задля реалізації основного завдання — здійснення правосуддя. Зокрема, як встановлено в ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [163]. Разом із тим, не всі повноваження такого органу державної влади як суд спрямовані на здійснення правосуддя, захист і поновлення порушених, невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних й юридичних осіб. У даному випадку мова йде про те, що будь-який судовий орган задля належного функціонування, виконання свої завдань потребує налагодженої системи управління, яка може мати як зовнішню, так і внутрішню сторону. Остання знаходить свій прояв у наділенні судових органів комплексом повноважень, направлених на забезпечення їх діяльності, вирішення оперативних, організаційних і поточних питань. Вищенаведені повноваження органів державної влади, в тому числі й судових, отримали назву адміністративних.

Так, досліджуючи сутність такого поняття як «адміністративні повноваження господарських судів», слід вказати, що основне змістовне навантаження в даному випадку, припадає на таку його складову як «повноваження», сутність яких необхідно визначити в першу чергу. Зазначимо, що з точки зору семантики слово «повноваження» тлумачать як:

право, надане кому-небудь для здійснення чогось; права, надані особі або підприємству органами влади [28, с. 1000].

Отже, в основу вищенаведеного визначення досліджуваного поняття покладено таку категорію як «право». Як відомо, «право» являє собою складну та багатоаспектну категорію й у загальнотеоретичному вигляді представлене системою встановлених або санкціонованих народом чи державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки або діяльності, які виражають волю домінуючої в суспільстві частини населення, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі, дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави [188, с. 261].

У контексті досліджуваного питання варто відмітити, що право може бути об'єктивною або суб'єктивною категорією. Зокрема, під об'єктивним правом прийнято розуміти сукупність чинних у країні юридичних норм [57, с. 63]. По відношенню до господарських судів за допомогою об'єктивного права встановлювалися б правові засади діяльності такого органу державної влади. Говорячи ж про суб'єктивне право, слід зазначити, що така категорія, в свою чергу, може розглядатися в двох аспектах. Зокрема, суб'єктивне право можна розглядати в широкому значенні, в якому воно являє собою все те, що впливає з правових норм (об'єктивного права) для особи та характеризує її як суб'єкта права, та у вузькому значенні, згідно з яким суб'єктивне право розуміється як право (можливість певної поведінки) особи, що передбачене правовою нормою [57, с. 63].

Як зауважує О. Ф. Скакун із приводу вищенаведеного, суб'єктивне право являє собою вид і міру можливої (або дозволеної) поведінки суб'єкта права, встановлену юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи та забезпечувану державою; можливість індивіда домагатися володіння та користуватися благом, адекватним змісту суб'єктивного права, заради якого право людини й існує. При цьому, до ознак суб'єктивного права вчена відносить наступне: можливість певної поведінки; можливість, що належить суб'єкту права — правомочному;

надається з метою задоволення інтересів правомочного; існує в правовідносинах; є мірою можливої поведінки, порушення якої є зловживання правом; існує лише відповідно до юридичного обов'язку; встановлюється юридичними нормами; забезпечується (гарантується державою) [181, с. 511–512].

Термін «суб'єктивне» вказує на приналежність права певному суб'єкту, на його певні юридично визнані можливості, якими він на свій розсуд може скористатися або не скористатися. Суб'єктивне право взаємопов'язане з об'єктивним, обумовлене його змістом. Адже ті або інші юридичні права суб'єктів, які, власне, й становлять сутність суб'єктивного права, формулюються в чинних юридичних нормах, тобто в об'єктивному праві [57, с. 63].

Більш того, Є. М. Черних наголошує на тому, що внаслідок надзвичайного різноманіття конкретних форм прояву можливої поведінки в багатьох випадках позитивно визначити зміст суб'єктивного права неможливо, оскільки для цього слід визначити всі права, що належать особі, але кожне право може розпадатися на безліч дій, які, в свою чергу, створюють права. Тому, як підсумовує вчений, законодавство визначає права шляхом визначення їх сутності, видового узагальнення та встановлення меж їх здійснення [208, с. 84–85].

На зв'язку суб'єктивного права із суб'єктивним наголошує й Т. М. Підлубна. На думку вченої, суб'єктивне право — це надана державою через норми об'єктивного права юридична можливість суб'єкта діяти (поводитися певним чином), вимагати відповідної поведінки від інших, можливість користуватися соціальним благом, а також можливість використовувати право на захист шляхом звернення до компетентних органів або вчинення особою дій, які не суперечать закону, з метою задоволення особистих інтересів [121, с. 10].

Отже, говорячи про таку складову юридичних повноважень як право, слід наголосити на тому, що в такому випадку воно буде мати суб'єктивний

характер, тобто належати особі, яка такими повноваженнями володіє. Разом із тим, через те, що відповідні повноваження закріплені в нормах права, тобто в положеннях нормативно-правових актах, вони тісно пов'язані й обумовлені такою категорією як об'єктивне право. А тому права господарських судів як складову їх повноважень слід розглядати як сукупність визначених в нормативно-правових актах (об'єктивному праві) варіантів їх можливих дій, які такі органи та їх посадові особи вчиняють задля виконання покладених на них функцій.

Зауважимо, що визначати сутність поняття «повноваження» лише через таку категорію як «право» є неправильним, адже таке тлумачення є занадто вузьким підходом. Зокрема, повноваження є більш комплексною категорією й, окрім прав особи, включає також і її обов'язки. Так, у юридичній науці повноваження державного органу визначають як вид і міру владного впливу, спрямованого на задоволення домагань уповноваженого суб'єкта або на винну особу з метою реалізації приписів правової норми, досягнення певного соціально корисного результату. При цьому, наголошується на тому, що в структурі юридичних повноважень виділяють: юридичні права для здійснення державних функцій (стосовно керованих об'єктів); юридичні обов'язки, що покладаються на державний орган [181, с. 529].

Під час реалізації повноважень відповідний державний орган здійснює регулювання суспільних відносин шляхом надання відповідних прав та обов'язків учасникам суспільних відносин — органам, підприємствам, установам, організаціям, посадовим і службовим особам, громадянам, тощо [53, с. 262].

Окрім цього, в юридичній енциклопедичній літературі наголошують на тому, що «повноваження» — це сукупність прав та обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [220, с. 590]. Отже, окрім прав, повноваження включають в себе також і юридичні обов'язки.

Із приводу вищенаведеного слід зазначити, що юридичний обов'язок являє собою вид і міру належної (або необхідної) поведінки суб'єкта прав, що встановлюється правовими нормами для задоволення інтересів правомочної особи та забезпечується державою. До ознак юридичного обов'язку відносять: необхідність (повинність) певної поведінки; обов'язок, що належить суб'єкту права — правозобов'язаному; покладається з метою задоволення інтересів правомочної особи; існує в правовідносинах; є мірою належної поведінки — виражає імператив, тобто повинність; існує лише відповідно до суб'єктивного права; встановлюється юридичними нормами; забезпечується (гарантується) державою [181, с. 511–512]. З аналізу наведеної вище позиції слідує, що юридичний обов'язок у деякій мірі асоціюється з такою категорією як «належна поведінка».

Зазначимо, що вказаний підхід до визначення сутності юридичного обов'язку є доволі поширеним серед вчених–правознавців й використовується під час дослідження різних сфер суспільного життя. Зокрема, досліджуючи способи забезпечення виконання податкового обов'язку, В. В. Кириченко зауважує, що належна поведінка платників податків є змістом податкового обов'язку [66, с. 16]. М. М. Хміль під час визначення теоретико-правових аспектів принципу неприпустимості зловживання права зазначає, що обов'язок — це об'єктивно необхідна, належна поведінка людини. При цьому, як зауважує науковець, необхідно підкреслити, що така об'єктивна необхідність відповідної поведінки не завжди суб'єктивно усвідомлюється індивідом, а це може привести до відступу від вимог норми. А тому обов'язок являє собою як необхідну, так і можливу поведінку суб'єкта [199, с. 68]. З'ясовуючи сутність й особливості цінних паперів в механізмі правового регулювання майнових відносин, В. Л. Яроцький дійшов висновку стосовно того, що належна поведінка емітента цінного папера полягає в позитивних діях або стримуванні від дій, що становлять його обов'язок, а також у необхідності терпіти невігідні майнові наслідки в разі порушення взятих ним на себе зобов'язань [223, с. 269]. Авторський колектив

навчального посібнику «Адміністративне право. Загальна частина» наголошує на тому, що суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки в сфері державного управління реалізуються, зокрема, в тому, що за їх допомогою забезпечується необхідна, належна поведінка особи, яка наділена праводієздатністю в інтересах інших осіб правовідносин [13, с. 28]. На думку В. М. Василенко, обов'язок — це об'єктивно необхідна, належна поведінка особистості [24, с. 49]. Н. В. Лебідь під час дослідження адміністративно-правового статусу державних інспекцій в Україні дійшла висновку стосовно того, що суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки являють собою покладену державою та закріплену в адміністративно-правових нормах міру належної поведінки в правовідносинах, їх реалізація забезпечена можливістю державного примусу [87, с. 35]. У своєму дослідженні, що присвячено спеціальним податковим режимам, К. В. Андрієвський звертає увагу на те, що, на відміну від права як міри можливої поведінки, обов'язком є належна поведінка, яка перетворюється на дійсне залежно від волі правомочного здійснити своє право [14, с. 48].

Отже, аналіз вищенаведених позицій свідчить, що юридичний обов'язок у багатьох випадках асоціюється з належною поведінкою особи. Зазначимо, що належна поведінка без сумніву входить до змісту юридичного обов'язку. Разом із тим, на нашу думку, визначення сутності юридичного обов'язку лише через таку категорію як «належна поведінка» є дещо вузьким. Задля обґрунтування нашої позиції необхідно охарактеризувати зазначену вище категорію.

Говорячи про таку категорію як «поведінка», слід зазначити, що визначення її змісту має важливе значення як для встановлення сутності категорії «обов'язок», так і для встановлення суті категорії «право», а отже, представляє особливий інтерес для нашого наукового дослідження. Зазначимо, що поведінка є матеріальним, об'єктивним процесом і вивчається різними науками: біологічними, психологічними, соціальними, тощо. У сучасній психології поведінка людини трактується як те, що має природні

передумови, але в основі своїй соціально обумовлене. Це дозволяє розкрити основні компоненти поведінки: її регуляцію заздалегідь поставленою метою, яка обирається особистістю, яка володіє здатністю до вільного вибору та самостійного прийняття рішень. Фундаментальне значення при цьому має світогляд, від характеру якого залежать спрямованість і соціальна цінність поведінки. В умовах колективного життя поведінка індивіда залежить від характеру його взаємин з групами, колективами, членом яких він є. Сама група виступає як особливий суб'єкт поведінки, який має колективні цілі і мотиви [197, с. 487].

У семантичному значенні слово «поведінка» тлумачать як: сукупність чийх-небудь дій і вчинків; спосіб життя; певні дії, вчинки взагалі; вміння поводити себе до встановлених правил [28, с. 992].

З філософських позицій поведінка розкривається з огляду на таку категорію як «середовище», тобто оточення, сукупність природних умов, в яких протікає діяльність людського суспільства й організмів, тобто ті оточуючі їх умови, що вони здатні переживати та від яких залежить їхнє існування та продовження роду [198, с. 346, 435].

Поведінка, як наголошує авторський колектив філософського енциклопедичного словнику, представляє собою властиву живим істотам взаємодію з навколишнім середовищем. Вона виникає на певному рівні організації матерії, коли живі істоти набувають здатності сприймати, зберігати та перетворювати інформацію, використовуючи її з метою самозбереження та пристосування до умов існування, а також перетворення дійсності (на рівні людини). При цьому, про поведінку неорганічних об'єктів можна говорити тільки умовно, метафорично. Термін «поведінка» застосуємо як по відношенню до окремих осіб, індивідів, так і до їх сукупності (наприклад, соціальної групи). Ціннісні, аксіологічні аспекти поведінки виступають найвиразніше тоді, коли дія набуває характеру вчинку, тобто особистісно значущого акту, в якому втілюється певна соціальна цінність. У

реальній поведінці усвідомлювані й неусвідомлювані, раціональні й емоційні компоненти знаходяться в складному співвідношенні [197, с. 486–487].

В юриспруденції оперують терміном «поведінка правова», під якою розуміють поведінку суб'єктів суспільних відносин, що відповідає вимогам права (законів та інших нормативно-правових актів). У такому розумінні правова поведінка виступає визначальною умовою забезпечення законності та правопорядку, прав і свобод осіб, побудови правової держави. При цьому, антиподом правової поведінки є правопорушення. Правова поведінка виражається як правомірними діями фізичних та юридичних осіб, так і утриманням їх від заборонених законами та іншими нормативно-правовими актами дій. Правова поведінка забезпечується насамперед свідомим ставленням громадян і посадових осіб до правових вимог, а також силою державного примусу у випадках вчинення тих або інших правопорушень [220, с. 582].

На думку О. Ф. Скаун, поведінка в правовій сфері — це соціально й юридично значуща свідомо-вольова поведінка особи (дія чи бездіяльність), що передбачена нормами права та спричиняє або може спричинити можливі (належні) юридичні наслідки. Учена наголошує на тому, що будь-яка поведінка суб'єктів права в правовій сфері, тобто в сфері, врегульованій правом, є юридично значущою. Вона служить формою вияву свободи особи, найважливішою формою всякої професійної діяльності, здійснюваної в державі. Без поведінки в сфері дії права не відбуваються правовідносини, не реалізуються права й свободи громадян, оскільки така поведінка виступає як юридичний факт, що визначає її характер: правова поведінка викликає виникнення регулятивних правовідносин, неправова (правопорушення) — охоронних і захисних [181, с. 590].

Окрім цього, Л. В. Белая звертає увагу на те, що є аксіоматичним, що правова поведінка до деякої міри обумовлена характером правової системи. У той же час, як зауважує вчена, мотиви багатьох актів правової поведінки — конкретних вчинків, що викликають юридичні наслідки, — далеко виходять

за рамки правової системи і визначаються економічними, соціальними й іншими факторами об'єктивного та суб'єктивного характеру [17, с. 87]. Аналіз вищенаведених позицій свідчить, що правова поведінка є доволі складним і багатоаспектним явищем, що використовується для позначення багатьох правових категорій.

У цьому контексті слід зазначити, що категорія «належна поведінка», яка використовується в наведених нами вище позиціях під час визначення сутності поняття «юридичний обов'язок», може означати саме «правову поведінку». Зокрема, в сучасній українській мові слово «належність» визначають як стан за значенням «належний», тобто: який є чією-небудь власністю, перебуває в чиємусь розпорядженні; який має зв'язок із ким-, чим-небудь, стосунок до когось, чогось; який належить, призначений кому-небудь; який потрібний, необхідний; відповідний [28, с. 721].

Отже, у правовому значенні «належна поведінка» може бути визначена як така, що походить від правових норм; визначена, обумовлена об'єктивним правом; має зв'язок із правовими приписами. Так, О. В. Білоскурська зазначає, що в сфері права поняття «належна поведінка» вказує на відповідність поведінки вимогам норм права або, інакше кажучи, вказує на правомірність поведінки, тому мірою належного за своєю природою є і суб'єктивне право, і обов'язок [19, с. 22]. При цьому, слід зазначити, що належна поведінка, як така, що обумовлена правом, є нормальною.

Зокрема, Ж. В. Мандриченко належну поведінку визначає через таку категорію як «нормальність». На думку вченої, належна поведінка є нормальною, природною поведінкою, тобто такою, що не є «більш ніж нормальною» або ж «доброзичливою» поведінкою [99, с. 77].

Окрему увагу слід звернути на те, що в науці зауважують, що категорія «належна поведінка» бере свій початок від слова «борг». Обидва вони є змістовними, узагальненими поняттями в порівнянні з поняттям «обов'язок», що є похідним від слова «борг» і є лише його приватним проявом. Категорія «належного» не є повною мірою юридичною категорією, а відображає етичні

сторони поняття. У цьому значенні «належними» в рівній мірі є як права, так і обов'язки, закріплені в юридичній нормі; відмінність лише в ступені необхідності, але термін «належне» не в змозі її відобразити [111, с. 6; 34, с. 27; 112, с. 125].

А тому слід підтримати позицію Ю. С. Разметаєвої, яка зміст поняття «обов'язок» характеризує як поєднання належної поведінки й вимоги. Зокрема, вчена наголошує на тому, що значення належної поведінки набуває пасивного обов'язку стосовно власника прав (наприклад, не порушувати права власності), тоді як вимога підтримує активні обов'язки (наприклад, відшкодування шкоди у разі порушення права власності) [168, с. 23].

Як зауважує Л. І. Летнянчин, належне — характеризує процес реалізації, саму практичну поведінку, але ж поведінки може й не бути, проте, обов'язок залишається [88, с. 12].

Також слід підтримати позицією Г. Ю. Юдківської, яку вона відстоює в своєму дослідженні, що присвячене презумпції невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини. На думку вченої, «належна поведінка» являє собою вираз, який допускає занадто довільні тлумачення, а нечіткість цього поняття не дає можливості передбачати з достатнім ступенем визначеності правові наслідки тієї чи іншої поведінки [215, с. 82; 159].

Доволі обґрунтованою здається позиція С. О. Погрібного [123]. У структурі обов'язку науковець виокремлює три складові:

1) обов'язок поводити себе певним чином у рамках, встановлених нормою права [123, с. 328];

2) обов'язок не порушувати суб'єктивні права іншого суб'єкта правовідносин [123, с. 328];

3) обов'язок зазнати негативних наслідків захисту уповноваженим суб'єктом своїх прав. Відповідно до цього, наголошує науковець, належна поведінка зобов'язаного суб'єкта правовідносин може бути як активною, так і пасивною [123, с. 328].

Більш того, як цілком слушно зауважує А. О. Дутко, суть обов'язків у тому, що суб'єкт повинен виконувати певні дії, прийняті ним добровільно чи покладені на нього законом, або ж утримуватися від них. Він також пов'язаний з правом в об'єктивному розумінні. Обов'язок виникає тому, що він встановлений нормою об'єктивного права [56, с. 106].

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій надав змогу дійти висновку стосовно того, що юридичні обов'язки як складова повноважень господарського суду являють собою:

- 1) встановлені нормативними приписами межі їх поведінки, вихід за які передбачає настання відповідних негативних юридичних наслідків;
- 2) встановлені законодавством дії, які вони повинні вчинити задля виконання покладених на них функцій.

Варто наголосити на тому, що юридичні повноваження, в тому числі адміністративні повноваження господарських судів, не можуть бути представлені як одні лише права або тільки обов'язки. З одного боку, при здійсненні повноважень державним органом і посадовими особами центр ваги в співвідношенні прав та обов'язків припадає на обов'язки, оскільки за їх невиконання настає притягнення до юридичної відповідальності. З іншого боку, державний орган і посадові особи мають право вимагати відповідної поведінки від інших органів та осіб, а також їх невтручання в сферу своєї компетенції, встановлену державою. Тому ми підтримуємо позицію О. Ф. Скакун стосовно того, що юридичні повноваження постають як певні «правообов'язки», тобто поєднання прав та обов'язків — покладені обов'язки виконуються через користування наділеними правами [181, с. 530]. Отже, повноваження господарських судів можна визначити як закріплену в правових приписах (об'єктивному праві), санкціоновану й забезпечувану державою, в тому числі державним примусом, сукупність їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які взаємообумовлюють та доповнюють один одного.

Встановивши зміст поняття «повноваження господарських судів», здається можливим перейти до з'ясування сутності адміністративних повноважень таких органів. Зрозуміло, що прикметник «адміністративний» є складовою, що характеризує досліджуване поняття, а тому необхідно коротко охарактеризувати його значення. Так, авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови вказує, що слово «адміністративний» можна розтлумачити як те, що стосується адміністрації; що властиве адміністраторові; організаторський. При цьому, слово «адміністрація» тлумачать як: чиновники високого рангу, які перебувають на службі в органах, що здійснюють виконавчу владу; керівний орган установи, підприємства, організації, тощо; особи, які керують установою, організацією, підприємством, тощо. У свою чергу, адміністратор — це керівник установи, організації, підприємства, тощо [28, с. 12].

Отже, прикметник «адміністративний» вказує на керівний, управлінський, організаційний характер явища, яке він характеризує. У контексті вищенаведеного доречним виглядає визначення поняття «адміністративна правоздатність», що запропоноване авторським колективом шеститомної юридичної енциклопедії [217]. Так, на думку вищенаведених учених, адміністративна правоздатність — це здатність суб'єкта адміністративних правовідносин мати права та нести юридичні обов'язки в сфері державного управління. При цьому, наголошують науковці, розрізняють адміністративну правоздатність колективних та індивідуальних суб'єктів адміністративного права. Адміністративна правоздатність державного органу визначається обсягом його компетенції, а державних службовців — їхніми посадовими повноваженнями [217, с. 46]. Зазначимо, що чинне національне законодавство, на підставі якого здійснюється правова регламентація діяльності господарських судів України хоча й не розкриває сутності поняття «адміністративні повноваження», все ж таки оперує даним терміном.

Так, одним із основних нормативно-правових актів, положення якого регулюють і визначають організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд, виступає згаданий нами на початку нашого дослідження Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року. Шляхом аналізу положень вищеназваного акта законодавства здається можливим назвати правові норми, в яких використовується термін «адміністративні повноваження»: п. 2 ч. 1 ст. 24, ч. 3 ст. 246 ч. 1 ст. 25, п. 2 ч. 1 ст. 29, ч. 3 ст. 29, ч. 1 ст. 30, п. 2 ч. 1 ст. 34, ч. 3 ст. 34, ч. 1 ст. 35, п. 2 ч. 1 ст. 41, ч. 4 ст. 41, ч. 3 ст. 44. Вищенаведені норми права встановлюють обов'язок голови відповідного суду (місцевого, апеляційного, касаційного, Верховного Суду України) щодо визначення адміністративних повноважень його заступника, а також те, що в разі відсутності голови відповідного суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови суду за визначенням голови суду. Окрім цього, вищенаведені норми містять припис стосовно того, що заступник голови місцевого суду здійснює адміністративні повноваження, визначені головою суду [163].

У цьому контексті слід навести позицію О. Дудченко, який цілком слушно зауважує, що традиційно повноваження голови суду в наукових джерелах поділяють на суддівські, адміністративні, організаційні та представницькі, однак, як наголошує вчений, ставити зазначені категорії в один ряд не є коректним, так як, по-перше, більш доцільно говорити про його повноваження як судді, а по-друге, про спеціальні повноваження, існування яких обумовлене його перебуванням на адміністративній посаді [55, с. 205–206]. На нашу думку, вищенаведена позиція є науково обґрунтованою, оскільки й представницькі, й організаційні повноваження характеризують голову суду як особу, що перебуває на адміністративній посаді, а отже, окрім повноважень, пов'язаних із здійсненням правосуддя (суддівських повноважень), наділена

також повноваженнями адміністративними (до категорії яких і входять представницькі та організаційні повноваження).

Таким чином, аналіз вищенаведених положень надає можливість дійти наступних висновків.

У загальному вигляді повноваження господарських судів можна визначити як закріплену в правових приписах (об'єктивному праві), санкціоновану та забезпечувану державою, в тому числі державним примусом, сукупність їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які взаємообумовлюють та доповнюють один одного.

Суб'єктивні права й юридичні обов'язки господарських судів як складові частини їхніх повноважень не можна розглядати відокремлено один від одного. При цьому, під такою складовою повноважень господарських судів як їх права можна розуміти сукупність визначених в нормативно-правових актах (об'єктивному праві) варіантів їх можливих дій, які такі органи та їх посадові особи вчиняють задля виконання покладених на них функцій.

У свою чергу, юридичні обов'язки господарських судів як складова їх повноважень являють собою: 1) встановлені нормативними приписами межі їх поведінки, вихід за які передбачає настання відповідних негативних юридичних наслідків; 2) встановлені законодавством дії, які вони повинні вчинити задля виконання покладених на них функцій.

Позначення того, що повноваження господарського суду є адміністративними, свідчить про те, що вони пов'язані із управлінською й організаторською діяльністю. А тому адміністративні повноваження господарського суду являють собою визначену на нормативно-правовому рівні, санкціоновану й забезпечувану державою сукупність органічно поєднаних взаємообумовлених прав та обов'язків, якими наділені господарські суди задля здійснення завдань, пов'язаних з організацією та забезпеченням господарського судочинства, виконанням управлінських і представницьких функцій. Конкретні адміністративні повноваження господарського суду будуть знаходити свій

прояв в межах виконання такими органами та їх посадовими особами відповідних завдань і функцій.

Висновки до розділу 2

Доведено, що адміністративно-правовий статус слід розглядати як систему таких ознак суб'єкта як правове становище суб'єкта; як сукупність прав та обов'язків суб'єкта, за яким закріплено такий адміністративно-правовий статус.

Обґрунтовано, що структурні елементи адміністративно-правового статусу господарських судів слід розглядати з урахуванням належності даних органів державної влади до юридичних осіб публічного права

Запропоновано ч. 8 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в наступній редакції: «Суд як державний орган є юридичною особою публічного права, що має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням».

Адміністративно-правовий статус господарських судів запропоновано розглядати як встановлену в нормах адміністративного права сукупність ознак, що з урахуванням завдань, функцій і повноважень даного органу визначає правове положення даних органів серед інших суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Наголошено, що основою й складовими елементами адміністративно-правового статусу господарських судів є їх адміністративна правосуб'єктність, тільки за наявності якої такі органи державної влади можуть набувати зазначеного статусу й ставати реальними учасниками адміністративних правовідносин, та їх компетенція.

Доведено, що метою, а отже, й основним призначенням діяльності господарських судів, є здійснення господарського судочинства. Завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права визначені як

закріплені на нормативно-правовому рівні напрямки їх діяльності, пов'язані із забезпеченням та організацією їх роботи, направлені на досягнення конкретної мети — здійснення господарського судочинства.

Умовно завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права запропоновано поділити на ті, що:

- стосуються їх взаємодії та координації з іншими суб'єктами правоохоронної системи;
- пов'язані із кадровим забезпеченням своєї діяльності;
- пов'язані із здійсненням контрольної діяльності всередині даних органів;
- стосуються матеріально-фінансового й інформаційного забезпечення їх діяльності, тощо.

Виконання вищенаведених завдань буде характеризувати господарські суди як суб'єктів адміністративного права, оскільки діяльність даних органів у такому випадку буде направлена на здійснення організації та забезпечення господарського судочинства. Іншими словами, в такому разі господарські суди будуть здійснювати управлінську діяльність.

Під функціями господарських судів як суб'єктів адміністративного права запропоновано розуміти визначені в законах і підзаконних нормативно-правових актах конкретні заходи, що обумовлені завданнями зазначених суб'єктів і направлені на їх виконання, за допомогою реалізації яких здійснюється регулюючий вплив на об'єкти управління в сфері організації та забезпечення господарського судочинства.

Виокремлено наступні функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права:

1) виконавчо-розпорядчі функції (значення виконавчо-розпорядчої функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права полягає, по-перше, в тому, що вони (їх структурні підрозділи та посадові особи) зобов'язані виконувати адресовані їм владні приписи, дотримуватися визначених на нормативно-правовому рівні правил поведінки; по-друге, самі

господарські суди можуть видавати обов'язкові до виконання акти управлінського характеру);

- 2) функції із обслуговування судового процесу;
- 3) інформаційно-аналітична функція.

Запропоновано в положеннях ГПК України окремою нормою визначити правовий статус судового розпорядника та секретаря судового засідання як учасника господарського процесу, так само як це зроблено в ЦПК України.

Під правами господарських судів як складовою їх повноважень запропоновано розуміти сукупність визначених в нормативно-правових актах (об'єктивному праві) варіантів їх можливих дій, які такі органи та їх посадові особи вчиняють задля виконання покладених на них функцій.

Визначено, що юридичні обов'язки як складова повноважень господарського суду являють собою: 1) встановлені нормативними приписами межі їх поведінки, вихід за які передбачає настання відповідних негативних юридичних наслідків; 2) встановлені законодавством дії, які вони повинні вчинити задля виконання покладених на них функцій.

Повноваження господарських судів визначено як закріплену в правових приписах (об'єктивному праві), санкціоновану й забезпечувану державою, в тому числі державним примусом, сукупність їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які взаємообумовлюють та доповнюють один одного.

Доведено, що адміністративні повноваження господарського суду являють собою визначену на нормативно-правовому рівні, санкціоновану й забезпечувану державою сукупність органічно поєднаних взаємообумовлених прав та обов'язків, якими наділені господарські суди задля здійснення завдань, пов'язаних з організацією та забезпеченням господарського судочинства, виконанням управлінських і представницьких функцій.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

3.1. Удосконалення юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права

Велике значення задля належного й ефективного виконання завдань господарськими судами, реалізації ними своїх функцій і повноважень мають закріплені на рівні чинного національного законодавства гарантії їх діяльності. Наявність зазначених вище гарантій має визначальний вплив на багато аспектів, пов'язаних із функціонуванням господарських судів: їх самостійність та неупередженість; оперативність прийняття відповідних рішень; об'єктивність; тощо. А тому встановлення сутності, особливостей і видів юридичних гарантій господарських судів як суб'єктів адміністративного права є необхідною умовою всебічності представленого наукового дослідження.

Зазначимо, що перед тим як визначити конкретні гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, необхідно встановити сутність даного поняття взагалі. Так, із семантичної точки зору слово «гарантія» тлумачать у наступних значеннях:

– порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; передбачене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична або фізична особа відповідає перед відповідними особами в разі невиконання своїх зобов'язань; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [28, с. 222];

– порука; забезпечення; застава [47, с. 208].

Якщо ж розглядати юридичні підходи до визначення сутності досліджуваного явища, то слід зазначити, що в загальному вигляді під

гарантією вчені розуміють один із способів виконання зобов'язань [27, с. 125].

При цьому, в юридичній енциклопедичній літературі визначають сутність окремо взятих видів гарантій:

– гарантії прав і свобод людини та громадянина — умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод особи; конституційні гарантії — вид правових гарантій, що виступають механізмом забезпечення дотримання, виконання, застосування та використання конституційних й інших норм права органами державної влади, органи місцевого самоврядування, їхніми посадовими та службовими особами, іншими фізичними й юридичними особами [217, с. 542–543];

– гарантії законності — зумовлена закономірностями суспільного розвитку система умов і засобів, що забезпечують процес реалізації законності й тим самим формують таку впорядкованість соціальних відносин, яка сприяє руху країни до стану демократії та формуванню правової держави [188, с. 75].

Окремо визначають таку категорію як гарантії правові, під якими розуміють встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання та застосування норм права. При цьому, є два види правових гарантій — нормативно-правові й організаційно-правові. У свою чергу, нормативно-правові гарантії поділяються на матеріальні та процесуальні. Дія правових гарантій спрямована передусім на забезпечення конституційного ладу, верховенства права, конституції та закону, утвердження правопорядку, охорону прав і свобод людини та громадянина, здійснення прямого народовладдя, державної влади та місцевого самоврядування [217, с. 544]. З наведеного слідує, що юридичні гарантії по відношенню до будь-якої діяльності виступають необхідними засобами (способами, заходами, умовами) її ефективного, належного здійснення.

Зазначимо, що вищенаведений підхід до визначення сутності юридичних гарантій є доволі поширеним серед вчених.

Так, Я. А. Малихіна зауважує, що юридичні гарантії — це система нормативних та організаційних засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація прав, свобод та обов'язків людини й громадянина, а також їх відновлення в разі порушення [98, с. 27].

Б. Д. Мартиненко зазначає, що юридичні гарантії — це система правових норм, якими визначено умови та порядок реалізації та захисту прав і свобод громадян [100, с. 26].

На думку Ю. А. Дзєпи, юридичні гарантії — це не тільки способи та засоби, а й умови, за наявності яких гарантії можуть виконувати свої функції [51, с. 37].

Н. О. Мельничук зауважує, що юридичні гарантії — це система взаємодіючих і взаємозалежних засобів, способів та умов матеріального, процесуального й організаційного характеру, що обумовлюються економічними, політичними та соціальними факторами й закріплюються різноманітними за юридичною силою нормативно-правовими актами [103, с. 180].

М. А. Бояринцева наголошує на тому, що юридичні гарантії — це правові засоби, які забезпечують реалізацію, охорону та захист прав, свобод й обов'язків людини та громадянина [22, с. 58].

Із аналізу вищенаведених позицій слідує, що юридичні гарантії як умови та засоби, що необхідні для належного й ефективного функціонування відповідних суспільних інституцій, по-перше, обумовлюються зовнішніми чинниками (економічними, соціальними, політичними, тощо), по-друге, знаходять своє безпосереднє відображення в положеннях і приписах нормативно-правових актів.

При цьому, І. І. Яцкевич звертає увагу на те, що структурно юридичні гарантії становлять багаторівневу систему, ускладнену наскрізними взаємозв'язками. Система юридичних гарантій є відносно самостійною, об'єднаною навколо відповідних правовідносин [97, с. 136; 225, с. 97]. Із

аналізу зазначеної вище позиції слідує, що юридичні гарантії мають системний характер.

На системному характері юридичних гарантій наголошує й В. В. Ситницька. Так, на думку вченої, юридичні гарантії — це не сукупність відокремлених правових засобів, вони являють собою систему — цілісне юридичне утворення, що характеризується єдністю зв'язків та елементи якого взаємозалежні та взаємопов'язані, взаємопронизують і доповнюють один одного [179, с. 53].

Окрім цього, вчені юридичні гарантії визначають через категорію норми права. Зокрема, О. А. Михайлюк ставить наголос на тому, що юридичні гарантії — це норми права, які передбачають у своїй сукупності створення належного правового механізму, що покликаний сприяти реалізації законів [104, с. 37].

І. М. Алмаші дійшла висновку стосовно того, що юридичні гарантії — це надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами та свободами [12, с. 14]. Отже, серед вчених існують різні підходи щодо сприйняття сутності юридичних гарантій, що є свідченням про складність і багатоаспектність даної правової категорії. Юридичні гарантії визначають як: правові норми; умови та засоби; систему умов або засобів (способів). При цьому, вищенаведені визначення не вступають у конфлікт, так як відображають сутність юридичних гарантій з їх різних сторін.

У контексті вищенаведеного слід погодитися з позицією стосовно того, що важливо розуміти й бачити масив елементів юридичних гарантій як у горизонтальному зрізі системних відношень, так і у вертикальному зрізі структурно-ієрархічних відношень. Структура системи юридичних гарантій включає в себе, по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні й інші нормативні акти, які містять норми про права та свободи людини, по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права, по-третє, спеціальні

гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольно-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини [97, с. 136; 225, с. 97].

Отже, юридичні гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права будуть представлені в якості правових засад їх функціонування, тобто сукупності нормативно-правових актів, відповідно до положень яких така діяльність здійснюється.

Таким чином, сукупність нормативно-правових актів, на рівні яких визначено правові засади функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права, становить собою юридичні гарантії їх діяльності. Більш того, в зв'язку із тим, що досліджувані гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права мають юридичний характер, інші їх види будуть походити й визначатися в положеннях відповідних нормативно-правових актів.

І. Й. Магновський зауважує, що до юридичних гарантій слід віднести й загальновідомі правові принципи [93, с. 184]. У нашому випадку мова може йти про засади здійснення господарського судочинства, що будуть мати пряме відношення й до юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права. Відповідно до ч. 3 ст. 129 Конституції України, основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;

8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення;

9) обов'язковість судового рішення. [79]. Зазначимо, що більшість із наведених вище конституційно закріплених засад здійснення судочинства можна з упевненістю розглядати як юридичні гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права. Розглянемо більш детально деякі з наведених вище юридичних гарантій.

Законність як одна із провідних юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права є доволі складною правовою категорією. Вчені її розглядають із багатьох сторін. Зокрема, авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії наголошує на тому, що законність — це фундаментальна юридична категорія, яка є критерієм правового життя суспільства та громадян. Це комплексне політично-правове явище, що відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права та влади, права й держави. Законність, як звертають увагу вчені, постає в кількох вимірах: як принцип здійснення державою владних повноважень (вимога законодавчого закріплення компетенції владних структур, ухвалення рішень у межах компетенції та на підставі закону, дотримання в діяльності державних структур конституційних прав і свобод людини); як принцип поведінки фізичних осіб у сфері права (реальна можливість здійснення суб'єктом права наданих йому прав за умови неухильного виконання покладених на нього обов'язків, конституційне закріплення статусу особи; можливість звернутися за судовим захистом власних прав і наявність ефективних засобів юридичної відповідальності); як принцип побудови системи нормативних актів (ієрархічність цієї системи, відповідність законів і підзаконних актів конституції держави); як режим соціально-політичного життя (вимога точного та неухильного виконання законів і заснованих на них підзаконних актів усіма суб'єктами права), що визначає реальність писаного права та ступінь його втілення [218, с. 498].

Окрім цього, слід повністю підтримати позицію О. М. Музичука, що законність як режим функціонування органів державної влади доцільно розглядати як такий, під час якого вони не лише вимагають від фізичних та юридичних осіб безумовного виконання норм і вимог чинного законодавства, а й самі неухильно їх дотримуються, відповідним чином реагують на їх порушення, забезпечують відновлення порушених прав [106, с. 44].

Таким чином, законність, як юридична гарантія діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, означає, що всі рішення даних органів, як ті, що вони приймають під час здійснення господарського судочинства, так і ті, дія яких направлена на організацію й управління таким судочинством, повинні бути побудовані на нормативних приписах, з урахуванням ієрархії нормативно-правових актів. Як зазначено в ст. 4 ГПК України, господарський суд вирішує господарські спори на підставі Конституції України, ГПК України, інших законодавчих актів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. При цьому, господарський суд не застосовує акти державних та інших органів, якщо ці акти не відповідають законодавству України. Якщо в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору [38].

Більш того, значення категорії «законність» як юридичної гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права може бути додатково розкрито шляхом аналізу положень ст. 92 Конституції України. Як слідує з вищенаведеної конституційної норми, виключно законами України визначаються, зокрема: 1) судоустрій, 2) судочинство, 3) статус суддів [79].

Із приводу вищенаведеного конституційного положення вважаємо за необхідне зробити декілька зауважень. На нашу думку, такі категорії як «судочинство» та «статус суддів» без сумніву визначені виключно на рівні

законів України. Зокрема, категорію «судочинство» прийнято розглядати як діяльність відповідних судів (загальних, господарських, адміністративних) по розгляду відповідної категорії судових справ (адміністративних справ, кримінальних справ, цивільних справ, господарських справ, справ про адміністративні правопорушення). Так, в юридичній енциклопедичній літературі судочинство визначають як процесуальну форму здійснення правосуддя, діяльність суду [221, с. 718].

Окремі аспекти здійснення відповідного виду судочинства, як ми зазначали в попередніх підрозділах представленого наукового дослідження, визначено на рівні кодифікованого законодавства — КПК України, КАС України, ГПК України, ЦПК України. Що стосується категорії «статус суддів», то її прийнято розглядати як визначені законом правові засади, які регламентують принципи та гарантії діяльності суддів, їх повноваження й обов'язки, порядок обрання (призначення) на посаду, зупинення повноважень і звільнення з посади, підстави притягнення суддів до юридичної відповідальності, заходи їх державного та соціального захисту [221, с. 628].

Так, питання, пов'язані із статусом суддів, окрім Конституції України [79], в повній мірі відображено в положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема, в: Розділі III «Судді та присяжні» (Глава 1 «Загальні положення статусу судді», Глава 2 «Суддя»), Розділі IV «Порядок зайняття посади судді», Розділі V «Кваліфікаційний рівень суддів», Розділі VII «Звільнення судді з посади та припинення його повноважень», Розділі IX «Забезпечення суддів», Розділі X «Статус судді у відставці» [163]. Наведені вище положення свідчать, що відповідно до законності як юридичної гарантії діяльності господарських судів, в тому числі як суб'єктів адміністративного права, такі категорії як «судочинство» та «статус суддів» визначено виключно на рівні законів України.

Що ж стосується останньої категорії наведеного вище переліку — «судоустрою», то семантично її можна розглядати як систему судових

установ, їх організацію та порядок діяльності [28, с. 1412]. Окрім цього, в юридичній енциклопедичній літературі судоустрій визначають як: судову систему держави [221, с. 717]; регламентовану законодавством України організацію судової влади, що включає в себе визначену систему судів різної юрисдикції, порядок здійснення правосуддя, формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування [188, с. 339]. Наведені позиції свідчать, що судоустрій, окрім іншого, включає в свій склад і мережу судів, в тому числі господарських.

Варто відмітити, що після проведення судової реформи та внесення змін до Конституції України п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України [79] та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в колишній редакції втратили чинність, що безумовно є позитивним моментом. Раніше утворення суддів загальної юрисдикції (в тому числі господарських судів), їх реорганізація та ліквідація входили до компетенції Президента України. Зокрема, як ми зазначали раніше, мережа господарських судів та їх територіальна юрисдикція визначені на рівні указу Президента України «Питання мережі господарських судів» від 12 серпня 2010 року № 811/2010 [120].

На нашу думку, вищенаведена ситуація прямим чином суперечила Конституції України в частині того, що питання судоустрою визначаються виключно законами України, та безумовно негативним чином впливала на гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, оскільки передбачала можливість значного втручання в їхню діяльність Президента України. А тому вважаємо, що мережу й територіальну юрисдикцію судових органів, в тому числі господарських судів, слушно запропоновано встановлювати та визначати на рівні закону України. На нашу думку, таким законом може стати Закон України «Про мережу та територіальну юрисдикцію судів загальної юрисдикції України».

Наступною конституційною гарантією діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права виступає принцип рівності усіх

учасників судового процесу перед законом і судом. Як зауважує О. Р. Дашковська, правова рівність — це рівність вільних і незалежних індивідів, до яких однаковою мірою застосовується право як загальний масштаб поведінки [50, с. 107]. Як встановлено в Конституції України, всі люди є вільні та рівні в своїй гідності та правах. Громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. При цьому, рівність прав жінки та чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, в здобутті освіти та професійній підготовці, в праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною та моральною підтримкою материнства й дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [79].

Окремо принцип рівності, в тому числі як юридичну гарантію діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, регламентовано в ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак. Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав й у виконанні процесуальних обов'язків, передбачених процесуальним законом [163]. Більш того, як постановив Пленум Верховного Суду України в постанові «Про застосування Конституції України при здійсненні

правосуддя» від 1 листопада 1996 року № 9, конституційні положення про рівність усіх учасників процесу перед законом і судом зобов'язують суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання та дослідження доказів, заявлення клопотань і здійснення інших процесуальних прав [143].

Отже, принцип рівності як конституційна гарантія діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права передбачає, що правовідносини, які виникають і розвиваються в рамках забезпечення, управління, організації та здійснення господарського судочинства, повинні бути побудовані з урахуванням того, що права їх суб'єктів є рівними, в зв'язку із чим не може бути ніяких привілеїв або обмежень з огляду на такі параметри як соціальне походження особи, колір шкіри, віросповідання, майновий стан, тощо.

Окрім вищеназваних, серед гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права слід назвати їх незалежність. Так, у сучасній українській мові слово «незалежність» використовують за значенням абстрактного іменнику до слова «незалежний», тобто: який не залежить від кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь; самостійний, рішучий у поведінці, діях, тощо; який виражає або свідчить про самостійність у поведінці, вчинках, тощо [28, с. 760].

Як зауважує В. О. Гринюк, принцип суддівської незалежності розглядається як елемент принципу незалежності судової влади та визнається як загальна ознака (атрибут) суддів у демократичному суспільстві. Видається, як зауважує вчений, що суддя, якому надана правомочність вирішення правових питань, повинен бути спроможним робити це вільно від втручання з боку виконавчої та законодавчої влад, а також взагалі без будь-якого примусу або незаконних впливів [44, с. 21].

В юридичній енциклопедичній літературі наголошують на тому, що незалежність суддів — один з головних конституційних принципів правосуддя, на основі якого формується правове положення судді в державі. Принцип незалежності судді знайшов своє відображення в конституціях

майже всіх держав світу. Найбільш відома конституційна формула: «Судді незалежні й підкоряються тільки закону». В Україні незалежність суддів та їх недоторканість гарантуються Конституцією та відповідними законами України. Незалежність суддів означає, що при здійсненні своїх повноважень вони керуються тільки законом і ніхто не має права давати їм будь-які вказівки або прямим чи непрямым способами впливати на них. Суддя не зобов'язаний давати кому-небудь офіційні роз'яснення по суті справи, що знаходиться в його провадженні, або вже розглянутої справи [220, с. 130].

Основний Закон України встановив, що незалежність суддів гарантується Конституцією та законами України [79]. Більш детально незалежність як гарантією діяльності органів судової влади, в тому числі господарських судів як суб'єктів адміністративного права, визначено в ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, з аналізу вищенаведеної норми слідує, що суддя в своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції та законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. При цьому, слід зазначити, що в ст. 6 вищенаведеного нормативно-правового акта окремо визначено таку категорію як «незалежність судів». Так, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, з приводу розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняються й тягнуть за собою відповідальність, установлену законом. Так само й втручання в діяльність

судді щодо здійснення правосуддя забороняється й тягне за собою відповідальність, установлену законом [163].

Зазначимо, що в Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 року (далі — КК України) встановлено низьку норм, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення й посягання на незалежність як судді, так і суду в цілому: ст. 376 КК України — втручання в діяльність судових органів; ст. 377 КК України — погроза або насильство щодо судді; ст. 378 КК України — умисне знищення або пошкодження майна судді; ст. 379 КК України — посягання на життя судді [84]; тощо.

Незалежність судді та судових органів є гарантією та принципом діяльності суду, що визнаний також і на міжнародно-правовому рівні. Зокрема, основні принципи незалежності судових органів було схвалено резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. У наведеному вище міжнародно-правовому акті встановлено, що незалежність судових органів гарантується державою та закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні й інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку та з будь-яких причин. Судові органи володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру та мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції. Не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя, а судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду [115].

Окремо слід наголосити на тому, що на нормативно-правовому рівні встановлено, що незалежність судді забезпечується: особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; недоторканністю й імунітетом судді; незмінюваністю судді; порядком

здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; заборонаю втручання в здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; окремим порядком фінансування й організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; функціонуванням органів суддівського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; правом судді на відставку [163].

Отже, незалежність судді господарського суду, як і незалежність даного органу взагалі, виступає важливою гарантією його діяльності, в тому числі як суб'єкта адміністративного права, оскільки створює додаткові умови задля прийняття об'єктивних рішень у господарських справах, неупередженості даних органів державної влади в цілому.

У контексті вищенаведеного законодавчо встановленого переліку заходів й умов, за допомогою яких забезпечується незалежність судді та судових органів, слід зазначити, що деякі з його пунктів можуть бути розглянуті як окремі гарантії діяльності господарських судів, в тому числі як суб'єктів адміністративного права. У даному випадку мова йде про такі гарантії як неупередженість, незмінюваність і недоторканість судді. Так, в юридичній енциклопедичній літературі наголошують на тому, що незалежність судді в поєднанні з вимогою його неупередженості зобов'язує суддю при розгляді справи бути вільним від будь-яких політичних переваг та партійних зобов'язань. Звідси заборона суддям бути членами політичних партій [220, с. 130].

Шляхом аналізу вищенаведеної позиції здається можливим виокремити додаткову гарантію діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права. У даному випадку мова йде про таку гарантію як позапартійність. Зазначимо, що з точки зору семантики позапартійність

означає: поза партіями; те, що не пов'язано з партіями; не виражає інтересів якої-небудь партії [28, с. 1016].

При цьому, правові й організаційні засади діяльності політичних партій в Україні визначено на рівні Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року. Згідно зі ст. 2 вищенаведеного нормативно-правового акта, політична партія — це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [155].

У цьому контексті зазначимо, що в ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) й органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації [163]. Отже, позапартійність і неупередженість суддів господарських судів виступають самостійними юридичними гарантіями їх діяльності як суб'єктів адміністративного права.

Продовжуючи розгляд юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, зазначимо, що незалежність суддів знаходиться в тісному зв'язку із принципами незмінюваності суддів і несумісності суддівської посади, які забезпечують незалежність суддів [220, с. 130]. Як цілком слушно зауважує І. Б. Факас, незмінюваність суддів є одним з основоположних принципів і важливою передумовою діяльності незалежного, неупередженого й об'єктивного суду [196, с. 112].

Більш того, цілком слушною здається позиція Л. М. Москвич, яку вона відстоює під час дослідження організаційно-правових проблем статусу суддів. На думку вченої, незмінюваність суддів гарантує їх незалежність, що має важливе значення в період становлення правової держави, зламу певних

традицій, побудови нового правового простору. Адже досі досить сильним є бажання політиків та урядовців здійснювати вплив на рішення суддів по справі (наслідок традиційного ставлення до суду за радянських часів) [105, с. 50].

Авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії відмічає той факт, що незмінюваність суддів — це довічне або безстрокове перебування судді на посаді, а також непереміщення судді з посади та місця посади без його згоди. Незмінюваність судді — принцип судоустрою, що є правовою основою статусу суддів у державі. Вищенаведену гарантію закріплено в конституціях багатьох країн світу: Греції, Іспанії, Італії, Франції, Японії, тощо. Незмінюваність судді передбачає визначення державою правових норм, що виключили б свавільне звільнення або переведення суддів з посади [220, с. 130–131].

Незмінюваність судді як гарантія діяльності господарських судів, в тому числі в якості суб'єктів адміністративного права, забезпечується, окрім іншого, встановленням вичерпного переліку підстав, відповідно до яких суддя може бути звільнений. Так, відповідно до ст. 126 Конституції України, суддя обіймає посаду безстроково. Підставами для звільнення судді є:

- 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;
- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або

обмежено дієздатним; 4) смерті судді; 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину [79].

Окрім вичерпного переліку підстав звільнення судді, незмінюваність судді як гарантія діяльності господарських судів, в тому числі в якості суб'єктів адміністративного права, забезпечується також й особливим порядком розгляду цього питання й прийняття рішення по ньому. Так, як встановлено в ст. 119 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», повноваження судді припиняються виключно з підстав, визначених частиною сьомою статті 126 Конституції України. [163].

Відповідно до ст. 216-1 Регламенту Верховної Ради України, що затверджений Законом України від 10 лютого 2010 року, подання про звільнення судді, обраного Верховною Радою безстроково, вноситься до Верховної Ради Вищою радою юстиції. Обговорення питання про звільнення судді, обраного Верховною Радою безстроково, на пленарному засіданні Верховної Ради починається з оголошення головуєчим на пленарному засіданні Верховної Ради подання Вищої ради юстиції. Кожний народний депутат має право ставити запитання доповідачу та безпосередньо судді чи його представнику, висловлювати свою думку, надавати письмові матеріали. За наявності зауважень до подання про звільнення судді, що потребують додаткової перевірки органом, що вніс таке подання, голосування щодо звільнення судді не проводиться. Повторний розгляд такого подання здійснюється за умов перевірки органом, що вніс подання, обставин, щодо яких висловлено зауваження, та повідомлення цим органом про результати такої перевірки й не відкликання внесеного подання. Питання про звільнення з посади судді, обраного безстроково, розглядається на пленарному засіданні Верховної Ради України без висновку комітетів Верховної Ради України та будь-яких перевірок [160].

Отже, незмінюваність судді як гарантія діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права забезпечується:

1) закріпленням у положеннях Основного Закону України вичерпного переліку підстав, за яких суддя, в тому числі господарського суду, може бути звільнений;

2) встановленням чинним національним законодавством особливої процедури розгляду питання щодо звільнення судді та прийняття рішення по ній.

Говорячи про незмінюваність судді як гарантію діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, увагу слід звернути на ще одну схожу до неї гарантію — незмінюваність складу суду. Так, з аналізу ст. 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слідує, що справи в судах можуть розглядатися різним складом суду — суддею одноособово або колегією суддів. При цьому, суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд [163].

Як встановлено в ст. 4-6 ГПК України, справи в місцевих господарських судах розглядаються суддею одноособово. Будь-яку справу, що відноситься до підсудності зазначеного суду, залежно від категорії та складності справи, може бути розглянуто колегіально в складі трьох суддів. Перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється апеляційними господарськими судами колегією суддів у складі трьох суддів. Перегляд у касаційному порядку рішень місцевих та апеляційних господарських судів здійснюється Вищим господарським судом України колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. Перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України здійснюється колегіально [38].

При цьому, склад господарського суду до закінчення судового розгляду може бути змінений тільки внаслідок реалізації такої процедури як відвід або самовідвід судді. Так, авторський колектив сучасної правової енциклопедії зазначає, що відвід у судочинстві — це усунення чи самоусунення учасників господарського, адміністративного, кримінального чи цивільного

процесу від участі в розгляді справи за наявності сумніву в їх неупередженості [188, с. 66].

Як встановлено в ст. 20 ГПК України, суддя не може брати участі в розгляді справи та підлягає відводу (самовідводу), якщо він є родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі, якщо було порушено порядок визначення судді для розгляду справи або якщо буде встановлено інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості. Суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи в разі скасування рішення, ухвали, постанови, прийнятої за його участю, або в перегляді прийнятих за його участю рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами. При цьому, за наявності вищенаведених підстав суддя повинен заявити самовідвід. Відвід повинен бути мотивованим, заявляється у письмовій формі до початку вирішення спору. Заявляти відвід після цього можна лише в разі, якщо про підставу відводу сторона чи прокурор дізналися після початку розгляду справи по суті [38].

Отже, встановлена в положеннях чинного національного законодавства вимога, відповідно до якої склад суду є незмінним, а також єдина процедура зміни цього складу (відвід або самовідвід судді) не дозволяють в незаконний спосіб, наприклад, скориставшись адміністративним ресурсом, вплинути на хід судового засідання та спричинити прийняття незаконних рішень у рамках господарського судочинства. А тому незмінюваність складу суду можна з упевненістю розглядати як ще одну гарантію діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Продовжуючи розгляд юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, слід зазначити, що ще не так давно в Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, що була затверджена указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006, мова йшла про те, що серед чинників, які перешкоджають незалежності судді, можна назвати те, що судді, які перебувають на

адміністративних посадах, здійснюють не властиві для посади судді адміністративно-господарські функції. Зокрема, голови судів розподіляють справи між суддями, формують колегії суддів для розгляду справ [149].

На сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що вищенаведена проблемна ситуація повністю вирішена завдяки запровадженню в усіх судових органах, в тому числі господарських судах, автоматизованої системи документообігу суду. Вищенаведену систему було запроваджено з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції від 07 липня 2010 року. Так, відповідно до ст. 15 вищенаведеного нормативно-правового акта, в судах загальної юрисдикції функціонує автоматизована система документообігу суду. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів, а також в інших випадках визначення складу суду на будь-якій стадії судового процесу, за принципом випадковості й у хронологічному порядку надходження справ. При цьому, справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів, навантаження кожного судді, заборони брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні, закінчення терміну повноважень судді, а також в інших передбачених законом випадках, в яких суддя не може здійснювати правосуддя або брати участь у розгляді судових справ [163].

Зазначимо, що порядок функціонування автоматизованої системи документообігу суду в судах загальної юрисдикції визначено в Положенні «Про автоматизовану систему документообігу суду», що затверджене Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 (зі змінами від 15 вересня 2016 року). Як слідує з аналізу вищенаведеного акта, автоматизована система документообігу суду — це сукупність комп'ютерних програм і відповідних програмно-апаратних комплексів судів і Державної судової адміністрації України, що забезпечує функціонування

документообігу суду, обіг інформації між судами різних інстанцій і спеціалізацій, передачу інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист від несанкціонованого доступу, тощо. При цьому, функціонування автоматизованої системи документообігу суду в судах загальної юрисдикції забезпечує: реєстрацію вхідної та вихідної кореспонденції, в тому числі судових справ, етапів їх руху; об'єктивний і неупереджений розподіл судових справ між суддями з додержанням принципів випадковості й у хронологічному порядку надходження судових справ, з урахуванням завантаженості кожного судді (збалансованого навантаження); визначення присяжних і народних засідателів для судового розгляду з числа осіб, які внесені до відповідних списків; надання фізичним та юридичним особам інформації про стан розгляду судових справ у випадках, встановлених законом; оприлюднення передбаченої законодавством інформації для розміщення на веб-сайтах судів веб-порталу «Судова влада України»; виготовлення та збереження оригіналів електронних документів суду; централізоване зберігання оригіналів електронних документів суду й інших процесуальних документів, в тому числі оригіналів електронних судових рішень, виготовлених судом; підготовку й автоматичне формування статистичних даних, узагальнюючих аналітичних показників, отриманих на підставі внесеної до автоматизованої системи інформації; видачу копій судових рішень, виконавчих документів на підставі наявних в автоматизованій системі даних; автоматичне надсилання засобами електронного зв'язку оригіналів електронних документів суду (в тому числі текстів судових повісток у вигляді SMS-повідомлень) учасникам судового процесу (провадження) за їх заявками; передачу судових справ до електронного архіву [214].

Окрім цього, як встановлено в ст. 2-1 ГПК України, в господарських судах функціонує автоматизована система документообігу, що забезпечує: об'єктивний і неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді; надання

учасникам господарського процесу інформації про стан розгляду справ, в яких вони беруть участь; централізоване зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів; підготовку статистичних даних; реєстрацію вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її руху; видачу судових рішень і наказів господарського суду на підставі наявних в автоматизованій системі документообігу даних щодо судового рішення та реєстрації заяви особи, на користь якої воно ухвалено; передачу справ до електронного архіву. Доступ до автоматизованої системи документообігу суду надається суддям і працівникам апарату відповідного суду згідно з їхніми функціональними обов'язками. Несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду має наслідком відповідальність, установлену законом [38].

Так, за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду передбачено кримінальна відповідальність. Зокрема, в ст. 376-1 КК України встановлено, що умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до автоматизованої системи документообігу суду, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в автоматизованій системі документообігу суду, чи інше втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, вчинене службовою особою, яка має право доступу до цієї системи, або іншою особою шляхом несанкціонованого доступу до автоматизованої системи документообігу суду — караються штрафом від шестисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років [84]. Отже, з огляду на вищенаведені законодавчі положення, функціонування автоматизованої системи документообігу суду в господарських судах можна віднести до окремої гарантії їх діяльності як суб'єктів адміністративного права.

Наступною гарантією діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права виступає недоторканність судді. Як зауважує С. С. Аскеров, недоторканність судді виступає важливим складовим чинником суддівського імунітету [15, с. 127]. Конституційний Суд України в своєму рішенні «У справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)» від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 визначив, що недоторканність суддів являє собою один із елементів їхнього статусу. При цьому, вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення — забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом [171].

Говорячи про недоторканість як гарантію діяльності органів судової влади, в тому числі господарських судів як суб'єктів адміністративного права, слід зазначити, що основоположні засади стосовно неї визначені на рівні Конституції України. Зокрема, в ст. 126 вищенаведеного нормативно-правового акта встановлено, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [79].

Додатково недоторканість судді, як гарантія діяльності органів судової влади, регламентована в ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно із положеннями зазначеної вище правової норми, суддя є недоторканим. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків

злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком випадків, зазначених вище. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником. Суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше двох місяців. Клопотання про продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено. Вимоги до клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності встановлюються процесуальним законом. У разі ухвалення органом, що розглядає справи про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, рішення про застосування до судді дисциплінарного стягнення у вигляді подання про звільнення судді з посади такий суддя автоматично тимчасово відстороняється від здійснення правосуддя до ухвалення рішення про його звільнення з посади Вищою радою правосуддя. Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника. Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення, а також прийняття рішення про проведення

стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, застосування запобіжних заходів не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі, якщо згідно із загальними правилами визначення юрисдикції кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій або застосування запобіжних заходів має ухвалюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя) [163]. Отже, недоторканність судді виступає однією з найважливіших гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, оскільки унеможливорює незаконний вплив на основну посадову особу даного органу — суддю.

Окремою гарантією діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, що має дуже тісний взаємозв'язок із вищенаведеною, виступає державний захист працівників суду. Так, як встановлено в ст. 126 Конституції України, держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей [79]. При цьому, з аналізу ст. 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слідує, що судді, члени їхніх сімей та їхнє майно перебувають під особливим захистом держави. Служба судової охорони, органи правопорядку зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їхнього майна, якщо від судді надійде відповідна заява. Вчинені у зв'язку зі службовою діяльністю судді посягання на його життя і здоров'я, знищення чи пошкодження його майна, погроза вбивством, насильством чи пошкодженням майна судді, образа чи наклеп на нього, а також посягання на життя і здоров'я членів його сім'ї (батьків, дружини, чоловіка, дітей), погроза

їм вбивством, пошкодженням майна мають наслідком відповідальність, установлену законом. Суддя має право на забезпечення засобами захисту, які йому надаються Службою судової охорони, утвореною відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [163].

Більш того, систему особливих заходів державного захисту працівників суду та правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло та майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників, визначено на рівні Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року. Відповідно до ст. 5 вищенаведеного нормативно-правового акта, для забезпечення безпеки працівників суду й правоохоронних органів та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи: особиста охорона, охорона житла та майна; видача зброї, засобів індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; використання технічних засобів контролю та прослуховування телефонних й інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення в місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання [139].

Отже, значення державного захисту як гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права полягає в тому, що до працівників даних органів і членів їх сімей з визначених на нормативно-правовому рівні підстав можуть бути застосовані передбачені законодавством України заходи, направлені на охорону й захист їхнього життя, здоров'я та майна.

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій надав змогу дійти наступних висновків. Під гарантіями діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права слід розуміти визначену в положеннях нормативно-правових актів, що встановлюють правові засади функціонування даних органів державної влади, систему заходів та умов, направлених на неприпустимість незаконного втручання в їхню діяльність і в діяльність їхніх посадових осіб — суддів. Серед основних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права слід назвати наступні: законність; рівність; незалежність; неупередженість; незмінюваність суддів; незмінюваність складу суду; позапартійність; недоторканість; функціонування автоматизованої системи документообігу суду; державний захист. Зазначимо, що вищенаведені юридичні гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права не є вичерпними й можуть бути доповнені внаслідок проведення інших наукових досліджень.

3.2. Поняття юридичної відповідальності в діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права та напрямки її вдосконалення

У попередньому підрозділі представлено наукового дослідження нами було визначено сутність, види й особливості юридичних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права. Зокрема, встановлено, що завдяки наявності таких гарантій не допускається безпідставне й незаконне втручання в діяльність господарських судів, унаслідок чого такі органи більш ефективно здійснюють поставлені перед ними завдання й реалізують свої функції. При цьому, однією з гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права додатково можна назвати заходи, що застосовуються до суб'єктів таких

правовідносин, в тому числі й до господарських судів та їх посадових осіб, в разі, коли вони виходять за рамки встановленої нормативними приписами правової поведінки, не виконують покладені на них обов'язки або зловживають наданими їм правами. У даному випадку мова йде про заходи юридичної відповідальності, дослідження сутності якої необхідне як задля повноцінної характеристики адміністративно-правового статусу господарських судів і гарантій їх діяльності як суб'єктів адміністративного права, так і всебічного дослідження місця даних органів державної влади в системі названих суб'єктів у цілому.

Зазначимо, що в рамках даної наукової роботи мова йде саме про юридичну відповідальність, яка, як зауважують вчені, відрізняється від інших видів соціальної відповідальності (моральної, релігійної, політичної, тощо) тим, що вона ґрунтується на нормативних вимогах, які в разі необхідності забезпечуються державою [181, с. 604].

Як зауважує Я. І. Кінаш під час дослідження правових та організаційних засад трансформації адміністративної відповідальності, юридична відповідальність є державним примусом до виконання формалізованих правил поведінки суб'єктів, які містяться в нормах права; це врегульовані правовідносини, в яких кожна зі сторін зобов'язана здійснити певні діяння та відповідати за свої вчинки перед іншою стороною, державою й суспільством [68, с. 27]. У контексті досліджуваного питання зазначимо, що юридичну відповідальність розглядають із різних точок зору: як відповідальність позитивну та негативну; пасивну й активну; суб'єктивну й об'єктивну.

Так, Є. М. Попович відмічає, що активною можна назвати тільки суб'єктивну відповідальність, яка настає вже в процесі застосування норм, в яких вона закріплена. Відповідальність, що закріплена в нормах законодавства як правовий інститут, не може виступати активною, оскільки вона існує об'єктивно, має усталений характер і не залежить від волі окремих суб'єктів [126, с. 174]. Окремо вчені наголошують на тому, що об'єктивна

юридична відповідальність носить пасивний характер. Суб'єктивна юридична відповідальність може мати як пасивний, так і активний характер [201, с. 11].

Отже, одним із видів юридичної відповідальності, що має місце під час здійснення господарськими судами своєї діяльності в якості суб'єктів адміністративного права, буде виступати позитивна юридична відповідальність, що може розглядатися з суб'єктивного й об'єктивного аспектів і мати активний або пасивний характер. Так, наприклад, О. М. Браніцький наголошує на існуванні пасивного й активного моментів позитивної юридичної відповідальності. На думку вченого, вольова правомірна поведінка особи, яка своїми активними діями виконує правові приписи, викликає позитивну юридичну відповідальність, що й утворює активний момент виконання. При цьому, наголошує вчений, беззаперечно й існування пасивного моменту. Зокрема, виконуючи обов'язок утримуватися від порушень правових норм, особа ухиляється від активних дій, які можуть порушити дану заборону, а отже, наявний пасивний момент виконання. Із вступом особи в правові відносини виникає динаміка, адже динаміка розпочинається із моменту реалізації юридичного обов'язку [89, с. 33; 23, с. 121].

Окрім цього, як зазначає Н. В. Гришина, позитивна юридична відповідальність визначається як внутрішній стан індивіда, «усвідомлення особи», його «почуття» обов'язку перед суспільством, державою, колективом, іншими громадянами та самим собою [45, с. 64]. Досліджуючи особливості взаємної відповідальності особи та держави в контексті розбудови сучасної української держави, Н. В. Іванчук цілком слушно зазначає, що позитивна юридична відповідальність — це добровільна форма реалізації юридичної відповідальності, що являє собою юридичний обов'язок суб'єкта діяти у відповідності із вимогами правових норм. Вона виступає як регулятор суспільних відносин: по-перше, передбачає правомірну поведінку; по-друге, органічно пов'язана з почуттям обов'язку перед суспільством; по-

третє, попереджує вчинення правопорушень шляхом формування навичок і звичок правомірної поведінки. Тільки позитивна юридична відповідальність наповнює концепцію взаємної відповідальності особи та держави гуманним, демократичним змістом, пов'язує людину з її свободою [60, с. 73].

Позитивна відповідальність — це врегульований правом обов'язок суб'єкта відповісти своїми діями за належне виконання своїх обов'язків. Вона стимулює правомірну, соціально активну поведінку громадян і відіграє організаційну та виховно-мобілізаційну роль у досягненні цілей держави та права. Для неї характерні добровільне й ініціативне виконання обов'язків, самодисципліна, висока правова свідомість [175, с. 19; 82, с. 32]. Також слід погодитися з позицією Ю. Я. Кінаш, яку вона відстоює під час дослідження особливостей засобів адміністративного примусу в сфері забезпечення безпеки у вугільних шахтах. На думку вченої, позитивна юридична відповідальність — це усвідомлення того, що саме, навіщо робиться і які можуть бути наслідки цієї діяльності. Вона припускає усвідомлення необхідності відповідної діяльності, почуття відповідальності. Її можна розглядати як внутрішній регулятор поведінки, який найтіснішим чином зливається з обов'язком як відповідальність за майбутнє [67, с. 57]. Отже, із аналізу вищенаведених позиції слідує, що активна позитивна юридична відповідальність під час здійснення своєї діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права знаходить свій практичний вираз у вчиненні учасниками таких правовідносин активних дій по добросовісному та належному виконанню своїх юридичних обов'язків. У свою чергу, пасивна позитивна юридична відповідальність означає, що суб'єкти вищенаведених суспільних правовідносин діють в межах встановлених нормативними приписами правил поведінки, не виходять за такі межі, не допускають настання неправомірної поведінки.

Окрім вищенаведеного, в контексті досліджуваного питання слід навести позицію Н. М. Хуторян. На її думку, позитивна юридична відповідальність може бути розглянута з двох аспектів її розуміння —

суб'єктивного й об'єктивного. Так, об'єктивна позитивна юридична відповідальність являє собою сукупність норм, що регулюють правомірну поведінку особи та передбачають заходи заохочення. У свою чергу, суб'єктивна позитивна юридична відповідальність — це дотримання правомірної поведінки особою, оцінка своєї поведінки відповідно до закріпленого в нормі права еталона та застосування заходів заохочення [201, с. 11–12]. Як слідує з аналізу наведеної вище позиції, об'єктивний аспект позитивної юридичної відповідальності являє собою сукупність нормативно-правових актів, в яких визначено заходи, що будуть застосовані до суб'єктів таких правовідносин. Вищенаведений вид юридичної відповідальності може мати лише пасивний характер. В якості прикладу об'єктивного аспекту юридичної позитивної відповідальності, що має місце під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, слід навести наступні нормативно-правові акти: Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року (далі — КЗпП України), на рівні якого визначено порядок і види заохочень, які можуть бути застосовані до працівників підприємств, установ й організацій за успіхи в роботі [72]; Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року, в якому визначено порядок і види заохочень, що застосовуються до державних службовців [141]; Закон України «Про судоустрій і статус суддів», в положеннях якого серед повноважень посадових осіб суду зазначено їх право заохочувати окрему категорію працівників [163]; Закон України «Про державні нагороди в Україні» від 16 березня 2000 року, положення якого встановлюють державні нагороди України для відзначення громадян за особисті заслуги перед Україною [193].

Що стосується суб'єктивної позитивної юридичної відповідальності під час здійснення діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, то вона, як слідує з вищенаведеного, полягає в застосуванні до суб'єктів таких правовідносин відповідних сприятливих наслідків здійснення їхньої добросовісної поведінки заходів — заохочень. Як

зауважує Ю. П. Дмитренко, заохочення — це публічне визнання заслуг працівників і надання їм переваг у зв'язку з досягнутими успіхами в роботі [193, с. 351].

Окрім цього, В. А. Грабельников зазначає, що заохочення — це публічне визнання заслуг, нагородження, надання суспільної пошани особі в зв'язку з досягнутими нею успіхами в роботі чи у виконанні громадського обов'язку. Міри заохочення можуть бути морального, матеріального та морально-матеріального характеру [43, с. 139].

В якості прикладу застосування суб'єктивної позитивної юридичної поведінки під час здійснення діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права слід зазначити, що такі посадові особи даних органів державної влади як судді можуть бути нагороджені державними нагородами. Як встановлено в ст. 1 Закону України «Про державні нагороди», державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги в розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. Так, вищенаведені суб'єкти можуть бути нагороджені почесним званням «Заслужений юрист України» [140].

При цьому, підстави для присвоєння почесних звань України визначено на рівні Положення «Про почесні звання України», що затверджено указом Президента України від 29 червня 2001 року № 476/2001. Як слідує з аналізу вищенаведеного нормативно-правового акта, почесні звання України є державними нагородами України, що присвоюються за особисті заслуги перед Українською державою громадянам, які працюють у відповідній галузі економічної або соціально-культурної сфери, як правило, не менше десяти років, мають високі трудові досягнення та професійну майстерність. Почесне звання України «Заслужений юрист України» може бути призначено юристам, які працюють в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, прокуратури, юстиції, державної безпеки, внутрішніх справ,

адвокатури, на підприємствах, в установах, організаціях, за значний внесок у розбудову правової держави [159]. Із приводу вищенаведеного зазначимо, що, на нашу думку, в сфері здійснення правосуддя необхідним є запровадження почесної відзнаки, яка б стосувалася виключно правового статусу судді, підкреслювала б його значення як професіоналу. Такою відзнакою могла би стати почесна відзнака «Заслужений суддя України».

Наступним видом юридичної відповідальності, що може мати місце під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, виступає негативна, або ж ретроспективна, юридична відповідальність. Як зауважують вчені, у позитивному значенні юридична відповідальність є абсолютним відношенням активного характеру, ретроспективна ж відповідальність настає саме в силу того, що суб'єкт своїми діями порушує відносини юридичної відповідальності, тобто вчиняє безвідповідально. Тому ретроспективна юридична відповідальність — це теж правові відносини, але конкретні, індивідуалізовані, що виникають на підставі правопорушення [58, с. 50–51].

Як цілком слушно зазначає М. І. Іншин, позитивний і ретроспективний аспекти юридичної відповідальності діалектично взаємопов'язані, невід'ємні один від одного: чим вищий рівень відповідальності в позитивному сенсі, тим меншою стає можливість виникнення ретроспективної відповідальності. Ретроспективний аспект юридичної відповідальності настає лише в тому випадку, коли не спрацював механізм позитивного аспекту юридичної відповідальності, тобто коли не були виконані належним чином юридичні обов'язки. Дослідження негативної відповідальності поза зв'язком з позитивною применшує її роль як інструмента регулювання й охорони суспільних відносин, як засобу виховання відповідального ставлення працівників до своїх обов'язків [61, с. 371].

Також слід навести позицію О. Ф. Скакун стосовно ознак негативної юридичної відповідальності, зокрема, те, що вона: передбачає, що суб'єктом юридичної відповідальності є деліктоздатна особа, яка за віком і

психологічним станом може відповідати за правопорушення; виникає з факту правопорушення як результат недодержання фізичними або юридичними особами встановлених законом заборон, невиконання ними визначених законом зобов'язань, завдання шкоди охоронюваним державою правам, свободам і законним інтересам суб'єктів (учасників) суспільних відносин і має характер охороно-захисних правовідносин між державою в особі її спеціальних компетентних органів і правопорушником; виражається в обов'язку особи зазнавати конкретних виду та міри позбавлення благ психологічного (попередження, оголошення зауваження чи догани), організаційного (позбавлення волі на певний термін чи довічно, позбавлення права займати певні посади чи займатися визначеною діяльністю, адміністративний арешт, тощо) та майнового (конфіскація майна, штраф, пеня, тощо) характеру за провину, тобто нести покарання, яке є новим, додатковим, юридичним обов'язком, котрий не існував до правопорушення; настає лише за вчинення правопорушення або такі, що вчиняються, при встановленні складу правопорушення, тобто є результатом винного антисуспільного діяння; здійснюється компетентним органом у суворій відповідності до закону, а саме до санкцій норм права, якими встановлюються вид і міра позбавлення благ; реалізується в певних процесуальних формах, оскільки здійснюється в ході правозастосовчої діяльності з дотриманням відповідного процедурно-процесуального порядку та форм, встановлених законодавством, оскільки поза процесуальною формою юридична відповідальність неможлива [181, с. 604–605].

Зазначимо, що так само як і позитивна юридична відповідальність, негативна може бути розглянута в її об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Так, об'єктивна негативна юридична відповідальність є формою примусу (санкція, передбачена в нормі) та засобом реалізації форми примусу (реалізації санкції) [60, с. 12].

Н. І. Чудик-Білоусова зауважує, що реалізація юридичної відповідальності в ретроспективному значенні завжди передбачає застосування тієї чи іншої норми відповідної галузі права [210, с. 16].

Усі нормативні акти, у тому числі й ті, що регулюють правову відповідальність, мають на меті виховання громадян у дусі неухильного додержання законів. Звідси, коли юридична відповідальність навіть не реалізована, сам факт можливості її здійснення вже виступає як найважливіший елемент правового виховання громадян. Держава використовує право головним чином в якості форми організації та направлення поведінки людей [61, с. 371].

А тому можна навести ряд нормативно-правових актів, які визначають негативну (ретроспективну) юридичну відповідальність із об'єктивного розуміння: Закон України «Про державну службу», положення якого визначають підстави матеріальної та дисциплінарної відповідальності державних службовців [141]; Закон України «Про судоустрій і статус суддів», що встановлює відповідальність за неповагу до суду, а також особливості дисциплінарної відповідальності суддів [163]; КЗпП України, що визначає підстави й особливості матеріальної та дисциплінарної відповідальності працівників підприємств, установ, організацій [72], ЦК України, положення якого встановлюють підстави й особливості притягнення винних осіб до цивільної відповідальності [203]; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (далі — КпАП України), завданням якого є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ та організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного та неухильного додержання Конституції й законів України, поваги до прав, честі та гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [73]; КК України, який має своїм завданням правове

забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку й громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання злочинам [84]. Отже, ретроспективна юридична відповідальність із її об'єктивного аспекту під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права може бути визначена як сукупність нормативно-правових актів, положення яких встановлюють окремі види й особливості притягнення винних у скоєнні правопорушень осіб до несприятливих для них наслідків.

Що стосується суб'єктивної негативної юридичної відповідальності, то вчені–правознавці її традиційно розглядають як добровільне чи примусове перетерпіння негативних наслідків майнового чи особистого немайнового характеру, закріплених у санкції правової норми, за вчинене правопорушення [60, с. 12].

А. Й. Іванський обґрунтовує висновок стосовно того, що негативна юридична відповідальність являє собою нормативний, формально визначений, забезпечений державним примусом юридичний обов'язок, що впливає з правової норми та правопорушення, реалізується в конкретних охоронних правовідносинах відповідальності у вигляді засудження та зазнання несприятливих наслідків майнового й особистого немайнового характеру [59, с. 29].

Більш того, О. П. Донченко звертає увагу на те, що негативна юридична відповідальність являє собою негативну реакцію суспільства та держави на вчинені дії, які суперечать правилам людського співжиття. За своїм значенням цей аспект відповідальності є проявом охоронної, захисної функції соціальних інституцій проти перетворення свободи в свавілля. Така відповідальність зумовлюється законодавчим впорядкуванням поведінки людей. Врегульовані соціальними (правовими) нормами відносини утворюють необхідну злагожденість в суспільстві, важливу роль у забезпеченні якої відіграє саме ретроспективна відповідальність. Вона існує як потенційна загроза, превенція

та може взагалі не наступати, якщо особистість поводить себе правомірно [102, с. 59–60; 54, с. 145].

Д. О. Гетманцев зазначає, що в результаті невиконання обов'язку підкорення державі, порушення її права вимагати підкорення громадян державним приписам наступає ретроспективна юридична відповідальність. Це теж правове відношення, але відношення конкретне, індивідуалізоване [37, с. 146]. Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність — це врегульований правом додатковий обов'язок суб'єкта відповісти за невиконання основних обов'язків, за вчинення правопорушення. Вона тягне негативну оцінку та негативні наслідки, виявляється в неправомірній поведінці особи та безпосередньо пов'язана з можливістю примушення заходами покарання, заходами відповідальності [175, с. 19; 82, с. 32–33].

Отже, аналіз вищенаведених позицій надав змогу дійти висновку стосовно того, що негативна юридична відповідальність під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права з її суб'єктивного аспекту може бути визначена як обов'язок суб'єкта таких правовідносин понести несприятливі для нього юридичні наслідки за порушення приписів нормативно-правового характеру.

Зазначимо, що в залежності від ступеня негативних наслідків, що настали внаслідок неправомірної поведінки винної особи, а також сфери суспільних відносин, в якій відбулися такі порушення, негативна юридична відповідальність, в тому числі під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, може бути декількох видів: матеріальна, дисциплінарна, цивільна, адміністративна та кримінальна. Розглянемо більш детально приклади вищенаведених видів юридичної відповідальності під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Так, матеріальну відповідальність прийнято розуміти в широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні матеріальна відповідальність — це встановлений законом обов'язок відшкодувати

шкоду, заподіяну своїми діями (бездіяльністю) у визначених порядку та розмірах [188, с. 184]. У наведеному значенні матеріальна відповідальність включає в свій склад також і цивільно-правову відповідальність. Окрім цього, матеріальну відповідальність розглядають у вузькому розумінні, як вид відповідальності в трудовому праві. Так, у трудовому праві вона являє собою обов'язок працівника відшкодувати збитки, завдані організації–роботодавцеві, в межах і порядку, встановлених законодавством [188, с. 184]. Вищенаведений вид негативної юридичної відповідальності ще називають трудовою, що настає за вчинення трудового правопорушення: невиконання або неналежне виконання службових обов'язків відповідно до дисциплінарних статутів і положень; порушення внутрішнього трудового розпорядку, заборон чи обмежень, а також за збиток, заподіяний підприємству, установі, організації через недотримання технологій виробництва [181, с. 610]. Зазначимо, що вищенаведене визначення поняття «трудова відповідальність» включає в свій склад такий вид негативної юридичної відповідальності як відповідальність дисциплінарна, про яку мова піде нижче. Що ж стосується матеріальної відповідальності, то з огляду на те, що вона настає, зокрема, через недотримання технологій виробництва, слід зазначити, що даний вид негативної юридичної відповідальності не є характерним для діяльності господарських судів, у тому числі як суб'єктів адміністративного права.

При цьому, як встановлено в ст. 130 КЗпП України, працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків. При покладенні матеріальної відповідальності права та законні інтереси працівників гарантуються шляхом встановлення відповідальності тільки за пряму дійсну шкоду, лише в межах і порядку, передбачених законодавством, і за умови, коли така шкода заподіяна підприємству, установі, організації винними протиправними діями (бездіяльністю) працівника. Ця відповідальність, як правило, обмежується певною

частиною заробітку працівника та не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством [37]. Таким чином, матеріальна відповідальність, як різновид трудової відповідальності, не має місце під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права.

Якщо ж розглядати матеріальну відповідальність в її широкому сенсі, вона в повній мірі може мати місце під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, оскільки до останніх у передбачених законодавством випадках можуть бути застосовані заходи цивільно-правової відповідальності. Як зауважують вчені, цивільно-правова відповідальність настає за вчинення цивільного правопорушення — невиконання договірної зобов'язання майнового характеру у встановлений термін або виконання неналежним чином, заподіяння позадоговірної шкоди (цивільно-правового проступку) здоров'ю або майну особи. При цьому, особливість цивільно-правової відповідальності полягає в її добровільному виконанні правопорушником, без застосування примусових заходів. Державний примус використовується в разі виникнення конфлікту між учасниками цивільних правовідносин [181, с. 610]. І. І. Ващинець цілком слушно зазначає, що цивільна відповідальність завжди пов'язана із завданням шкоди особі, право якої порушено, та має на меті відновлення майнового стану цієї особи. Крім того, цивільна відповідальність — це завжди відповідальність перед особою, право якої порушено, а не перед будь-якою іншою особою чи державою [26, с. 154].

Так, як встановлено в ч. 11 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», за шкоду, завдану судом, відповідає держава на підставах та в порядку, встановлених законом [163]. При цьому, зазначимо, що загальні положення щодо відшкодування шкоди в рамках цивільно-правової відповідальності встановлено на рівні ЦК України. Відповідно до ст. 1173 вищенаведеного нормативно-правового акта, шкода, завдана фізичній або

юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів. Більш того, в ст. 1174 зазначеного вище кодифікованого акта законодавства встановлено, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цієї особи [203].

Таким чином, в рамках правовідносин, що виникають під час здійснення діяльності господарськими судами, в тому числі в якості суб'єктів адміністративного права, внаслідок спричинення шкоди суб'єктам таких правовідносин, винні особи підлягають притягненню до цивільно-правової відповідальності. При цьому, як слідує з аналізу вищенаведених законодавчих положень, обов'язок відшкодування завданої шкоди господарськими судами та їх посадовими особами в рамках цивільно-правової відповідальності покладається не на даних суб'єктів, а на державу, яка здійснює такі відшкодування за рахунок коштів державного бюджету. На нашу думку, впровадження інституту страхування професійної діяльності суддів позитивним чином вплине на збереження державних коштів і дозволить зменшити державні витрати, пов'язані із такою діяльністю, що може бути визначено як окремий напрямок вдосконалення юридичної відповідальності, що має місце під час діяльності господарських судів, в тому числі в якості суб'єктів адміністративного права.

Наступним видом негативної юридичної відповідальності, що має місце під час здійснення діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права, виступає дисциплінарна відповідальність. Як

наголошують вчені–правознавці, дисциплінарна відповідальність являє собою один з видів відповідальності, що полягає в накладанні адміністрацією (вищою за ієрархією в підпорядкованості) певної організації чи установи дисциплінарних стягнень за порушення дисципліни [174, с. 3; 172, с. 23–24].

У цьому контексті слід зазначити, що загальні положення стосовно дисциплінарної відповідальності визначено на рівні КЗпП України. Зокрема, в ст. 147 вищенаведеного нормативно-правового акта встановлено, що за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: догана; звільнення [72].

Разом із тим, зазначимо, що вищенаведені положення стосуються загальної дисциплінарної відповідальності, а у випадку діяльності господарських судів, в тому числі як суб'єктів адміністративного права, буде мати місце спеціальна дисциплінарна відповідальність.

Зазначений вище вид дисциплінарної відповідальності знаходить свій прояв в обов'язку посадової особи — суб'єкта публічної адміністрації — відповісти (понести дисциплінарні стягнення) за вчинене нею діяння (бездіяння), що призвело внаслідок неналежного виконання посадових обов'язків до порушення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [35, с. 246].

У наведеному вище випадку мова йде про те, що в складі спеціальної дисциплінарної відповідальності виокремлюється спеціальний суб'єкт юридичної відповідальності. З огляду на діяльність господарських судів, таким спеціальним суб'єктом буде виступати суддя. Як встановлено в ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав: 1) умисні або внаслідок недбалості: а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час

здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду; б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору; в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу; г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; д) порушення правил щодо відводу (самовідводу); 2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень; 3) допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема, в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу; 4) умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод; 5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні; 6) неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у

провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб, упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок; 7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом); 8) втручання інших суддів у процес здійснення правосуддя; 9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції; 10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством; 11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку; 12) допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна; 13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради правосуддя; 14) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання; 15) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з

корупцією, у випадках, установлених законом; 16) неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; 17) подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей; 18) неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; 9) декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді [163]. Отже, дисциплінарна відповідальність під час діяльності господарських суддів як суб'єктів адміністративного права полягає в застосуванні до спеціального суб'єкта таких правовідносин — судді — дисциплінарного стягнення з підстав, вичерпний перелік яких встановлено в чинному національному законодавстві.

У контексті наведених вище позицій зазначимо, що в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, що затверджена указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, зазначено, що підвищення прозорості діяльності суддів і рівня їх відповідальності можливе, зокрема, завдяки впровадженню практичної імплементації диференційованої системи видів дисциплінарних стягнень з урахуванням принципу пропорційності, перегляду строків давності притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, вдосконалення порядку здійснення дисциплінарного провадження та створення механізму унеможливлення участі особи, щодо якої здійснюється розслідування, в прийнятті судових рішень, створення ефективного механізму оскарження рішень органів, що здійснюють дисциплінарні провадження щодо суддів [161]. А тому в якості окремих напрямків вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності, що може бути застосована під час діяльності господарських судів, у тому числі в якості суб'єктів адміністративного права, вважаємо за необхідне назвати наступні: підвищення суворості дисциплінарних стягнень, що застосовуються до

суддів; збільшення строків давності дисциплінарної відповідальності суддів; вдосконалення порядку здійснення процедури дисциплінарного провадження стосовно судді; запровадження механізму повного або часткового усунення судді від виконання його обов'язків під час здійснення дисциплінарного провадження стосовно нього; запровадження ефективних механізмів оскарження рішень суб'єктів, уповноважених на здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді.

Наступним видом негативної юридичної відповідальності, що може мати місце під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, виступає адміністративна відповідальність. Під адміністративною відповідальністю слід розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [8, с. 368].

При цьому, як зазначає А. Т. Комзюк, адміністративній відповідальності властиві деякі специфічні риси: вона, як правило, настає за особливий вид правопорушень; в окремих випадках її заходи можуть застосовуватись також при звільненні від кримінальної відповідальності; виявляється в накладенні на порушників певних видів адміністративних стягнень, специфічних за змістом і відмінних від заходів кримінального покарання, дисциплінарного впливу та майнової відповідальності; накладається багатьма органами та посадовими особами, яким таке право надано законодавчими актами; в більшості випадків є позасудовим видом правової відповідальності; її врегульовано нормами адміністративного права, які містять вичерпні переліки адміністративних проступків, адміністративних стягнень та органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид проваджень й у сукупності становлять її нормативну основу [75, с. 6–7].

Основним нормативно-правовим актом, що визначає порядок й особливості притягнення правопорушників до адміністративної

відповідальності, виступає КпАП України. Як встановлено в ст. 9 вищенаведеного нормативно-правового акта, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права та свободи громадян, на встановлений порядок управління та за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [73].

Яскравим прикладом застосування адміністративної відповідальності під час здійснення діяльності господарськими судами є відповідальність за неповагу до суду. Як встановлено в ст. 50 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, тягне за собою відповідальність, установлену законом [163]. Так, згідно зі ст. 74 ГПК України, за неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, в зв'язку з чим у судовому засіданні із розгляду господарської справи оголошується перерва [38]. Відповідно до ст. 185-3 КпАП України, неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а також вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, — тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [73]. Отже, одним із проявів настання адміністративної відповідальності під час діяльності господарських судів є вираження неповаги до таких органів. При цьому, вирішуючи питання про притягнення винної в неповазі до суду особи до адміністративної відповідальності, господарські суди будуть діяти як суб'єкти адміністративного права.

Кримінальна відповідальність як останній вид негативної юридичної відповідальності, що може виникати під час здійснення господарськими судами своєї діяльності, є найсуворішим заходом із всіх можливих заходів юридичної відповідальності. Кримінальна відповідальність настає за кримінальні злочини, вичерпний перелік яких міститься в КК України, тобто встановлюється лише законом, настає з моменту офіційного обвинувачення, реалізується винятково в судовому порядку [181, с. 611]. Зазначимо, що заходи кримінальної відповідальності під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права можуть бути застосовані як до посадових осіб даних органів, так і до інших суб'єктів таких правовідносин. Так, що стосується кримінальної відповідальності такої посадової особи господарського суду як судді, то вона може застосовуватися до нього як до загального, так і як до спеціального суб'єкта злочину. Останнє стосується випадків вчинення суддею посадових злочинів та злочинів, вчинених ним як суб'єктом правосуддя [1, с. 118].

В якості прикладу вищенаведених злочинів можна назвати наступні:

ст. 364 КК України — зловживання владою або службовим становищем;

ст. 365 КК України — перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;

ст. 365 КК України — службове підроблення;

ст. 366-1 КК України — декларування недостовірної інформації;

ст. 367 КК України — службова недбалість;

ст. 368 КК України — прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою;

ст. 368-2 КК України — незаконне збагачення;

ст. 369-2 КК України — зловживання впливом;

ст. 370 КК України — провокація підкупу;

ст. 371 КК України — завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою;

ст. 373 КК України — примушування давати показання;

ст. 375 КК України — постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [84].

При цьому, серед злочинів, за вчинення яких можуть бути притягнуті інші суб'єкти правовідносин, що виникають під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, в якості прикладу слід назвати наступні:

ст. 376 КК України — втручання в діяльність судових органів;

ст. 376-1 КК України — незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду;

ст. 377 КК України — погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного;

ст. 378 КК України — умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного;

ст. 379 КК України — посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного в зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя;

ст. 382 КК України — невиконання судового рішення;

ст. 384 КК України — завідомо неправдиве показання;

ст. 385 КК України — відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків;

ст. 386 КК України — перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку;

ст. 388 КК України — незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації [84].

Отже, кримінальна відповідальність може мати місце під час діяльності господарських судів, в тому числі в якості суб'єктів адміністративного права, з огляду на два аспекти. По-перше, заходи кримінальної відповідальності можуть бути застосовані до посадових осіб господарських судів як до її

спеціальних суб'єктів. По-друге, чинним національним законодавством встановлено ряд злочинів проти здійснення правосуддя, за вчинення яких винні особи притягуються до кримінальної відповідальності. При цьому, зазначимо, що аналіз санкцій зазначених вище правових норм свідчить про те, що в деяких випадках вони є дуже незначними. Враховуючи те, що зазначена категорія злочинів посягає на функціонування не тільки органів судової влади, а й усієї держави в цілому, на нашу думку, на рівні КК України необхідно посилити санкції за вчинення вищенаведеної категорії злочинів.

Особливо актуальним це здається з огляду на те, що в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки наголошено на тому, що забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів можливе, зокрема, шляхом зменшення зовнішнього втручання в здійснення правосуддя завдяки ефективним практичним механізмам притягнення до відповідальності винних осіб і гарантіям щодо усунення політичного впливу на процедури призначення, обрання, переведення та звільнення суддів, притягнення їх до відповідальності [161].

Таким чином, аналіз вищенаведених положень надав змогу дійти наступних висновків. Інститут юридичної відповідальності під час здійснення діяльності господарськими судами в якості суб'єктів адміністративного права виступає додатковою й дуже важливою гарантією належного їх функціонування. Позитивна юридична відповідальність під час здійснення діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права знаходить свій вираз у вчиненні учасниками таких правовідносин активних дій по добросовісному та належному виконанню своїх юридичних обов'язків. Сутність негативної юридичної відповідальності під час діяльності господарських судів в якості суб'єктів адміністративного права може бути розкрита як обов'язок суб'єкта таких правовідносин понести несприятливі для нього юридичні наслідки за порушення приписів

нормативно-правового характеру. При цьому, в залежності від ступеня негативних наслідків, що настали внаслідок неправомірної поведінки винної особи, а також сфери суспільних відносин, в якій відбулися такі порушення, негативна юридична відповідальність під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права може бути декількох видів: матеріальна, дисциплінарна, цивільна, адміністративна та кримінальна.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що юридичні гарантії по відношенню до будь-якої діяльності виступають необхідними засобами (способами, заходами, умовами) її ефективного, належного здійснення. Юридичні гарантії як умови та засоби, що необхідні для належного й ефективного функціонування відповідних суспільних інституцій, по-перше, обумовлюються зовнішніми чинниками (економічними, соціальними, політичними, тощо), по-друге, знаходять своє безпосереднє відображення в положеннях і приписах нормативно-правових актів.

Наголошено, що законність як юридична гарантія діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права означає, що всі рішення даних органів, як ті, що вони приймають під час здійснення господарського судочинства, так і ті, дія яких направлена на організацію й управління таким судочинством, повинні бути побудовані на нормативних приписах, з урахуванням ієрархії нормативно-правових актів.

Обґрунтовано необхідність розробити та прийняти Закон України «Про мережу та територіальну юрисдикцію судів загальної юрисдикції України».

Доведено, що принцип рівності як конституційна гарантія діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права передбачає, що правовідносини, які виникають і розвиваються в рамках забезпечення,

управління, організації та здійснення господарського судочинства, повинні бути побудовані з урахуванням того, що права їх суб'єктів є рівними, в зв'язку із чим не може бути ніяких привілеїв або обмежень з огляду на такі параметри як соціальне походження особи, колір шкіри, віросповідання, майновий стан, тощо.

Акцентовано увагу, що незалежність судді господарського суду, як і незалежність даного органу взагалі, виступає важливою гарантією його діяльності, в тому числі як суб'єкта адміністративного права, оскільки створює додаткові умови задля прийняття об'єктивних рішень у господарських справах, неупередженості даних органів державної влади в цілому.

Обстоюється позиція, що незмінюваність судді як гарантія діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права забезпечується: 1) закріпленням у положеннях Основного Закону України вичерпного переліку підстав, за яких суддя, в тому числі господарського суду, може бути звільнений; 2) встановленням чинним національним законодавством особливої процедури розгляду питання щодо звільнення судді та прийняття рішення по ній.

Наголошується, що значення державного захисту як гарантії діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права полягає в тому, що до працівників даних органів і членів їх сімей з визначених на нормативно-правовому рівні підстав можуть бути застосовані передбачені законодавством України заходи, направлені на охорону й захист їхнього життя, здоров'я та майна.

Під гарантіями діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права слід розуміти визначену в положеннях нормативно-правових актів, що встановлюють правові засади функціонування даних органів державної влади, систему заходів та умов, направлених на неприпустимість незаконного втручання в їхню діяльність і в діяльність їхніх посадових осіб — суддів.

Серед основних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права названо наступні: законність; рівність; незалежність; неупередженість; незмінюваність суддів; незмінюваність складу суду; позапартійність; недоторканість; функціонування автоматизованої системи документообігу суду; державний захист.

Доведено, що активна позитивна юридична відповідальність під час здійснення своєї діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права знаходить свій практичний вираз у вчиненні учасниками таких правовідносин активних дій по добросовісному та належному виконанню своїх юридичних обов'язків. У свою чергу, пасивна позитивна юридична відповідальність означає, що суб'єкти вищенаведених суспільних правовідносин діють в межах встановлених нормативними приписами правил поведінки, не виходять за такі межі, не допускають настання неправомірної поведінки.

Встановлено, що об'єктивний аспект позитивної юридичної відповідальності являє собою сукупність нормативно-правових актів, в яких визначено заходи, що будуть застосовані до суб'єктів таких правовідносин. В свою чергу, суб'єктивна позитивна юридична відповідальність під час здійснення діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права, полягає в застосуванні до суб'єктів таких правовідносин відповідних сприятливих наслідків здійснення їхньої добросовісної поведінки заходів — заохочень.

Ретроспективна юридична відповідальність із її об'єктивного аспекту під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права визначена як сукупність нормативно-правових актів, положення яких встановлюють окремі види й особливості притягнення винних у скоєнні правопорушень осіб до несприятливих для них наслідків. В свою чергу, негативна юридична відповідальність під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права з її суб'єктивного аспекту визначена як

обов'язок суб'єкта таких правовідносин понести несприятливі для нього юридичні наслідки за порушення приписів нормативно-правового характеру.

З метою вдосконалення юридичної відповідальності у досліджуваній царині:

а) обґрунтовано необхідність у сфері здійснення правосуддя запровадити почесну відзнаку, яка б стосувалася виключно правового статусу судді, підкреслювала б його значення як професіоналу. Такою відзнакою могла би стати почесна відзнака «Заслужений суддя України»;

б) доведено, що впровадження інституту страхування професійної діяльності суддів позитивним чином вплине на збереження державних коштів і дозволить зменшити державні витрати, пов'язані із такою діяльністю, що може бути визначено як окремий напрямок вдосконалення юридичної відповідальності, що має місце під час діяльності господарських судів, в тому числі в якості суб'єктів адміністративного права;

в) обґрунтовано необхідність вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності суддів господарських судів, зокрема, акцентовано увагу, що є необхідність: підвищення суворості дисциплінарних стягнень, що застосовуються до суддів; збільшення строків давності дисциплінарної відповідальності суддів; вдосконалення порядку здійснення процедури дисциплінарного провадження стосовно судді; запровадження механізму повного або часткового усунення судді від виконання його обов'язків під час здійснення дисциплінарного провадження стосовно нього; запровадження ефективних механізмів оскарження рішень суб'єктів, уповноважених на здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді.

Відзначено, що позитивна юридична відповідальність під час здійснення діяльності господарськими судами як суб'єктами адміністративного права знаходить свій вираз у вчиненні учасниками таких правовідносин активних дій по добросовісному та належному виконанню своїх юридичних обов'язків. Сутність негативної юридичної відповідальності під час діяльності господарських судів в якості суб'єктів адміністративного

права може бути розкрита як обов'язок суб'єкта таких правовідносин понести несприятливі для нього юридичні наслідки за порушення приписів нормативно-правового характеру. При цьому, в залежності від ступеня негативних наслідків, що настали внаслідок неправомірної поведінки винної особи, а також сфери суспільних відносин, в якій відбулися такі порушення, негативна юридична відповідальність під час діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права може бути декількох видів: матеріальна, дисциплінарна, цивільна, адміністративна та кримінальна.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей господарських судів як суб'єктів адміністративного права та окреслення шляхів удосконалення їх адміністративно-правового статусу. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наведених нижче висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на виконання зазначеного завдання.

1. Аргументовано, що місце та функціональне призначення господарських судів у національній судовій системі обумовлено наступними чинниками: переліком господарських спорів, на розгляді та вирішенні яких спеціалізуються господарські суди; адміністративно-територіальним устроєм держави, з урахуванням якого побудована мережа господарських судів; наявністю в складі судової системи господарських судів трьох інстанцій, що здійснюють свою діяльність у межах відповідної стадії господарського процесу.

Обґрунтовано, що господарський суд є самостійним структурним елементом у національній судовій системі, який розташований у ній з урахуванням таких принципів її побудови, як спеціалізація, інстанційність і територіальність. Наголошено, що, здійснюючи свою діяльність, господарські суди підпадають під дію норм адміністративного права, у зв'язку з чим набувають статус його суб'єктів. Акцентовано увагу на тому, що внаслідок здійснення своїх завдань і функцій, реалізації адміністративних повноважень господарські суди набувають адміністративно-правовий статус і вступають в адміністративні правовідносини.

2. Доведено, що адміністративні правовідносини за участю господарських судів являють собою врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, в межах яких шляхом реалізації державно-владних повноважень вирішуються питання, пов'язані з належним функціонуванням господарських судів, здійсненням їх завдань і функцій.

Окреслено основні характерні ознаки адміністративних правовідносин за участю господарських судів, зокрема: ґрунтуються на нормах адміністративного права; в їх межах здійснюється діяльність із державного управління; один із суб'єктів таких правовідносин завжди виконує державно-владну діяльність; у їх складі, окрім господарських судів, знаходяться також інші суб'єкти, що здійснюють державно-владну діяльність, такі як: загальнодержавні (Президент України, Верховна Рада України, Вища рада юстиції); державні органи, що знаходяться в складі судоустрою держави (Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів); органи суддівського самоврядування (збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів).

3. Встановлено, що правові засади діяльності господарських судів являють собою визначені в нормативно-правових актах, а тому санкціоновані й забезпечені уповноваженими державою органами, непорушні правила діяльності господарського суду щодо захисту порушених або оспорюваних прав й охоронюваних законом інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, вжиття заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, а також діяльності, пов'язаної з організацією господарського судочинства.

Узагальнено характерні ознаки адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, а саме: ґрунтується на імперативному методі правового регулювання; направлене на упорядкування суспільних відносин у сфері здійснення управлінської діяльності; його метою є підтримання стабільності суспільних відносин; направлене на підтримання функціонування встановлених адміністративними нормами режимів і процедур; здійснюється на основі норм адміністративного права.

4. Адміністративно-правовий статус господарських судів запропоновано розглядати як встановлену в нормах адміністративного права сукупність ознак, що з урахуванням завдань, функцій і повноважень даного органу визначає правове становище даних органів серед інших суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Визначено, що основою й складовими елементами адміністративно-правового статусу господарських судів є їх адміністративна правосуб'єктність, тільки за наявності якої такі органи державної влади можуть набувати зазначеного статусу й ставати реальними учасниками адміністративних правовідносин, та їх компетенція.

5. Завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права запропоновано поділити на ті, що: стосуються їх взаємодії та координації з іншими суб'єктами правоохоронної системи; пов'язані з кадровим забезпеченням своєї діяльності; пов'язані зі здійсненням контрольної діяльності всередині даних органів; стосуються матеріально-фінансового й інформаційного забезпечення їх діяльності. Виконання вищенаведених завдань характеризує господарські суди як суб'єкти адміністративного права, оскільки діяльність даних органів у такому випадку буде направлена на здійснення організації та забезпечення господарського судочинства. Тобто в такому разі господарські суди будуть здійснювати управлінську діяльність.

Виокремлено наступні функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права: 1) виконавчо-розпорядча функція; 2) функції із обслуговування судового процесу; 3) інформаційно-аналітична функція.

6. Констатовано, що адміністративні повноваження господарського суду являють собою визначену на нормативно-правовому рівні, санкціоновану й забезпечувану державою сукупність органічно поєднаних взаємообумовлених прав та обов'язків, якими наділені господарські суди задля здійснення завдань, пов'язаних з організацією та забезпеченням господарського судочинства, виконанням управлінських і представницьких функцій.

7. Під гарантіями діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права запропоновано розуміти визначену в положеннях нормативно-правових актів, що встановлюють правові засади функціонування даних органів державної влади, систему заходів та умов, направлених на неприпустимість незаконного втручання в їхню діяльність і в діяльність їхніх посадових осіб – суддів.

Серед основних гарантій діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права названо наступні: законність; рівність; незалежність; неупередженість; незмінюваність суддів; незмінюваність складу суду; позапартійність; недоторканність; функціонування автоматизованої системи документообігу суду; державний захист.

8.3 метою вдосконалення юридичної відповідальності в діяльності господарських судів як суб'єктів адміністративного права:

а) обґрунтовано необхідність у сфері здійснення правосуддя запровадити почесну відзнаку, яка б стосувалася виключно правового статусу судді, підкреслювала його значення як професіоналу. Такою відзнакою могла б стати почесна відзнака «Заслужений суддя України»;

б) доведено, що впровадження інституту страхування професійної діяльності суддів позитивно вплине на збереження державних коштів і дозволить зменшити державні витрати, пов'язані з такою діяльністю, що може бути визначено як окремий напрямок удосконалення юридичної відповідальності, що має місце під час діяльності господарських судів, у тому числі як суб'єктів адміністративного права;

в) обґрунтовано доцільність удосконалення інституту дисциплінарної відповідальності суддів господарських судів, зокрема акцентовано увагу на необхідності: підвищення суворості дисциплінарних стягнень, що застосовуються до суддів; збільшення строків давності дисциплінарної відповідальності суддів; удосконалення порядку здійснення процедури дисциплінарного провадження стосовно судді; запровадження механізму повного або часткового усунення судді від виконання його обов'язків під час здійснення дисциплінарного провадження стосовно нього; запровадження ефективних механізмів оскарження рішень суб'єктів, уповноважених на здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеєнко Є. В. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти адміністративного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / Авдеєнко Євген Валерійович. — Х., 2015. — 191 с.
2. Аверьянов А. Н. Системное познание мира (методологические проблемы). — М. : Изд-во политич. л-ры, 1985. — 262 с.
3. Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії і практики : Настільна книга судді / за заг. ред. О. М. Пасенюка. — К. : Істина, 2007. — 608 с.
4. Адміністративне право України: академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, С. В. Ківалов]; під ред. В. Б. Авер'янова / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Юридична думка, 2007. — Т. 1: Загальна частина. — 591 с.
5. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 544 с.
6. Адміністративне право України : підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. Т. О. Коломоєць. — К. : Істина, 2008. — 457 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х томах / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). — К. : Юридична думка, 2004. — Том 1. Загальна частина. — 584 с.
8. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : [підруч.] / За заг. ред. академіка НАПрН України О. М. Бандурки. — Х. : Золота миля, 2011. — 584 с.
9. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) : навч. посіб. / О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, М. В. Плугатир, М. В. Співак. — К. : Центр учбової літератури, 2015. — 232 с.

10. Адміністративне судочинство України : підручник / [О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 672 с.
11. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина / за ред. : І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалімової, П. М. Павлика, Ж. В. Удовенко. — К. : Знання, 2007. — 223 с.
12. Алмаші І. М. Реалізація прав національних меншин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Алмаші Ірина Михайлівна. — Ужгород, 2006. — 227 с.
13. Алфьоров С. М. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 216 с.
14. Андрієвський К. В. Спеціальні податкові режими : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Андрієвський Костянтин Віталійович. — Х., 2009. — 216 с.
15. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження) : 12.00.09 / Аскеров Садіг Сафар Огли. — К., 2008. — 199 с.
16. Бернюков А. М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : дис. ... канд. наук : 12.00.10 / Бернюков Анатолій Миколайович. — Львів, 2008. — 202 с.
17. Белая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Белая Лариса Валентинівна. — К., 2009. — 190 с.
18. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні : дис. ... канд. наук : 12.00.10 / Білова Ольга Валентинівна. — Х., 2007. — 194 с.
19. Білоскурська О. В. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи,

- честь і гідність інших людей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Білоскурська Олена Валеріївна. — Ірпінь, 2008. — 208 с.
20. Бондаренко І. О. Організаційно-правові основи надання послуг в галузі митної справи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бондаренко Ірина Олександрівна. — Ірпінь, 2006. — 205 с.
21. Борисенко Г. О. Правове регулювання оподаткування туристичних послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Борисенко Ганна Олегівна. — Х., 2009. — 181 с.
22. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бояринцева Марина Анатоліївна. — К., 2005. — 213 с.
23. Браніцький О. М. Правове становище спеціалістів сільського господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Браніцький Олександр Миколайович. — К., 2006. — 202 с.
24. Василенко В. М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Василенко Віктор Михайлович. — Х., 2009. — 184 с.
25. Васильев Р. Ф. Акты управления (Понятие и юридические свойства) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Васильев Руслан Федорович. — М., 1980. — 420 с.
26. Ващинець І. І. Цивільно-правова охорона авторських прав в умовах розвитку інформаційних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. / Ващинець Іван Іванович. — К., 2006. — 179 с.
27. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. — К. : Юрид. думка, 2007. — 992 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
29. Висновок Головного науково-експертного управління до проекту Господарського процесуального кодексу України : від 15 грудня

- 2003 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=15907&pf35401=44698>.
30. Висновок Головного науково-експертного управління до проекту Господарського процесуального кодексу України : від 22 груд. 2003 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=15825&pf35401=45263>.
31. Висновок Головного науково-експертного управління до проекту Господарського процесуального кодексу України : від 5 трав. 2004 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=17153&pf35401=51627>.
32. Висновок Головного науково-експертного управління до проекту Господарського процесуального кодексу України : від 26 трав. 2008 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31920&pf35401=123119>.
33. Висновок комітету Верховної Ради України з питань правосуддя до проекту Господарського процесуального кодексу України : від 21 бер. 2012 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31920&pf35401=218788>.
34. Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан / Л. Д. Воеводин. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. — 300 с.
35. Галуцько В. В. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова]; за ред. проф. В. В. Галуцька. — Херсон : Грінь Д. С., 2015. — 272 с.

36. Гаркуша О. О. Організація і діяльність судів цивільної юрисдикції в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.10 / Гаркуша Олександр Олександрович. — К., 2009. — 187 с.
37. Гетманцев Д. О. Банківська таємниця: особливості її нормативно-правового регулювання в Україні та в законодавстві зарубіжних країн : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гетманцев Данило Олександрович. — К., 2003. — 206 с.
38. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України : від 6 лист. 1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.
39. Господарський процесуальний кодекс України : проект закону України від 12 лют. 2004 р. № 4157-2 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=17153&pf35401=47130>.
40. Господарський процесуальний кодекс України : проект закону України від 15 вер. 2003 р. № 4157 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=15825&pf35401=39734>.
41. Господарський процесуальний кодекс України : проект закону України від 6 бер. 2008 р. № 2178 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31920&pf35401=118433>.
42. Господарський процесуальний кодекс України : проект закону України від 26 вер. 2003 р. № 4157-1 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=15907&pf35401=40304>.
43. Грабельников В. А. Організація охорони громадського порядку в санаторно-курортних та інших зонах відпочинку громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Грабельников Володимир Анатолійович. — К., 2007. — 202 с.

44. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гринюк Володимир Олексійович. — К., 2004. — 227 с.
45. Гришина Н. В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гришина Наталія Вікторівна. — Х., 2007. — 193 с.
46. Гулягин А. Ю. Обеспечение законности актов управления субъектов РФ органами юстиции и прокуратуры / А. Ю. Гулягин // Закон и право. — 2007. — № 1. — С. 14–16.
47. Даль В. И. Толковый словарь русского языка: иллюстрированное издание / В. И. Даль. — М. : Эксмо, 2011. — 896 с. : ил. — (Российская императорская библиотека).
48. Данилюк Ю. В. Теоретичні засади конституційних правовідносин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Данилюк Юрій Васильович. — К., 2009. — 203 с.
49. Дараганова Н. В. Адміністративно-правовий статус екіпажу повітряного судна України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дараганова Ніна Володимирівна. — К., 2009. — 228 с.
50. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Дашковська Олена Ростиславівна. — Х., 2008. — 392 с.
51. Джепа Ю. А. Юридичні гарантії права на працю при припиненні трудових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Джепа Юлія Артурівна. — Х., 2007. — 196 с.
52. Дідич О. В. Адміністративно-правовий статус торговців цінними паперами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Дідич Олександр Володимирович. — Одеса, 2004. — 195 с.
53. Добкін М. М. Місцеві державні адміністрації України: становлення, розвиток та функціонування : монографія / М. М. Добкін. — Х. : Золота миля, 2012. — 567 с.

54. Донченко О. П. Свобода як категорія права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Донченко Ольга Павлівна. — Одеса, 2010. — 199 с.
55. Дудченко Д. Щодо адміністративних повноважень голови суду / Д. Дудченко // Публічне право. — 2013. — № 2 (10). — С. 205–211.
56. Дутко А. О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: дис. ... канд. наук : 12.00.01 / Дутко Альона Олександрівна. — Львів, 2010. — 229 с.
57. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенко та інші; за ред. В. В. Копейчикова. — Стер. вид. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 320 с.
58. Зелена О. В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Зелена Олена Володимирівна. — К., 2007. — 216 с.
59. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Іванський Андрій Йосипович. — Одеса, 2009. — 479 с.
60. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Іванчук Наталія Віталіївна. — К., 2007. — 185 с.
61. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.05 / Іншин Микола Іванович. — Х., 2005. — 452 с.
62. Кагадій М. І. Юридична практика в правовій системі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кагадій Микола Іванович. — К., 2005. — 240 с.
63. Карабін Т. О. Співвідношення повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: теоретичні і практичні питання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Карабін Тетяна Олександрівна. — Ужгород, 2007. — 204 с.

64. Карнарук Н. В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Карнарук Наталія Віленівна. — Ірпінь, 2007. — 186 с.
65. Карпечкін П. Ф. Функції судів загальної юрисдикції в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... канд. наук : 12.00.02 / Карпечкін Петро Феофанович. — К., 2005. — 212 с.
66. Кириченко В. В. Способи забезпечення виконання податкового обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кириченко Вероніка Володимирівна. — Ірпінь, 2005. — 202 с.
67. Кінаш Ю. Я. Засоби адміністративного примусу в сфері забезпечення безпеки у вугільних шахтах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кінаш Юлія Ярославівна. — К., 2004. — 200 с.
68. Кінаш Я. І. Трансформація адміністративної відповідальності: правові та організаційні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кінаш Ярослав Іванович. — К., 2004. — 183 с.
69. Климков В. О. Організаційно-правові засади діяльності спеціального органу з питань банкрутства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Климков Володимир Олександрович. — К., 2010. — 205 с.
70. Ключев М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ключев Михайло Михайлович. — К., 2008. — 198 с.
71. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України : від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35–36, 37. — Ст. 446.
72. Кодекс законів про працю України : Закон України : від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — № 50.
73. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України : від 7 груд. 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.

74. Комаров С. А. Общая теория государства и права : учеб. / С. А. Комаров. — [4-е изд.]. — М. : Юрайт, 1998. — 416 с.
75. Комзюк А. Т. Адміністративна відповідальність в Україні : [навч. посіб.] / А. Т. Комзюк, В. А. Гуменюк, Г. В. Джагупов та ін.; за заг. ред. А. Т. Комзюка. — 3-тє вид., доопр. — Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. — 80 с.
76. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : [навч. посіб.] / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. — К. : Прецедент, 2007. — 531 с.
77. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ : від 4 лист. 1950 р. // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — Стор. 270.
78. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В. С. Журавського. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. — 544 с.
79. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
80. Корнеєв Ю. В. Земельне право : навч. пос. / Ю. В. Корнеєв, М. О. Мацелик. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 240 с.
81. Коробенко Н. П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Коробенко Наталія Петрівна. — К., 2010. — 218 с.
82. Коротка О. М. Удосконалення правового регулювання матеріальної відповідальності в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Коротка Олена Миколаївна. — Х., 2003. — 185 с.
83. Костів М. В. Адміністративна правосуб`єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах :

- дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Костів Михайло Васильович. — К., 2005. — 202 с.
84. Кримінальний кодекс України : Закон України : від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25 –26. — Ст. 131.
85. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України : від 13 квіт. 2012 р. № 4651- VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1370.
86. Круглов О. М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Круглов Олег Миколайович. — Х., 2003. — 222 с.
87. Лебідь Н. В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Лебідь Наталія Володимирівна. — Х., 2004. — 185 с.
88. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Летнянчин Любомир Іванович. — Х., 2002. — 217 с.
89. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности / Д. А. Липинский; под ред. докт. юрид. наук, проф. Р. Л. Хачатурова. 2-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. — 409 с.
90. Литвинов О. М. Соціально–правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Литвинов Олексій Миколайович. — Х., 2010. — 432 с.
91. Лихова С. Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Лихова Софія Яківна. — К., 2006. — 471 с.

92. Любімова С. Ю. Адміністративні процедури у сфері господарської діяльності : монографія / С. Ю. Любімова. — Х. : НікаНова, 2014. — 456 с.
93. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Магновський Ігор Йосифович. — К., 2003. — 221 с.
94. Макаренко А. В. Державний комітет у системі органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Макаренко Альона Віталіївна. — К., 2002. — 181 с.
95. Макаренко О. Г. Конституційно-правовий механізм здійснення зовнішніх зносин України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Макаренко Ольга Григорівна. — К., 2011. — 190 с.
96. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник / В. Я. Малиновський. — Вид. 2-ге, доп. та перероб. — К. : Атіка, 2003. — 576 с.
97. Малихіна Я. А. Юридичні гарантії за трудовим законодавством України / Я. А. Малихіна // Форум права. Наукове електронне фахове видання. — 2007. — № 2. — С. 136. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07mjatzu.pdf>.
98. Малихіна Я. А. Юридичні гарантії реалізації права на працю особами віком до 18 років : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Малихіна Яна Анатоліївна. — Х., 2009. — 176 с.
99. Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мандриченко Жанна Василівна. — Одеса, 2007. — 194 с.
100. Мартиненко Б. Д. Гарантії суб'єктів провадження у справах про адміністративні проступки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Мартиненко Борис Дмитрович. — Львів, 2007. — 195 с.

101. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02 / Марцеляк Олег Володимирович. — Х., 2004. — 441 с.
102. Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права / Н. И. Матузов. — Саратов : Изд-во Саратов. гос. академии права, 2003. — 512 с.
103. Мельничук Н. О. Правове регулювання випробування при прийнятті на роботу за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Мельничук Наталія Олексіївна. — К., 2006. — 196 с.
104. Михайлюк О. А. Проблеми забезпечення конституційних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Михайлюк Олег Анатолійович. — К., 2007. — 202 с.
105. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Москвич Лідія Миколаївна. — Х., 2003. — 229 с.
106. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні : [монографія] / Музичук О. М. — Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. — 654 с.
107. Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Неумивайченко Надія Миколаївна. — Х., 2002. — 220 с.
108. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. — К. : Аконіт. — Т. 4. — 1998. — 941 с.
109. Новіков Б. В. Основи адміністративного менеджменту : навч. посіб. / Б. В. Новіков, Г. Ф. Сініок, П. В. Круш. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 560 с.
110. Носырева Е. И. Третейский суд в России и арбитраж в США / Е. И. Носырева // Третейский суд. — 1999. — № 2–3. — С. 42–46.
111. Общественный долг советского гражданина // Советское государство и право. — 1974. — № 12. — С. 3–10.

112. Окунєв І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Окунєв Ігор Сергійович. — К., 2009. — 222 с.
113. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи : дис. ... доктора наук : 12.00.01 / Оніщенко Наталія Миколаївна. — К., 2002. — 424 с.
114. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Онопенко Петро Васильович. — К., 2005. — 189 с.
115. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй : міжнародний документ : від 29 лист. і 13 груд. 1985 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_201
116. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Павлович-Сенета Ярина Павлівна. — Львів, 2010. — 241 с.
117. Паскар А. Л. Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Паскар Ауріка Лазорівна. — Чернівці, 2009. — 205 с.
118. Пастернак О. М. Суб'єкти правових відносин у сфері місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Пастернак Олена Миколаївна. — К., 2006. — 240 с.
119. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В. Л. Петрушенко. — Львів : Магнолія 2006, 2011. — 352 с.
120. Питання мережі господарських судів України : Указ Президента України : від 12 серп. 2010 р. № 811/2010 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 62. — Ст. 2161.
121. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Підлубна Тетяна Миколаївна. — К., 2009. — 209 с.

122. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін; за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. — 702 с.
123. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Погрібний Сергій Олексійович. — К., 2009. — 412 с.
124. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Подкопаєв Сергій Васильович. — Х., 2003. — 188 с.
125. Попович Є. М. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Попович Євген Миколайович. — Х., 2003. — 192 с.
126. Попович Є. М. Управління органами прокуратури України: організаційно-правові проблеми : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Попович Євген Миколайович. — Х., 2010. — 373 с.
127. Пояснювальна записка до проекту Господарського процесуального кодексу України від 15 вер. 2003 р. № 4157 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=15825&pf35401=40028>.
128. Пояснювальна записка до проекту Господарського процесуального кодексу України від 26 вер. 2003 р. № 4157-1 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=15907&pf35401=40713>.
129. Пояснювальна записка до проекту Господарського процесуального кодексу України від 6 бер. 2008 р. № 2178 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31920&pf35401=118436>.

130. Права людини в Україні — 2004. Доповідь правозахисних організацій / За ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського; Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Х. : Фоліо. — 2005. — 332 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1124785374>
131. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Приймаченко Дмитро Володимирович. — Дніпропетровськ, 2007. — 477 с.
132. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : дис. ... доктора наук : 12.00.03 / Притика Юрій Дмитрович. — К., 2006. — 632 с.
133. Про визначення кількісного складу суддів у деяких господарських судах України : Наказ Державної судової адміністрації України : від 26 черв. 2014 р. № 91 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/Nakaz91/nakaz91_2.pdf.
134. Про виконавче провадження : Закон України : від 2 червня. 2016 р. № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 30. — Ст. 542.
135. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України : від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — Ст. 260.
136. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України : від 14 трав. 1992 р. № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 31. — Ст. 440.
137. Про внесення змін до мережі господарських судів України : Указ Президента України : від 12 лист. 2014 р. № 868/2014 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 92. — Ст. 2638.

138. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України : від 5 черв. 2012 р. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 49. — Ст. 1919.
139. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України : від 23 груд. 1993 р. № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 50.
140. Про державні нагороди в Україні : Закон України : від 16 берез. 2000 р. № 1549-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 21. — Ст. 162.
141. Про державну службу : Закон України : від 10 груд. 2015 р. № 889-VІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 4. — Ст. 43.
142. Про доступ до судових рішень : Закон України : від 22 груд. 2005 р. № 3262-ІV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 15. — Ст. 128.
143. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України : від 1 лист. 1996 р. № 9 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
144. Про затвердження Переліку судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання : Наказ Державної судової адміністрації України : від 11 лют. 2010 р. № 22 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 18. — Ст. 810.
145. Про затвердження Положення про службу судових розпорядників та організацію їх діяльності : Наказ Державної судової адміністрації України : від 14 лип. 2011 р. № 112 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 59 — Ст. 2398.
146. Про затвердження Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів : Наказ Державної судової адміністрації України: від 28 вересня 2012 року № 115 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1152012/>

147. Про затвердження форм звітності щодо здійснення місцевими та апеляційними судами господарського судочинства : Наказ Державної судової адміністрації України : від 11 лют. 2010 р. № 22 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 18. — Ст. 810.
148. Про Конституційний Суд України : Закон України : від 16 жовт. 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
149. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України : від 10 трав. 2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 19. — Ст. 1376.
150. Про міжнародне приватне право : Закон України : від 23 верес. 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 32. — Ст. 422.
151. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України : від 24 лют. 1994 р. № 4002-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 25. — Ст. 198.
152. Про міжнародні договори України : Закон України : від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 540.
153. Про оприлюднення звітності про стан здійснення правосуддя : Наказ Державної судової адміністрації України : від 17 січ. 2014 р. № 9 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/Nakaz%209%20-%202014.pdf>.
154. Про організацію виплати суддівської винагороди та заробітної плати : Наказ Державної судової адміністрації України : від 15 серп. 2014 р. № 110 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dsa.court.gov.ua/userfiles/nakaz_110.doc.

155. Про політичні партії в Україні : Закон України : від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 23. — Ст. 118.
156. Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України : Указ Президента України : від 15 лист. 2006 р. № 970/98 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 47. — Ст. 3123.
157. Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування : Указ Президента України : від 25 січ. 2012 р. № 33/2012 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 8. — Ст. 289. (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 334/2016 від 18.08.2016).
158. Про Порядок складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді : Указ Президента України : від 6 квіт. 2011 р. № 380/2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 28. — Ст. 1158.
159. Про почесні звання України : Указ Президента України : від 29 черв. 2001 р. № 476/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 27. — Ст. 1201.
160. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України : від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 14–15, 16–17. — Ст. 133.
161. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України : від 20 трав. 2015 р. № 276/2015 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 13. — Ст. 864.
162. Про судоустрій : Закон України : від 7 лют. 2002 р. № 3018-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 41–42. — Ст. 180 (втратив чинність).

163. Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 2 червня 2016 р. № 1402-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 31. — Ст. 545.
164. Про третейські суди : Закон України : від 11 трав. 2004 р. № 1701-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 35. — Ст. 412.
165. Промова Президента України Ющенко В. А. // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 11. — С. 9–12.
166. Протасов В. Н. Правоотношение как система : научное издание / В. Н. Протасов. — М. : Юрид. лит., 1991. — 144 с.
167. Пчелін В. Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Пчелін Віталій Борисович. — Харків, 2011. — 190 с.
168. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Разметаєва Юлія Сергіївна. — Х., 2008. — 215 с.
169. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») : від 9 лип. 1998 р. : Справа № 12-рп/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 32. — Стор. 59.
170. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду)» від 10 січ. 2008 р. № 1-рп/2008 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 28. — Ст. 903.
171. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень

частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України „Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) № 19-рп / 04 // Вісник Конституційного Суду України. — 2004. — № 6. — С. 16.

172. Романов М. В. Правове регулювання заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Романов Михайло Васильович. — Х., 2002. — 213 с.
173. Руднева О. М. Гендерна рівність у праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Руднева Олександра Миколаївна. — Х., 2002. — 178 с.
174. Русско-украинский словарь терминов по теории государства и права : учеб. пособие / Под общ. ред. Н. И. Панова. — Х. : Укр. юрид. акад., 1993. — 165 с.
175. Рыбаков В. А. Позитивная юридическая ответственность (воспитательные аспекты) : лекція / В. А. Рыбаков. — Рязань : РВМ МВД СССР, 1988. — 42 с.
176. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / С. І. Селецький. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 496 с.
177. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного суду України в системі судової влади: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.10 / Сердюк Валентин Васильович. — К, 2009. — 484 с.
178. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Сердюк Валентин Васильович. — К, 2003. — 177 с.
179. Ситницька В. В. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Ситницька Оксана Анатоліївна. — Хмельницький, 2008. — 222 с.

180. Сичов Д. В. Індивідуальні трудові відносини: теоретично-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Сичов Дмитро Вікторович. — Х., 2009. — 188 с.
181. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. — Видання 2-е, перероблене і доповнене. — Х. : Еспада, 2009. — 752 с.
182. Спаський А. С. Правовідносини за участю органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Спаський Андрій Сергійович. — Х., 2007. — 287 с.
183. Стаховська Н. М. Відносини в праві соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Стаховська Наталя Михайлівна. — К., 2000. — 312 с.
184. Степанова Т. В. Щодо прогалин законодавчого регулювання правового статусу секретаря судового засідання у господарському процесі / Т. В. Степанова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство — 2014. — № 2 (43). — С. 63–69.
185. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С. Г. Стеценко. — К. : Атіка, 2008. — 624 с.
186. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. / С. Г. Стеценко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Атіка, 2009. — 640 с.
187. Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки : від 10 трав. 2006 р. № 361/2006 // Вісник державної судової адміністрації України. — 2012. — № 4. — С. 4–8.
188. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — 408 с.

189. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис. ... канд. наук : 12.00.07 / Сушко Людмила Петрівна. — К., 2009. — 181 с.
190. Тацішин І. Б. Адміністративно-правове забезпечення інформаційних відносин в галузі реклами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Тацішин Ігор Богданович. — Львів, 2009. — 198 с.
191. Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса / Ю. А. Тихомиров. — М. : Юринформцентр, 1998. — 800 с.
192. Трудове право : підручник / М. І. Іншин, В. І. Щербина, Д. І. Сіроха та ін.; за ред. проф. М. І. Іншина та доц. В. І. Щербини. — Х. : НікаНова, 2012. — 560 с.
193. Трудове право України : підручник / Ю. П. Дмитренко. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 624 с.
194. Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності : міжнародний документ : від 20 бер. 1992 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 12. — Ст. 587.
195. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Удовенко Жанна Володимирівна. — К., 2004. — 205 с.
196. Факас І. Б. Конституційно-правові принципи організації та діяльності судів загальної юрисдикції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Факас Ілона Борисівна. — К., 2009. — 203 с.
197. Философский энциклопедический словарь / Редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.
198. Философский энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА-М, 2012. — 576 с.
199. Хміль М. М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Хміль Микола Миколайович. — Х., 2005. — 199 с.

200. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учебник / В. Н. Хропанюк — М. : Интерстиль, 2000. — 377 с.
201. Хуторян Н. М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.05 / Хуторян Наталія Миколаївна. — К., 2002. — 387 с.
202. Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — Книга 1. — 736 с.
203. Цивільний кодекс України : Закон України : від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
204. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України : від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41. — Ст. 492.
205. Червякова О. В. Організаційно-правові аспекти управління вищим навчальним закладом МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Червякова Оксана Володимирівна. — Х., 2002. — 207 с.
206. Чернадчук В. Д. Бюджетні правовідносини в Україні: теорія, практика та перспективи розвитку : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Чернадчук Віктор Дмитрович. — К., 2010. — 419 с.
207. Чернадчук В. Д. Господарське процесуальне право : підручник / В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос (ст.), В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець; за заг. ред. к.ю.н. В. Д. Чернадчука. — 2 ге вид., пере роб. і доп. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. — 378 с.
208. Черних Є. М. Об'єктивне і суб'єктивне право: теоретико-правові аспекти співвідношення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Черних Євген Миколайович. — К., 2008. — 196 с.
209. Чернолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Чернолуцький Руслан Васильович. — Одеса, 2006. — 200 с.

210. Чудик-Білоусова Н. І. Організаційно-правові проблеми матеріальної відповідальності військовослужбовців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Чудик-Білоусова Надія Іванівна. — Ірпінь, 2004. — 224 с.
211. Шелухін М. Л. Господарське процесуальне право : навч. посібник у схемах / М. Л. Шелухін, О. М. Зубатенко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 264 с.
212. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Шицький Іван Богданович. — Львів, 2006. — 198 с.
213. Щербина В. І. Функції трудового права : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.05 / Щербина Віктор Іванович. — Дніпропетровськ, 2008. — 423 с.
214. Щодо Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України : від 26 лист. 2010 р. № 30 // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 12.
215. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці європейського суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юдківська Ганна Юріївна. — К., 2008. — 246 с.
216. Юлдашев С. О. Правове регулювання третейського розгляду господарських спорів : дис. ... канд. наук : 12.00.04 / Юлдашев Сергій Олексійович. — К., 2005. — 196 с.
217. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 1: А–Г. — К. : Юридична думка, 2011. — 656 с.
218. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 2: Д–Й. — 1999. — 744 с.
219. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 3: К–М. — К. : Юридична думка, 2001. — 792 с.

220. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 4: Н–П. — К. : Юридична думка, 2002. — 720 с.
221. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 5: П–С. — К. : Юридична думка, 2003. — 736 с.
222. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 2004. — Т. 6. — 770 с.
223. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Яроцький Віталій Леонідович. — Х., 2007. — 438 с.
224. Яценко С. Л. Адміністративно-правові засади діяльності керівника в органах внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Яценко Семен Леонтійович. — К., 2009. — 225 с.
225. Яцкевич І. І. Класифікація юридичних гарантій реалізації особою права на працю / І. І. Яцкевич // Наукові записки. Юридичні науки. — 2014. — № 155. — С. 97–100.

ДОДАТКИ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Апеляційного суду
Херсонської області

О.В. Коровайко

«23» січня 2017 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Шатернікова Миколи Івановича «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Комісія в складі:

1. Керівника апарату - Костеннікова Дмитра Вікторовича (голова).
2. Секретаря палати з розгляду цивільних справ – Приходько Лариси Антонівни
3. Судді палати з розгляду цивільних справ – Кутурланової Оксани Володимирівни
4. Начальника відділу управління персоналом - Гришко Естели Олександрівни

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Шатернікова Миколи Івановича «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, можуть використовуватися під час розгляду господарських справ.

Зокрема: а) при наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження господарського судочинства; б) при розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення чинного національного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань судочинства.

В якості наукових джерел в діяльності Апеляційного суду Херсонської області рекомендовано такі *публікації* автора:

1. Шатерніков М. І. Щодо проблематики визначення сутності адміністративних повноважень господарських судів / М. І. Шатерніков // Наше право. – 2015. – № 6. – С. 76–80.

2. Шатерніков М. І. Теоретичні підходи до визначення поняття «правові засади діяльності господарських судів» / М. І. Шатерніков // Європейські перспективи. – 2015. – № 6. – С. 108–113.

3. Шатерніков М. І. Завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права / М. І. Шатерніков // Наше право. – 2016. – № 3. – С. 77–82.

4. Шатерніков М. І. Поняття та місце господарських судів у національній судовій системі України / М. І. Шатерніков // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 267–272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_49.

5. Шатерніков М. І. Адміністративно-правовий статус господарських судів: сутність і зміст / М. І. Шатерніков // Право і Безпека. – 2016. – № 2 (61). – С. 60–64.

6. Шатерников Н. И. Понятие и признаки административных правоотношений с участием хозяйственных судов / Н. И. Шатерников // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». – 2016. – № 4. – С. 66–70.

7. Шатерніков М. І. Поняття та види адміністративних повноважень господарських судів / М. І. Шатерніков // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 6–7 листоп. 2015 р. – Д. : Правовий світ, 2015. – С. 97–100.

8. Шатерніков М. І. Адміністративні повноваження господарських судів у системі національного правозахисного механізму / М. І. Шатерніков // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр.

круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2016. – С. 210–212.

9. Шатерніков М. І. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу господарських судів / М. І. Шатерніков // Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику : міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 3–4 лют. 2017 р. – Х. : Східноукр. наук. юрид. орг., 2017. – С. 89–92.

Комісія констатує, що впровадження результатів дисертаційного дослідження Шатернікова Миколи Івановича забезпечує розширення науково-методичного інструментарію експертного дослідження нормативно-правових актів та їх проектів з питань професійної діяльності суду (суддів).

Члени комісії

_____ Д.В. Костенніков

_____ Л.А. Приходько

_____ О. В. Кутурланова

_____ Е.О. Гришко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
А.М. Ключко
«06» березня 2017 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Комісія у складі:

начальника відділу організації освітнього процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук **Рязанцевої І. М.** (голова);

завідувача кафедри адміністративної діяльності ОВС факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Безпалової О.І.**;

завідувача кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Салманової О.Ю.**

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Шатернікова Миколи Івановича «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право і процес», «Судові та правоохоронні органи».

Внесені автором до зазначених лекційних матеріалів доповнення підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики діяльності органів правосуддя України, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ, а також використані у науково-дослідній роботі слухачів та курсантів.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі *публікації*:

1. Шатерніков М. І. Щодо проблематики визначення сутності адміністративних повноважень господарських судів / М. І. Шатерніков // Наше право. – 2015. – № 6. – С. 76–80.

2. Шатерніков М. І. Теоретичні підходи до визначення поняття «правові засади діяльності господарських судів» / М. І. Шатерніков // Європейські перспективи. – 2015. – № 6. – С. 108–113.

3. Шатерніков М. І. Завдання господарських судів як суб'єктів адміністративного права / М. І. Шатерніков // Наше право. – 2016. – № 3. – С. 77–82.

4. Шатерніков М. І. Поняття та місце господарських судів у національній судовій системі України / М. І. Шатерніков // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 267–272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_49.

5. Шатерніков М. І. Адміністративно-правовий статус господарських судів: сутність і зміст / М. І. Шатерніков // Право і Безпека. – 2016. – № 2 (61). – С. 60–64.

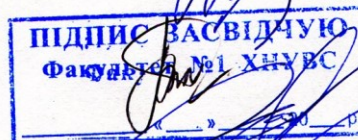
6. Шатерников Н. И. Понятие и признаки административных правоотношений с участием хозяйственных судов / Н. И. Шатерников // Международный научно-практический журнал «Право и Закон». – 2016. – № 4. – С. 66–70.

7. Шатерніков М. І. Поняття та види адміністративних повноважень господарських судів / М. І. Шатерніков // Чинники розвитку юридичних наук у ХХІ столітті : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 6–7 листоп. 2015 р. – Д. : Правовий світ, 2015. – С. 97–100.

8. Шатерніков М. І. Адміністративні повноваження господарських судів у системі національного правозахисного механізму / М. І. Шатерніков // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2016. – С. 210–212.

9. Шатерніков М. І. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу господарських судів / М. І. Шатерніков // Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику : міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 3–4 лют. 2017 р. – Х. : Східноукр. наук. юрид. орг., 2017. – С. 89–92.

Члени комісії:

І.М. Рязанцева

О.І. Безпалова

О.Ю. Салманова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Відповідальний секретар
Кримінологічної асоціації України
доктор юридичних наук, професор

О. М. Литвинов

28 лютого 2017 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Шатернікова Миколи Івановича «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

1. Веприцького Р. С. – доктора юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України

2. Фіалки М. І. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України

3. Северин О. О. – кандидата юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Шатернікова Миколи Івановича «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються у наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Зокрема: а) при визначенні ролі та місця господарських судів у судовій системі та системі суб'єктів адміністративного права; б) при узагальненні ознак адміністративних правовідносин за участю господарських судів; в) при

систематизації правових засад діяльності господарських судів; г) при встановленні напрямків вдосконалення юридичної відповідальності в діяльності господарських судів; д) при наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження правотворчого процесу органів правосуддя; е) при розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення чинного національного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань судоустрою.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Шатернікова Миколи Івановича в наукову діяльність Кримінологічної асоціації України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію експертно-кримінологічного дослідження нормативно-правових актів і їх проектів з питань правоохоронної діяльності.

Члени комісії

 _____ (Р. С. Веприцький)

 _____ (М. І. Фіалка)

 _____ (О. О. Северин)

« 28 » лютого 2017 року